

“RESEARCH AND EDUCATION”

Scientific Research Center

ISSN: 2181-3191

**INTERNATIONAL CONFERENCE
ON LEARNING AND TEACHING**

2022/11

15 JULY, 2022 YEAR

International Scientific Conference

RESEARCHEDU.ORG

PKP | INDEX

Uzbekistan, Tashkent

“RESEARCH AND EDUCATION” Scientific Research Center

“INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING **2022/11”**

www.researchedu.uz

Languages of publication: о‘zbek, english, русский, қазак, тоҷик, қарақалпак

TASHKENT, UZBEKISTAN
2022/ JULY 15

THE ESSENCE AND FUNCTIONS OF CREATING A CARD, CHOOSING A METHOD FOR CREATING A CARD

Yokubov Sherzodbek Shavkat o‘g‘li

Fergana Polytechnic Institute

E-mail: sherzodbekyokubov95@gmail.com

Mavlyankulova Sitora Zuxriddinovna

Fergana Polytechnic Institute

ABSTRACT

This article the essence and functions of creating a card, choosing a method for creating a card, the scientific-methodical principles of creating a card information has been provided.

Key words: map, composition, design, event, phenomenon, generalization, nature, scale.

INTRODUCTION

Creating a card means creating its original. Map making is sometimes understood as technical work performed in a cartographic factory. But it was more appropriate to use the phrase map making instead of "map making" for making geological maps[1,2]. The scientific-methodical principles of creating a card are based on the following:

1. To study the nature and nature of the depicted events and phenomena.
2. Clarifying the cartographic image of the views and boundaries between objects and their contents.
3. Selection of cartographic representation methods that perfectly represent the nature of objects.

4. Studying events and phenomena and developing generalization methods for them.
5. Identifying the relationship of the object depicted on the card with other natural objects, developing methods of placing special content on the basis of creating cards[3,5,7].

THE MAIN PART

In addition, determining the relationship between the components of nature, correctly interpreting the data, and matching cards with different contents are among the methodological principles[4,6].

The essence of the depicted object is cartographic resources. it is studied with the help of special literature, large-scale maps, aerial photographs are also used. Before drawing up the map, the described phenomena are divided according to the level of exploration of the territory, the distribution of phenomena in the place is determined. Field data is also used for the development of maps, and in most places maps based on field data are used as a cartographic basis. Availability of resources during mapping. i.e. time, scale, originality, etc. is taken into account. For areas with little information, the extrapolation method is used, with the help of which the open areas of the card are filled with special content[8-14].

Several methods are used to create cards. The most widespread of them is the method of localization, that is, the representation of data in three-dimensional space. Discrete objects are placed on the geographical basis using existing natural boundaries - relief objects, geological structures, hydrogeological networks, etc. By means of the interpolation method, it is possible not only to describe quantitative phenomena, but also to describe discrete phenomena in the field. The many uses of aerial photographs have led to the inclusion of the decoding method as a scientific method of map creation[15-23]. The next method it is a generalization method, it is not only a method of creating cards. rather, it is considered the main characteristic of all cards. In the generalization method, the main, important events and phenomena

are selected for the card, they are highlighted, secondary, unnecessary objects are removed from the card. In addition to the above methods, the method of similarity is also used when creating cards[24-33].

REFERENCES

1. Khakimova K. R. et al. SOME TECHNOLOGICAL ISSUES OF USING GIS IN MAPPING OF IRRIGATED LANDS //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 4. – C. 226-233.
2. Zokir A., Sherzodbek Y., Durdona O. THE STATE CADASTRE FOR THE REGULATION OF INFORMATION RESOURCES FOR THE FORMATION AND IMPROVEMENT //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 47-53.
3. Shavkat o‘g‘li Y. S., Zuxriddinovna M. S., Qizi O. D. S. ARC Create an Agricultural Card in GIS and Panorama Applications //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES. – 2022. – T. 3. – №. 6. – C. 429-434.
4. Mukhridinkhonovich A. Z. Actual Issues of Design of Small Towns in Uzbekistan //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES. – 2022. – T. 3. – №. 6. – C. 576-580.
5. Berdaliyeva Y. X. et al. Gis Dasturlari Yordamida Geografik Asos Qatlamlarini Joylashtirish Va Ularni Boshqarish //International Conferences On Learning And Teaching. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 312-314.
6. Allahanov Z., Isakov S. Old architecture or modern architecture in Uzbekistan //Збірник наукових праць ЛОГОС. – 2020. – C. 64-67.
7. Arabboevna A. M., Shavkat o‘g‘li Y. S. The Use of Geoinformation Systems in the Study of the Land Fund of Household and Dekhan Farms //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2022. – T. 8. – C. 163-164.
8. Юнусалиев Э. М. и др. Составные компоненты деформирования и разрушения синтетических тканых лент для грузозахватных приспособлений в

строительстве //Энерго-ресурсосберегающие технологии и оборудование в дорожной и строительной отраслях. – 2020. – С. 431-438.

9. Ogli Y. S. S., O'G'Lи A. P. A. KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH //Ta'lif fidoyilari. – 2022. – Т. 25. – №. 5. – С. 23-25.

10. Abduraxmonov A. A. et al. DAVLAT YER KADASTRIDA GIS TEXNALOGIYALARIDAN FOYDALANISH //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 8. – С. 228-233.

11. Абдукадирова М. А., ўғли Ёкубов Ш. Ш. ЭЛЕКТРОН РАҚАМЛИ ХАРИТАЛАРДАГИ КОНТУРЛАР ЧЕГАРАСИ УЛАРНИ МАЙДОН (ПОЛИГОН) КҮРИНИШДА ЧИЗИШНИНГ ARCGIS ДАСТУРИЙ ТАЬМИНОТИ ОРҚАЛИ АВТОМАТЛАШГАН УСУЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 8. – С. 133-136.

12. Ахмедов Б. М., ўғли Ёкубов Ш. Ш. КАДАСТР СЁМКАСИНИ БАЖАРИШ УЧУН ТОПОГРАФИК АСОСЛАР //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 8. – С. 287-291.

13. Shavkat o'g'li Y. S. et al. QISHLOQ XO 'JALIK KARTALARINI YARATISHDAGI GEODEZIK ISHLAR //THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 460-466.

14. Shavkat o'g'li Y. S., Zuxriddinovna M. S., Shuxratbek qiziOlimova D. RAQAMLI TASVIRLARNI QAYTA ISHLASH VA QAYTA ISHLASHNI TOIFALASHTIRISH //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2022. – Т. 2. – №. 18. – С. 425-429.

15. Ilmuddinovich K. S. Methods Of Teaching English To Young Learners //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2020. – Т. 2. – №. 11. – С. 65-69.

16. Ilmiddinovich K. S. The methodologies of learning english vocabulary among foreign language learners //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 4. – С. 501-505.
17. Мирзаахмедова У. А. и др. Надежности И Долговечности Энергоэффективные Строительные Конструкций //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 48-51.
18. Умаров Ш. А., Мирзабабаева С. М., Абобакирова З. А. Бетон Түсінларда Шиша Толали Арматураларни Күллаш Орқали Мустаҳкамлик Ва Бузилиш Ҳолатлари Аниқлаш //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 56-59.
19. Arabboevna A. M. et al. In orthophotoplane technology photomod mosaic module //International Journal Of Discourse On Innovation, Integration And Education. – 2020. – Т. 1. – №. 4. – С. 93-97.
20. Musinovich S. M., Khaitmuratovich K. I., Raximovna K. K. Methods of Care and Irrigation of Fruit Trees //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 18. – С. 505-513.
21. Хакимова К. Р., Абдукадирова М. А., Абдухалилов Б. К. РАЗРАБОТКА ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В КАРТОГРАФИЧЕСКОМ ОПИСАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ //Актуальная наука. – 2019. – №. 11. – С. 34-38.
22. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 81-84.
23. Хакимова К. Р., Абдукадирова М. А., Абдухалилов Б. К. РАЗРАБОТКА ТЕМАТИЧЕСКИХ СЛОЕВ НА ОСНОВЕ СОВРЕМЕННЫХ ГИС-ПРОГРАММ КАРТ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО АТЛАСА //Актуальная наука. – 2019. – №. 11. – С. 39-43.

24. Khakimova K. R. et al. DEVELOPMENT OF CADASTRAL MAPS AND PLANS IN THE GEOINFORMATION SYSTEM //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 4. – C. 212-216.
25. Arabboyevna A. M. Biological Activity of Typical Irrigated Gray Soils //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES. – 2022. – T. 3. – №. 6. – C. 285-289.
26. Мадумаров Б. Б., Манопов Х. В. НАЧАЛО РАБОТЫ С ARCGIS. ARCMAP //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES. – 2022. – T. 3. – №. 6. – C. 325-333.
27. Rakhmatullayev G. D., Manopov X. V., Mirzakarimova G. M. Current problems of increasing soil fertility //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 6. – C. 242-246.
28. Nomonov J. O. O. FARGONA VILOYATIDAGI MADANIYAT VA ISTIROHAT BOGLARI //Science and Education. – 2020. – T. 1. – №. 8. – C. 27-30.
29. Mamatkulov O. O., Numanov J. O. Recycling of the Curve Planning in Gat Technology (Auto Cad) Program //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 418-423.
30. Axmedov B. M. et al. Knauf Insulation is Effective Isolation //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES. – 2022. – T. 3. – №. 6. – C. 298-302.
31. Kasimov M., Habibullaev E., Kosimov L. Determination of the chimney roll //An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 6. – C. 1313-1318.
32. Ilmiddinovich K. S. The methodologies of learning english vocabulary among foreign language learners //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 4. – C. 501-505.
33. Мирзабабаева С. М., Мирзаахмедова Ў. А. ДРЕВЕСИНЫ И СТРОИТЕЛЬСТВО //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 96-101.

XVI АСР ЕР-МУЛКЧИЛИК МУНОСАБАТЛАРИ ТАРИХИГА ДОИР

Мирзаев Бекзод Нуралиевич

Жиззах давлат педагогика институти

тариҳ ва уни ўқитиши методикаси кафедраси ўқитувчиси

mirzayev.bek91@mail.ru

АННОТАЦИЯ:

Мазкур мақола XVI асрнинг биринчи чорагида ёзилган вакф ҳужжати ("Вақфнома")нинг Мовароуннардаги ижтимоий-иктисодий ҳаётини ўрганишдаги аҳамияти ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: Мовароуннарх, Мехр Султон хоним, Миёнқол, сафавийлар, мадраса, тўғон, вакф.

ABSTRACT:

This article discusses the importance of the foundation document ("Vaqfnoma"), written in the first quarter of the XVI century, by the study of socio-economic life in Movarounnahr.

Keywords: Movarounnahr, Mehr Sultan, Miyankol, Safavids, madrasa, dam, foundation.

АННОТАЦИЯ:

В данной статье обсуждается важность учредительного документа («вакфнома»), написанного в первой четверти XVI века, в изучении социально-экономической жизни в Мовароуннахре.

Ключевые слова: Мовароуннарх, Мехр Султан, Миянкол, Сефевиды, медресе, плотина, фундамент.

Ҳозирги даврда буюк аллома ва адиларимиз, азиз-авлиёларимизнинг бебаҳо мероси, енгилмас саркарда ва арбобларимизнинг жасоратини ёшлар

онгига сингдириш, уларда миллий ғуурур ва ифтихор туйғуларини қучайтириш талаб этилмоқда [1].

Зеро, биринчи Президентимиз Ислом Каримов ўзбек давлатчилиги тарихини тадқиқ қилишнинг муҳимлиги ҳакида тўхталиб, «Давлатчилик бугунги қунда ўта сиёсий масала бўлиб турибди. Нега деганда, Ўзбекистонда давлатчилик бўлмаган, деб орқаваротдан ташвиқот юритаётган, шу фикрни онгимизга сингдирмоқчи бўлаётган, керак бўлса, халқаро жамоатчиликни шунга ишонтиришга уринаётган кучлар ҳали бор... Ўзбек тарихчиларининг бугунги кундаги асосий вазифаси мана шу даъвонинг пуч эканлигини исботлаш, давлатчилигимизнинг илмий нуқтаи назардан асосланган тарихини яратишдир»[2,Б.139.].

Шундан келиб чиқиб, давлат бошқаруви қоидаларини ишлаб чиқиши, миллий мағкурунинг тарихий асосларини таҳлил этиш учун ўтмиш давр тарихий манбаларини чуқур ва атрофлича ўрганиш зарур бўлади.

Маълумки, Шайбонийлар сулоласи асосчиси – Муҳаммад Шайбонийхон (1488-1510 йй) келини ҳисобланган Мехр-Султон-хоним томонидан XVI асрнинг биринчи чорагида ёзилган вақф ҳужжатининг қўлёзмаси яъни, “Вақфномайи ҳазрати Шайбонийхон” (кейинчалик қисқача “Вақфнома” деб атаемиз) айнан ўша давр тарихини ўрганишда муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Ушбу ҳужжат Шайбонийхон мадрасаси ёки Кўш мадраса деб танилган ёнма-ён жойлашган Самарқанд мадрасалари фойдасига катта қўчма ва қўчмас мол-мулкни ўtkазиш ҳақидаги ҳужжатни қонун асосида расмийлаштириш мақсадида тузилган. Катта бойликга эга бўлган вақф таъсисчиси ҳужжат туфайли ўзи таъсис этаётган вақфга васийлик қилишга эга бўлган.

Дарҳақиқат, ушбу вақф ҳужжатининг йиғма матни рус тилига таржима қилиниб, нашр қилинишининг сабаби ушбу “Вақфнома” Ўрта Осиё тарихида илк бора Шайбонийлар даври бўйича кўп қизиқарли материалларни ўз ичига олганлиги билан ҳам аҳамиятлидир.

Ўрта асрларнинг сўнгги йилларида шарқ муаллифлари томонидан ёзилган ва асосан Ўрта Осиё сиёсий тарихига оид материалларни ўз ичига олган кўпгина тарихий асарлардан фарқли равишда “Вақфнома” ижтимоий-иктисодий характерга эга бўлган масалаларни – дехқон ва шаҳар ҳунармандлари тарихини, ерга эга бўлиш ва ер муносабатларини ёритади. Ҳужжатли манбалар иктиносидан ижтимоий муносабатларни ёритиш нуқтаи назардан катта эътиборга эга бўлса-да, Ўрта Осиё тарихи бўйича нашр этилган материаллар сони кўп эмас. Шу боис ҳам ердан фойдаланиш, ерга эга бўлиш ва замонавий Ўзбекистон ҳудудида ер муносабатлари акс этган манба сифатида “Вақфномайи ҳазрати Шайбонийхон” асари кўпроқ амалий аҳамиятга эга бўлмоқда.

“Вақфнома” моҳияти ва ушбу вақф ҳужжатини батафсил ўрганилишининг зарурлиги адабиётларда кўп бора таъкидланган. Жумладан, Ўрта Осиё тарихи тадқиқотчиларидан бири П.П. Иванов ушбу ҳужжатни “ўта муҳим ҳужжат” [3, С.24] деб ҳисоблаган. Бошқа Ўрта Осиё тарихи тадқиқотчиси, бу ўлкани чукур ўрганган олим В.Л. Вяткин ушбу вақф ҳужжатининг нусхасига эга бўлган. Бу ҳужжат бошқа тадқиқотчиларда ҳам катта қизиқиш уйғотган. Лекин, у Ўзбекистон тарихи бўйича муаммоларни ўрганиш жараёнига кам жалб қилинган.

Рус тарихий адабиётида “Вақфнома” К.Г. Зелеман томонидан биринчи маротоба тилга олинган. Вақф бўйича масалаларни кўриб чиқишида, бу ҳужжат А. Л. Кун томонидан ҳам фойдаланилган. Ўрта Осиё ўрта асрлар даврининг бошқа ҳужжат ва тарихий асарлари каби “Вақфнома” ҳам Оллоҳ ва Мухаммад (с.а.в.) пайғамбарни мадҳ этишдан бошланади. Кейин эса ўзбек хони Мухаммад Шайбонийхон, унинг ўғли Мухаммад Темур Султон ва турмуш ўртоғи Мехр Султон хоним, Мехр Султон хонимнинг отаси Бурундуқ хон ва вақф таъсисчиси Мехр Султон хонимларни шарафлаш сўзи билан давом этади. Уларнинг номлари аристократ ва бой-бадавлат руҳонийлар вакиллари номлари каби баландпарвоз сўзлар билан тасвиранади[4].

Мазмуни жиҳатидан “Вақфнома”ни уч қисмга бўлиш мумкин. Биринчи қисми ушбу вақф хужжати иккита Самарқанд мадрасаси фойдасига тузилганлиги ҳақидаги воқеага бағишлиланган. Иккинчи қисми савдо дўконлари, хунарманд устахоналар, тегирмонлар, қишлоқлар, мевали дараҳтлар, кўплаб ер майдонлари ва вақфга мадраса томонидан бериладиган бошқа обьектларни ўз ичига оладиган кўчма ва кўчма бўлмаган мулклари рўйхатидан иборат, учинчи қисмида вақф берувчи Мехр Султон хоним томонидан ўрнатилган вақф хужжатидан фойдаланиш, ташкилий масалалар ҳам ёритилган.

“Вақфнома” қўлёзмасида хужжат тузилиши санаси кўрсатилмаган. “Вақфнома”да Муҳаммад Темур Султон – 1514 йил 17 марта вафот этганлиги санаси кўрсатилган, вақф хужжати эса унинг турмуш ўртоғи томонидан вафотидан кейин тузилган. Шундан келиб чиққан ҳолда, демак, хужжат тахминан, XVI асрнинг 20-йилларида ёзилган.

Баъзи маълумотларга қараганда, Шайбонийхон мадрасаси фойдасига вақф ҳақиқатдан ҳам хизмат қилган. Масалан, 1558 йилдаги хужжатда Насаф вилоятидаги Шакаржўй қишлоғининг сотилган худудлар чегараларини тасвирланишида “унинг бир томони Губдин қишлоғи ерларига туташиб кетган”лиги ҳақида айтиб ўтилган. У вақф ҳисобланган ва унга васий бўлиб марҳума Мехр Султон хоним хизмат қилган [5, С.276]. Ҳақиқатдан ҳам, “Вақфнома”да Губдин қишлоғи Шайбонийхон мадрасаси фойдасига Мехр Султон хоним томонидан вақф қилинган мулк сифатида рўйхатига киритилган[6,С.15-16.].

Бошқа манбада мавжуд бўлган Шайбонийхон мадрасасига тегишли бўлган мол-мулк бошқарувчиси – мутавалли ҳақида айтиб ўтилиши ушбу вақф хужжатининг ўз даврида катта аҳамиятга эга эканлигини тасдиқлайди. Лекин, Муҳаммад Бади Малиҳо маълумотларига кўра, у кўп вақт мобойнида сақланиб қолмаган[7].

Шунингдек, Мехр Султон хоним 1558 йилдаги Жўйбор шайхларининг хужжатларидан бирида эсга олиниб, унда “Бобурнома”даги каби

Мехрибонхоним номи билан тилга олинади. Ер олди-сотдисига бағишланган ушбу ҳужжатда: “... Сотилаётган ернинг чегара қисми Ғубдин қишлоғидаги ерга туташган бўлиб, ушбу вакф Мехрибонхонимга тегишилидир”[3, С.26-28]. Ғубдин қишлоғи мулклари “Вақфнома” рўйхатига киритилган.

Шундай қилиб, келтирилган маълумотлар асосида қуйидагича холосага келиш мумкин, Мехрибонхоним вақф мулклари хўжалигининг таъсисчиси сифатида Мовароуннахрда ер-мулкчилик муносабатларини тартибга келтиришда катта ҳисса қўшган деб ҳисоблаш мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Тараққиёт йўлимизнинг шиддати ошаверади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2018 йил 28 декабрда Олий Мажлисга қилган Мурожаатномасидан. // Халқ сўзи газетаси. 2018 йил 28 декабрь.
2. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз – келажак йўқ. // Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўнимиз билан қурамиз. Т. VII. – Тошкент: «Ўзбекистон», 1999. – Б. 139.
3. П.П.Иванов, Хозяйство джуйбарских шейхов, К истории феодального землевладения в Средней Азии в XVI-XVII вв., М.-Л., 1954. с. 24.
4. Абу Тахир Ходжа, Самария, Описание древностей и мусульманских святынь Самарканда, Перевод В. Л. Вяткина, примечания переводчика, Справочная книжка Самаркандском области, 1898, вып. IV, Самарканд, 1899, прим. 57.
5. В. Л. Вяткин, О вакуфах Самаркандской области, стр. 95—96; Mélanges Asiatiques, t. X, St.-Petersbourg, 1894, стр. 276.
6. Р.Г. Мукминова. К Истории аграрных отношений в Узбекистане XVI в. По материалам «ВАҚФ-НАМЕ» (Ўзбекистонда XVI аср аграр муносабатлари тарихига доир “ВАҚФНОМА” материаллари). Тошент, Ўзбекистон ССР “Фан”, 1966. Стр. 15-16.
7. Мухаммед Бадиъ б. Мухаммед Шарифи Самарканди Малихо, Мулаккир ал-асхоб, ркп. ИВ АН УзССР, № 4770, л.298а.

**АБДУЛЛАХОН II НИНГ ЎЗБЕК ДАВЛАТЧИЛИГИ ТАРИХИДА
ТУТГАН ЎРНИ**

Мирзаев Бекзод Нуралиевич

ЖДПУ тарих ва уни ўқитиши методикаси кафедраси ўқитувчиси,

Рўзиев Сардор Бахридин ўғли

ЖДПУ Тарих факультети III босқич талабаси

АННОТАЦИЯ

Ушбу илмий мақолада Шайбонийхон вафотидан кейин мамлакатда вазият, Абдуллахон II нинг хукмронлиги даврида Бухоро хонлигининг сиёсий, иқтисодий ва маданий жиҳатдан юксалиш, унинг минтақани бирлаштириш учун курашлари, бу даврда бунёд этилган суғориш иншоотлари, меъморий обидалар, ички ва ташқи савдонинг ривожланиши ҳамда илм-фан равнақи ёритилган.

Калит сўзлар: Шайбонийхон, Кучкинчихон, Абдулазизхон, Искандархон, Абдуллахон II, Хўжа ислом, Марказий ҳокимият, Суғориш иншоотлари, меъморий обидалар.

ABSTRACT

The article, the situation in the country after the death of Shaibani Khan, the political, economic and cultural rise of the Bukhara Khanate during the reign of Abdullah Khan II, his struggle for the unification of the region, the irrigation facilities, architectural monuments built during this period, the development of internal and external trade, and the development of science illuminated.

Keywords: Shaibani Khan, Kuchkinchi Khan, Abdulaziz Khan, Iskandar Khan, Abdullah Khan II, Khoja Islam, Central Authority, Irrigation facilities, architectural monuments.

Ўзбекистон истиқлолининг давстлабки даврларидан бошлаб, тарихимизни ҳаққоний тиклаш ва ўрганишга муҳим эътибор берилди.

Зеро, ҳаққоний тарихни билмасдан туриб, ўзликни англаш мумкин эмас.

Шу жиҳатдан, ҳалқимизнинг давлатчилигимиз тарихида муносиб ўрин эгаллаган сулолалар тарихини ўрганишга ҳам қизиқиш кучайди. Шундай сулолалардан бири Шайбонийлардир. Бу сулоладан бўлган хукмдорлари ичida Абдуллахон II давлатчилигимиз тарихида влохида урин эгаллайди.²² Шайбонийхон вафотидан сўнг, шайбоний султонлар ўртасида бошланиб кетган ўзаро низо ва урушлар мамлакат ва ҳалқни оғир аҳволга солиб қўйган эди. Бу ҳақда тарихчи Ҳофиз Таниш ал-Бухорий ўзининг “Абдулланома” асарида: “Ўша вақтда ҳар тарафдан тескари шамол эсарди. Ҳар бурчакдан фитна гарди осмонга кўтарилади. .... Ҳар замон бало тўфони юқори кўтарилади. Соғусаломатлик Анқодек махфийлик пардаси остига яширинган эди... Ҳалойик танглиқдан ҳайрон бўлиб, фуқаро бурчак-бурчакда саргардон эди...” [1,19].

Кўринадики, мамлакатда шайбоний султонларнинг ўзаро курашларига барҳам бериб, уларни ягона ҳокимият остига бирлаштира оладиган истеъододли ва тажрибали хукмдорга тарихий ва ҳаётий эҳтиёж юзага келган эди. Бу эҳтиёж тарих саҳнасига Абдуллахон Іни олиб чиқди.

Искандархон ўғли Абдуллахон II мадраса таълимини олиш билан бирга, давлат бошқаруви қоидаларини ҳамда ҳарбий таълимни ҳам пухта эгаллаган эди. Тарихчи Ҳофиз ал –Бухорий ёзганидек: “Адаб мактебида унинг мубораканжом хотири ўқиши ва ёзишга тамом берилиб, руҳоний нақшлар ва нуроний суратлар ул жаҳонгирнинг дили лавҳига ёзилгандан сўнг, унинг қўли гўзалликлар ва латифаларни нақш этувчи қаламдан сувдек нақшли ханжарга олов ёғдирадиган, тағларга ва хат ёзиш санъатларидан найзабозлик хунарларига майл қилди.” [1,91].

Абдуллахон II ҳарбий санъатда ноёб истеъодод соҳиби бўлиб “... У чавгон уйнашда дилбарлар зулфининг ҳалқаси каби саодат майдонида давлат гүйини

бошига етказиб, уқ узиш, камон тортишда юз тақсин, минг офарин билан уша замондаги етук сулолардан ўтиб кетди." [1,93].

Шунингдек, Абдуллахон II диний илмларни шунчалик пухта эгаллаган эдики, "Қуръони Каримни тафсир қилишда, Ҳадиси Шарифларни таълил ва талқин қилишда дин пешволарининг таҳсину ва тан олишлариға сазовор бўлган" эди [2,75]. Ана шундай ноёб истеъдоду-иктидор соҳиби бўлган Абдуллахон II нинг ҳаёти, фаолияти оғир вазиятда кечди.

Абдуллахон II гарчи 1583 йили расман хон деб эълон қилинган бўлса-да, амалда 1557 йилдан бошлаб сиёсий ҳокимият унинг қўлида эди.

Таъкидлашимиз жоизки, ўша даврда мамлакатда йирик дин пешволаридан жуйбор хўжаларининг мавқеи ва нуфузи кучли эди. Абдуллахон IIга ҳам тахтни эгаллашда ва мамлакат бошқарувида жуйборий Хўжа Муҳаммад Исломнинг ёрдами ва унинг қўллаб-қувватлаш муҳим аҳамиятга эга бўлди. Отаси Искандархон ва Абдуллахон Пнинг ҳам Хўжа Муҳаммад Исломнинг муридлари эдилар. Шу боис ҳам, Абдуллахон II уларга катта илтифотлар кўрсатди. Чунончи, Исломга улуғ боболари бўлган имом Абубакр Аҳмад ва Хўжа Абубакр Саъднинг мозорларини таъмирлаш ва унинг яқинида мачит, мадраса, хонқоҳ, сарой ва чорбог қуриш тўғрисида фармон беради. Шунингдек, барча вақф ерлари хўжанинг ихтиёрига берилади.

Абдулланома асарида айтилганидек, бу ерда "ўн йил мобайнида "доно меъморлар ва забардаст бинокорлар" жаннатга ўхшаганолий биноларни курдилар" [1,157].

Абдуллахон II ўз пирининг мамлакатдаги катта нуфузи, мавқeinи ҳисобга олиб: "... унинг ҳомийлигини рағбат билан қабул қилиб, итоат билан бошини буйсуниш халқасига киритди ва унинг мувофиқ кўрган ишидан ташқари чиқмади." [1,75].

Абдуллахон II ўзининг бутун фаолиятини мамлакатда тинчлик ва осойишталик ўрнатиш, ички айирмачиликларга барҳам бериш, марказий ҳокимиятни мустаҳкамлаш, минтақанинг барча ҳудудларини бирлаштириш,

хунармандчилик, дехқончиликни ривожлантириш, ички ва ташқи савдога кенг йўл очиш, шаҳар ҳаётини жонлантириш, илм-фан ва саънат равнақига аҳамият бериш, улкан қурилиш ва сугориш ишларини кучайтириш каби яратувчиликка бағишилади.

Аввало, у мамалакат ва минтақани бирлаштириш мақсадида кўп маротаба урушлар олиб боришга тўғри келди. Хусусан, 1557 йилнинг апрелида Илон ўтди сойининг Жиззах томонида бир томондан Туркистон, Тошкент, Андижон, Хўжанддан тўпланган қўшинлар Дарвишхон бошчилигида, иккинчи тарафдан эса Самарқанд хукмдори Бобо Султоннинг кўп сонли қўшинлари билан бўлган жангда Абдуллахон II ғалаба қозонди. Абдуллахон Пнинг бу ғалабаси ҳақида Абдулланома асари муаллифи: “Ўша куни аъло ҳазратга Абдуллахонга шундай ғалаба юз кўрсатдики, бундай ғалаба ўтган ҳоқон ва султонларнинг бирортасига ҳам насиб бўлмаган эди”- деб ёзади. Бобо Султон ва Дарвишхонлар 1572 йилда яна кўп сонли қўшинлари билан Самарқандни босиб олиш мақсадида бостириб келадилар.

Моҳир саркарда Абдуллахон II ҳозирги Ғаллаорол туманидаги Кўкгумбаз қишлоғи ёнида уларга қақшатгич зарба берди ва тор-мор келтирди.

Абдуллахон II ўзининг ғалабаси ҳақида Илон ўтдидаги Темур дарвозанинг чап томонидан Мирзо Улуғбекнинг хотира ёзуви ёнига Абдуллахон II ҳам хотира битади. Унда шундай дейилади: “Бу жойдан ўтган барча сайёҳлар билсинларки 979 йилда халифаликнинг суюнчиғи, оллоҳнинг сояси, Соҳибқирон Абдуллахон Искандароҳон ўғли шу жойда ўттиз минг кишилик жонговор қўшини билан Дарвишхон, Бобоҳон ва султоннинг бошқа ўғилларига тегишли қўшинлари ўртасида жанг бўлиб ўтди. Соҳибқирон бу тонгда султон ўғилларининг эллик мингга яқин қўшини ҳамда Туркистон, Тошкент, Фарғона ва Даشتி Қипчокдан тўрт юз мингга яқин аскарлари устидан зафар қучди... Ушбу жанг барчага маълум бўлсин” [3,158].

Дарҳақиқат, Абдулланома асарида ҳам бу тўғрида шундай дейилади: “Ўша куни шунчалик кўп қон тўкилиб, шу қадар зўр жанг бўлдики, ўлган ва ярадор

бўлганлар танасидан жанг майдони тоғу тепаликка айланди. Саркашларимиз бошлари отларнинг човган шаклидаги туёғи остида қолиб, қўйдек юмалади" [1,142].

Бу жанглар Дашти Қипчоқ хонларига катта талофат етказган бўлса, Абдуллахонга эса зафар келтирди. Абдуллахон II 1573 йилда Фарғонани, 1574 йилда Шаҳрисабз, Қарши, Ҳисор вилоятларини, 1578 йилда Самарқанд, 1582 йилда Тошкент, Шоҳруҳия, Сайрам, Оҳангарон, 1583 йилда эса Балҳ, 1584 йилда Бадаҳшон, 1588 йилда Хирот, 1595 йилда эса Хоразм унинг қўл остида бирлашди.

Абдуллахон II марказий ҳокимиятни мустаҳкамлаш ва мамлакат ҳудудларини бирлаштириш учун кураш олиб бориша баробарида мамлакат иқтисодини кўтаришга, сугорма дехқончилик, ҳунармандчилик, савдо-сотиқни ривожлантиришга, илм-фан, маданият, меъморчилик юксалишига ҳам муҳим эътибор берди.

Шуни айтиш жоизки, ўлкамизда сунъий сугориш энг юксалган давр ҳам Абдуллахон II даврига тўғри келади. Жумладан, 1582 йили Зарафшон дарёсида қурилган Кармана кўприги (Пули Кармана) сув айиргичи, 1583 йили Нурота тоғларида қурилган Оқжоб сув омбори, Зарафшон дарёсидан Жиззах воҳасигача тортилган ва Сангзор дарёси билан туташувчи Туюортар канали ва бошқа кўплаб сугориш иншоотлари қурилди. Бу даврда қурилган сугориш иншоотлари мамлакатда сугорма дехқончилик ривожланишида муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Мамлакатда тинчлик ва осойишталиктининг таъминланиш иқтисодий ҳаётнинг юксалишига, шаҳар ҳаётининг жонланишига олиб келди.

Абдуллахон II даврида адабиёт, математика, астрономия ва тарих соҳаларида ажойиб асарлар яратилди. Бу даврда Бухоро йирик илм-фан марказига айланди.

Шайбонийхон давридагидек, Абдуллахон II даврида ҳам Бухорода китобот ишларига яъни қўлёзмаларни чиройли хусниҳат билан қўчириш йўли билан

нусхаларни қўпайтиришга муҳим эътибор берилди. Абдуллахон II ҳам авлодлари сингари бунёдкор ҳукмдор бўлиб, пойтахт Бухоро, Тошкент, Балх каби шаҳарларда кўплаб меъморий обидалар, тижорат бинолари қурдирди.

Чунончи, Бухородаги Чорсу ва ундаги тимлар, Гавкушон “Қўш мадраса”, фатхулла қушбеги мадрасалари шулар жумласидандир.

Абдуллахон II даврида Бухоро хонлигининг ҳалқаро нуфузи кўтарилди. Бухоро хонлигининг Хиндистон, Эрон, Россия каби давлатлар билан дипломатик ва савдо алоқалари олиб борди.

Умуман олганда, Абдуллахон II ўзаро низолар ва урушларга барҳам бериб, Туркистон минтақасини ягона давлат ва пойтахт атрофида бирлаштиришга эришди. У мамлакатда тинчлик ва осойишталик ўрнатиб, мамлакатнинг иқтисодий тараққиётига йўл очди. Унинг даврида хонликда дехқончилик, ҳунармандчилик, ички ва ташқи савдо, илм-фан ва маданият юксалди. Абдуллахон II мамлакатнинг кўплаб худудларида суғориш иншоотлари барпо этилиб, янги ерлар ўзлаштирилиб мамлакат иқтисодиётининг ривожланишига, аҳоли моддий аҳволининг яхшиланишига таъсир кўрсатди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ҳофиз Таниш ал-Бухорий. “Абдулланома”. Биринчи китоб. Тошкент.: “Шарқ”. 1999. 19-бет.
2. Абдуқаҳҳор Иброҳимов. Бизким ўзбеклар. Т. “Шарқ”, 1999, 75 –б.
3. У.Н.Носиров. Жиззах, фото альбоми. Т.: “Тафаккур”, 2010. 158-бет.

**ИНТЕРФАОЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАРГА УСТИВОРЛИК БЕРИШ
АСОСИДА ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ТЕЗКОР ЎРГАНИШ МОДЕЛИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

Давронова Фотима Пирназаровна

Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар
университети ўқитувчиси
fotimadavronova82@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада сўнгги йилларда таълим соҳасидаги амалга оширилган ислоҳотлар, хорижий тилларни ўргатиш билан боғлиқ ижтимоий зарурат, расмий ва норасмий тил ўрганиш марказлари фаолияти таҳлил қилинади. Инглиз тили машғулотларида талабаларда ақлий фаолият усуллари, ўқув жараёни мазмунини ўзлаштиришда уларнинг истиқболга йўналтирилган муваффақиятли фаолиятлари, тилни тез тушунишлари, муваффақият вазиятларида ҳар бир таълим олувчининг самарали фаолиятини назарда тутган ҳолда танланишига эътибор қаратилди.

Калит сўзлар: чет тили, ахборот-коммуникатив технологиялар, расмий таълим, норасмий таълим, "Бумеранг", "Чархпалак", "Зинама-зина", "3x4", тил портфеллари, гипнopedия методлари.

КИРИШ

Рақамли технологиялар компетент ёндашув уйғулигига талабадан инглиз тилидаги ўқув материалига алоқадор алоҳида-алоҳида билим ва кўникмаларни ўзлаштиришни эмас, балки уларни яхлитликда эгаллашни талаб этади. Мазкур талаб билан боғлиқликда ўз навбатида ўқитиш методларини танлаш тизими ҳам ўзгаришга учрайди. Ўқитиш методларини танлаш ва амалиётда қўллаш ўз

навбатида таълим жараёнида қўйиладиган талабларга мувофиқ келадиган компетенсия ва функцияларни такомиллаштиришни талаб этади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда Миллий “Электрон таълими” тизимини бошқариш, олий таълим муассасалари томонидан ахборот-таълим ресурсларини истеъмол қилинишини ташкил этиш, E-learning ҳамда илмий-тадқиқот ишларини ахборот-коммуникация воситалари асосида амалга ошириш, инглиз тилини ўрганишда маҳсус методикаларни такомиллаштириш долзарб бўлиб, электрон методик мажмуалар ва бошқа таълимий ахборот ресурсларига ягона давлат талабларини ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этмоқда [5,12]. Шундан келиб чиқиб, олий таълим жараёнида рақамли технологиялар ёрдамида инглиз тилини ўргатиш мазмуни, метод, воситаларини ўрганиш талаб этилади.

Таълим муассасаларида инглиз тилини ўргатишда АКТ учун максимал даражада қулай шароитлар яратиш, таълим истеъмолчилари ўртасида сифатли диалогли мулоқотни йўлга қўйиш, таълим субъектларига ислоҳотларнинг мақсади, вазифалари ва натижалари ҳақида тезкор, холис ва тўлиқ ахборот етказиш, ўзаро ҳамкорлик алоқалари самарадорлигини тубдан яхшилаш долзарб бўлиб ҳисобланади.

Олий таълим жараёнида рақамли технологиялар ёрдамида инглиз тилини ўргатиш учун, биринчи навбатда, методик муаммоларни ҳал қилишга йўналтирилган анъанавий ҳамда замонавий ёндашувларни муваффақиятли уйғунлаштириш лозим. Модернизациялашнинг муваффақиятли кечишини таъминлаш шартларидан яна бири инглиз тилини ўқитишнинг асосий йўналишларини дидактик жиҳатдан қамраб олишда намоён бўлади. Шундагина, таълим жараёнини инсонпарварлик тамойиллари асосида ташкил этиш, табақалаштириш, ўқув жараёнини фаолиятли ёндашув ҳамда шахсга йўналтирилганлик принциплари асосида ташкил этиш эҳтиёжи қондирилади.

Инглиз тили машғулотлари талабаларни интеллектуал ҳамда ҳиссий ривожлантириш манбаига айланиши лозим. Бу жараёнда талабаларнинг билим олишга қизиқишлари, ўз фикрини мантикий изчилликда баён этишлари, тафаккур имкониятларини кенгайтириш талаб этилади.

Дарслекларнинг янги авлодида татбиқ этиладиган методик ёндашувлар талабаларнинг ўзлаштириладиган материалларни тушунишлари учун қулай бўлиши лозим. Шу билан бир қаторда дарслеклардаги ўқув материаллари талабалар инглиз тилидаги тушунчаларни ўзлаштиришнинг умумий усулларини шакллантиришга хизмат қилиши керак. Бунинг учун талабалар грамматик қонуниятлар орасидаги сабаб-оқибат боғланишларни англаб этишлари муҳим ҳисобланади. Шу билан бир қаторда лексик ва грамматик қонунларнинг ўзаро алоқадор бўлган турли усулларидан фойдалана олиш кўнижасига эга бўлишлари зарур.

МУҲОКАМА

Моделда акс эттирилганидек, олий таълим муассасалари талабаларининг инглиз тилини тезкор ўрганишлари учун уларга интерфаол методларга устуворлик бериш асосида таълим жараёни ташкил этилганида самарали натижаларга эришилди.

Моделда ифодаланганидек, олий таълим муассасаларида талабаларнинг инглиз тилини тезкор ўрганишлари учун тажриба-синов ишларининг мазмунида **дидактик шакллар** сифатида қуидагилар танлаб олинди: аудитория машғулоти, аудиториядан кейинги машғулотлар; **интерактив методлар**: “Бумеранг”, “Чархпалак”, “Зинама-зина”, “3x4” ва бошқалар; **дидактик воситалар**: мультимедиа ва бошқа ахборот-ресурсларидан фойдаланилди.

Хориж тажрибаларини ўрганиш мобайнида олий таълим тизимида ўқитувчилар томонидан чет тилларни ўргатиш борасида бир қанча методикалар яратилган. Шулардан бири – “Тил портфеллари” деб номланади.

Тил портфеллари. 2010-2011 йилларда таҳсил олувчиларнинг чет тилларни ўзлаштиришларига қулайлик туғдириш мақсадида махсус тил портфеллари методикаси Евроиттифоқ амалиётига киритилган эди. Ҳозирда мана шундай тил портфеллари кенг ривож топмоқда. Яъни, ҳар бир ўқувчининг хорижий тил бўйича ўқиган ва ишлаб чиқсан материаллари мазкур портфелга жамланади. Бу тил портфелларининг энг муҳим жиҳати шундаки, ўқувчи мустақил равишда ўзининг тил билиш динамикасини қузатиб бориши, зарур ўринларда тил билиш малакасини кучайтириш зарурлиги англаш имконияти туғилади. Тил портфеллари кейинчалик ўқувчининг мустақил ўқув воситасига айланади. Боради ҳамда унинг ўқиши ва таълим олиш жараёнига бевосита алоқадорлиги, манфаатдорлигини таъминловчи бош унсурга айланади [4].

Гипнотерапия (қадимги грек – ὕπνος уйқу ва παιδεία ўқитмоқ сўзларидан олинган) табиий уйқу шароитида маълум бир ахборотларни мияга етказиш ва узатиш методикаси. Ахбротларни узатиш бирор бир шахс, ёки магнит лентаси орқали юборилади [5]. Гипнотерапияга нисбатан икки қарама-қарши муносабат мавжуд. Бир томондан, баъзи олимлар унинг имкониятларига жуда ишонмасдан, шубҳа билан қарайдилар. Иккинчи турдаги олимлар эса, гипнотерапия ахборот технологиялари ривожи билан ахборот узатишнинг энг мақбул, кам харж, сифатли ва самарали усули бўлиб қолишига комил ишонч билдирадилар. Бироқ бугунги кунда гипнотерапиянинг кенг ва турли предметларни ўқитищдаги ўрни ҳақида гапиришга ҳали эрта. Аслида уйқуда маълум бир ахборотларни ухлаётган одам тафаккури ва хотирасига узатиш амалиёти қадимдан мавжуд бўлган. Масалан, қадимга йогалар ва факирлар Ҳиндистонда, лебашлар Эфиопияда, шунингдек, будда монахлари бу усулни кўп қўллаганлар. Замонавий илмда эса усулни биринчи бор 1923 йилда АҚШда Д.А.Финней томонидан Пенсаколадаги денгиз мактабида қўллаганлиги ҳақидаги ахборотлар расмий газеталарда сақланиб қолган. Собиқ Совет Иттифоқида бу усул билан махсус шуғулланишган. Шу боис, 1936 йилда А.М.Свядош амалий тажрибалар ўтказган. Гипнотерапияга нисбатан сўнгги энг

йирик қизиқишлиардан бири ўтган асрнинг 50-60 йилларида пайдо бўлди. Гипнopedия тарафдорларидан бири киевлик олим Леонид Близниченко инглиз тилидаги сўзларни эслаб қолишида гипнopedиянинг имкониятларини таҳлил қилиб чиқсан. Бу масалада кўпроқ эътибор хорижий тил фонетикасига, яъни, тўғри талаффуз қилиш имкониятларига қаратилган. Киев Олий муҳандислик радиотехник билим юртида ташкил қилинган тажриба-синов ишлари асосида талабаларда инглиз тили фонетикаси бўйича муаммолар бўлмаган ва ўқувчилар лексикасини ўрганиш ва хотирада сақлаб қолишига жуда тез ва енгил ўргангандар. Гипнopedияга бўлган замонавий баҳо шундан ибратки, унинг усулларини чет тилини бир бошдан ва тамомила ўрганишда мазкур методни қўллаб бўлмайди, бироқ тафаккур ости ва хотира билан боғлиқ равишда мазкур методикани қўшимча усул сифатида қўллаш мумкин. Яъни, гипнopedия хорижий тилларни шунчаки ўргатувчи метод эмас, балки хорижий тилни ўрганишда унинг товушлар ва лексик қатламини билиш, қабул қилишни енгиллаштирувчи усул саналади.

НАТИЖАЛАР

Инглиз тилини рақамли технологиялар асосида ўқитиш талабаларнинг ўқув-билув фаолиятини ривожлантиришни тақоза этиб, ижтимоий-педагогик зарурят эканлиги ва бунда компетент ёндашув олий таълимни модернизациялаш нуқтаи назаридан амалий фаолият тажрибаси, компетенция ва компетентликни дидактик бирликлар сифатида кўриб чиқиш ҳамда таълимнинг анъанавий уч элементи (триада) – «Билим – Кўникма – Малака»ни олтига бирлик (сикстет) – «Билим – Кўникма – Малака – Амалий фаолият тажрибаси – Компетенция – Компетентлик» тарзида таҳлил этилишини талаб этади. Айнан шу жараёнда турли интерфаол методларни қўллаш самарали натижа бериши тадқиқотлар даврида аниқланди. Айримларини тадқиқот ишида кўрсатиб ўтсак:

“Бумеранг” технологияси

Ушбу технология талабаларни дарс жараёнида, дарсдан ташқарида турли адабиётлар, матнлар билан ишлаш, ўрганилган материални ёдида сақлаб қолиш, сўзлаб бериш, фикрини эркин ҳолда баён эта олиш, қисқа вақт ичида қўп маълумотга эга бўлиш ҳам дарс мобаёнида ўқитувчи томонидан барча талабаларни баҳолай олишга қаратилган. Ушбу технология инглиз тилини тезкор ўрганишда самарали натижа беради.

Технологиянинг мақсади. Ўқув жараёни мобайнида тарқатилган материалларни талабалар томонидан якка ва гурух ҳолатида ўзлаштириб олишлари ҳамда сұхбат – мунозара ва турли саволлар орқали тарқатма материаллардаги матнлар қай даражада ўзлаштирилганлигини назорат қилиш ва баҳолаш. Ўқув жараёни мобайнида ҳар бир талаба томонидан инглиз тилини тезкор ўрганишга имконият яратиш.

Технологиянинг қўлланилиши. Амалий машғулотлар ҳамда сұхбат-мунозара шаклидаги дарсларда якка тартибда, кичик гурух ва жамоа шаклида фойдаланиш мумкин.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар. Талаба машғулот жараёнида мустақил ўқиши, ўрганиши ва ўзлаштириб олиши учун мўлжалланган ахборот таълимий ресурслар, тарқатма материаллар (ўтилган мавзу ёки янги мавзу бўйича қисқа матнлар, суръатлар, маълумотлар).

Машғулотни ўтказиш тартиби. Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилади:

- Талабалар кичик гурухларга ажратилади;
- Талабалар машғулотнинг мақсади ва тартиби билан таништирилади;
- Талабаларга мустақил ўрганиш учун мавзу бўйича матнлар тарқатилади;

- Берилган матнлар Талабалар томонидан якка тартибда мустақил ўрганилади;
- Ҳар бир гуруҳ аъзоларидан янги гуруҳ ташкил этилади;
- Янги гуруҳ аъзоларидан ҳар бири гуруҳ ичида навбати билан мустақил ўрганган матнлари билан ахборот алмашадилар, яъни бир-бирларига сўзлаб берадилар, матнни ўзлаштириб олишларига эришадилар;
- Берилган маълумотларни ўзлаштирилганлик даражасини аниқлаш учун гуруҳ ичида ички назорат ўтказилади, яъни гуруҳ аъзолари бир-бирлари билан савол-жавоб қиласидилар;
- Янги гуруҳ аъзолари дастлабки ҳолатдаги гуруҳларига қайтадилар;
- Дарснинг қолган жараёнида талабалар билимларини баҳолаш ёки тўплаган балларини ҳисоблаб бориш учун ҳар бир гуруҳда “гуруҳ ҳисобчиси” тайинланади;
  - Талабалар томонидан барча матнлар қай даражада ўзлаштирилганлигини аниқлаш мақсадида ўқитувчи (ёки оппонент гуруҳ) талабаларга саволлар билан мурожаат этадилар, оғзаки сўров ўтказадилар;
  - Саволларга берилган жавоблар асосисда гуруҳларни тўплаган умумий баллари аниқланади;
  - Ҳар бир гуруҳ аъзоси томонидан гуруҳдаги матннинг мазмунини хаётга боғлаган ҳолад биттадан савол тузилади;
  - Гуруҳлар томонидан тайёрланган саволлар орқали савол – жавоб ташкил этилади (“гуруҳ ҳисобчилари” берилган жавоблар бўйича балларни ҳисоблаб борадилар);
  - Гуруҳ аъзолари томонидан тўплаган умумий баллар йифиндиси аниқланади;
  - Гуруҳлар тўплаган умумий баллар гуруҳ аъзолари ўртасида тенг тақсимланади.
- Дарс (машғулот)ни якунлаш, уйга вазифа бериш.

Ўқитувчиларнинг иш тажрибасидан

Ушбу технологияни қўллаган ўқитувчилар ўз ўқув предметлари мавзуси ёки эркин мавзу асосида қўйидаги мазмундаги матнлардан фойдаланган ҳолда ўқитиш ва тарбиялаш жараёнини ташкил этишади.

Масалан, биз тадқиқот даврида (2021-2022 ўқув йили, 1-семестр) 1 курс талабалари учун “Aral Sea — What Was and What Is” мавзусини мазкур технология ёрдамида ташкил қилдик.

Матнни ўқиб, таржима қилишар экан, талабалар, матн бўйича савол тузишлари ва уларга иккинчи гурухдагилар жавоб беришлари талаб этилди.

Мазкур технология бир машғулот давомида ўқув материалини чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганиш, ижодий тушуниб этиш, эркин эгаллашга йўналтирилди. Бу машғулотда талабалар мунозарали мазмунга эга бўлган мавзуни ўрганиб, оғзаки ва ёзма иш шаклларида амалга оширилди. Технология машғулот мобайнида ҳар бир иштирокчининг турли топшириқларни бажариш, навбат билан талаба ёки ўқитувчи ролида бўлиш ва мос балларни тўплаш имкониятини беради.

“Бумеранг” технологияси талабаларга танқидий фикрлаш, уларда мантиқни шакллартиришга имконият яратади, шунингдек уларнинг хотирасини, ғояларини, фирмаларини, далилларини ёзма ва оғзаки шаклларда баён қилиш қўникмаларини ривожлантириди.

Мазкур технология талабаларга таълим билан бир қаторда тарбиявий характердаги:

- жамоа билан ишлаш махорати;
- муомалилик;
- хушфөйллик;
- кўникувчилик;
- ўзгалар фикрини хурмат қилиш;
- фаоллик;
- ишга ижодий ёндашиш;
- ўз фаолиятининг самарали бўлишига қизиқиш;

- ўзини баҳолаш қаби қатор сифатларини ҳам шакллантириш имкониятини берди.

Технологиядаги асосий тушунчалар:

Очиқ саволлар – бундай саволлар мұомала қилиш ва ўзаро сўзлашувни давом эттиришга имкон беради, шу билан бирга уларга қисқа, бир хил жавоб бериш мүмкін эмас.

Ёпиқ саволлар – бундай саволлар олдиндан “ха” ёки “йўқ” туридаги тўғри ва очиқ жавобларни беришни кўзда тутади.

Кўндаланг сўроқ – талабалар бир-бирига гурухлаб берувчи қисқа саволлар қаторидан иборат бўлиб, ўзига хос ахборотлар излаш ҳамда даллилларни, оппонентлар эгаллаган ҳолатини аниқлаш, шунинг муайян қарорлар қабул қилиш учун ажойиб имкониятдир.

Кўндаланг сўроқ пайтида ўзаро мунозарага киришиш мумкин бўлмай, балки фақат саволлар берилишига рухсат берилади.

“3 x 4” технологияси

Технологиянинг тавсифи. Ушбу машғулот талабаларни аниқ бир муаммони (ёки бирор мавзуни якка ҳолда (ёки кичик жамоа бўлиб) фикрлаб ҳал этиш, ечимини топиш, кўп фикрлардан керагини танлаш, танлаб олинган фикрларни умумлаштириш ва улар асосида қўйилган муаммо (ёки мавзу) юзасидан аниқ бир тушунча ҳосил қилишга, шунингдек, ўз фикрларини маъқуллай олишга ўргатади. Бу технология талаба (ёки ўқувчи)лар билан аввал якка ҳолда, сўнгра уларни кичик гурухларга ажратилган ҳолда ёзма равища ўтказилади.

Технологиянинг мақсади: талабаларни инглиз тилини тезкор ўзлаштириш, эркин, мустақил ва мантиқий фикрлашга, жамоа бўлиб ишлашга, изланишга; фикрларни жамлаб, улардан назарий ва амалий тушунча ҳосил қилишга; жамоага ўз фикрини ўтказишга, уни маъқуллашга; қўйилган муаммони ечишда ва мавзуга умумий тушунча беришда ўтилган мавзулардан эгаллаган билимларини қўллай олишга ўргатишдан иборат.

Технологиянинг қўлланилиши: амалий берилган вазифаларни бажаришга мўлжалланган.

Машғулотда фойдаланиладиган воситалар: Электрон дарслик, мультимедиали иловалар.

Машғулотни ўтказиш тартиби:

- Ўқитувчи талабаларнинг умумий сонига қараб, 3-5 кишидан иборат кичик груҳларга ажратилади (кичик груҳлар сони 4 ёки 5 та бўлгани мақсадга мувофиқ);
- Ўқитувчи талабаларни машғулотнинг мақсади ва ўтказиш тартиби билан таништиради ва ҳар бир кичик груҳга қоғознинг юкори қисмида ёзуви бўлган варактарни тарқатади;
- Ўқитувчи кичик груҳ аъзоларини тарқатма материалда ёзилган асосий фикрни фақат учта фикр, яъни учта сўз ёки сўзлар бирикмаси, ёки учта гап билан давом эттиришлари мумкинлигини уқтиради ва буни амалга ошириш учун аниқ вақт бегилайди;
- Груҳ аъзолари биргаликда тарқатма материалда берилган фикрни ёзиб давом эттирадилар;
- Вазифа бажаргач, груҳ аъзолари ўринларидан туриб соат мили йўналиши бўйича жойларини ўзгартирадилар, яъни 1-гуруҳ 2-гуруҳ 3-гурухнинг, 3 – гуруҳ эса 4-гурухнинг (бошқа кичик груҳлар бўлса, шу тариқа) ўрнига ўтадилар;
- Янги жойга келган груҳ аъзолари шу ерда қолдирилган тарқатма материалдаги фикрлар билан танишиб, унга яна янги учтадан ўз фикрларини ёзиб қўядилар;
- Груҳ аъзолари яна юқоридаги каби жойларини ўзгартирадилар, шу тариқа кичик груҳлар ўз жойларига қайтиб келгунларига қадар жойларини алмаштириб, тарқатма материалларга ўз фикрларини қўшиб борадилар;

- Ўз жойларига қайтиб келган кичик гурухлар тарқатма материалда тўпланган барча фикрларни дикқат билан ўқиб, уларни умумлаштирган ҳолда битта яхлит таъриф ёки қоида ҳолатига келтирадилар;
- Ҳар бир кичик гурухнинг муаллифлик таърифлари ва қоидаларини гурух аъзоларидан бири тақдимот қиласди;
- Ўқитувчи кичик гурухлар томонидан берилган таърифлар ёки қоидаларга изоҳ бериб, уларни баҳолайди, сўнгра машғулотни якунлайди.

Изоҳ: Гурухлар тақдимотидан сўнг улар берган таъриф ёки қоидалар асосида кичик гурухларнинг ҳар бир аъзоси якка тартибда ўзининг муаллифлик таърифи ва қоидасини келтириб чиқариб тақдимот қилиши ҳам мумкин.

Кичик гурухлар сони 4 та бўлгани мақсадга мувофиқ. Бундай ҳолда кичик гурухлар ўз жойларини фақат 3 марта алмаштирадилар ва бу билан ўкув жараёнини зерикарли ўтишнинг олди олинади. Агар кичик гурухлар сони 4 тадан кўп бўлса, у ҳолда уларни икки потокка бўлиб, кичик гурух аъзоларининг алмашинувини ҳар бир поток ўртасида алоҳида, тақдимотни эса биргаликда ўтказиш мумкин.

Агар аудитория кичик гурухларнинг жойларини алмаштиришга мосланмаган (ёки алмаштиришга ноқулайликлар) бўлса, у ҳолда талабаларни жойларини алмаштириш ўрнига гурухларга тарқатилган материалларни алмаштириш орқали, улар дастлабки олинган гурухларга қайтиб келгунга қадар алмаштирилиб, талаба фикрлари тўпланади, улардан умумий таъриф (ёки қоида) келтириб чиқарилади ва тақдимот қилиш ҳам мумкин.

Биз тадқиқот мобайнида интерфаол технологияларга устуворлик бериш асосида инглиз тилини тезкор ўрганиш моделини такомиллаштиришга мусассар бўлдик. Бакалавриатура таҳсил олувчиларини касбий педагогик фаолиятга тайёрлашга йўналтирилган методик ишлар, талабаларнинг ўз касбий-шахсий имкониятлари, касбий компетенциясини ошириш устида фаол ишлашини талаб қиласиган технологик йўналишлар ва ўз-ўзини баҳолаш параметрлари ишлаб чиқилганлигига намоён бўлди.

Интерфаол технологияларга устуворлик бериш асосида инглиз тилини тезкор ўрганиш моделида рақамли воситалардан фойдаланиш, келгусидаги аник мақсадга қаратилган ўқув режалари ва дастурлари асосида бўлажак педагогнинг руҳий, интеллектуал, эстетик салоҳиятини маълум мақсадга йўналтириш, шу жумладан назарий билим, амалий кўнижма ва малакаларни эгаллаш талаблари, касбий педагогик фаолиятга тайёрлаш босқичлари инобатга олинди.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, рақамли технологиялар шароитида талабаларга инглиз тилини тезкор ўргатишида аниқланган педагогик шарт-шароитлар кўрсатишича, қуйидаги методологик талабларни амалга ошириш лозим:

- 1) талабаларнинг инглиз тилини ўрганишларидағи мустақил фаолиятининг устуворлиги;
- 2) талабаларнинг индивидуал ва ёш хусусиятларини, шунингдек уларнинг тил ўзлаштириш қобилияtlарини ривожлантиришнинг актуал ва потенциал даражаларини ҳисобга олиш;
- 3) асосий назарий материалларни ўзлаштиришда талабалар маълум касбий маҳорат даражасига эришишга иштиёқмандлиги;
- 4) талабаларнинг инглиз тилини тезкор ўрганишлари учун қобилияtlарнинг турли компонентларини ривожлантириш шарт-шароитларни яратиш;
- 5) талабаларда АКТ воситасида инглиз тилини тезкор ўрганишлари фаолиятга ижобий мотивация ва доимий қизиқишини шаклланишига шарт-шароит яратиш.

Таҳлиллардан аниқланишича, психологик ва педагогик адабиётларда кўрсатилган талабаларнинг фикрлаш жараёнларини мослашувчанлигини ошириш ва уларнинг рационал ечимларни топиш қобилияtlарини

ривожлантириш учун улар шахсий структурасидаги танқидийлик, мустақиллик даражасини кўтариш ва ижодий ёндашув ва ечимларни қўллаш тенденциясини ривожлантириш йўналишида, чуқур сифат ўзгаришларни амалга ошириш керак. Фикрлашнинг мослашувчанлигини ривожлантириш ушбу жараённинг зарур ва муҳим компонентларидан бири сифатида намоён бўлади. Демак, рақамли технологиялар шароитида талабаларга инглиз тилини тезкор ўргатишда компетенциявий ёндашувни амалга ошириш, уларнинг лексик, грамматик, социолингвистик, прагматик компетенцияларини ривожлантириш талаб этилади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Жуманазаров У.У. Таълимни ахборотлаштириш шароитида бўлажак инглиз тили ўқитувчиларининг фразеологик компетенциясини ривожлантириш. Пед. фан. бўй. фал. д-ри (PhD) ... дисс. автореф. – Ташкент, 2019. – 57 б.
2. Зверева Н.Н., Касъян. А.А. Методологическое знание в содержании образования // номли рисоласида: Педагогика.-2019.№1.–С.9-11
3. Зверева И.Д. Проблем методов обучения в современной общеобразовательной школе, М., 1980
4. Икромхонова Ф.И. Инглиз тилидан коммуникатив-когнитив корректив курс назарияси ва амалиёти (нолисоний олий ўқув юртлари мисолида) дисс.п.ф.д (PhD), 2018.-1546.
5. Ибрагимов Х.И., Абдуллаева Ш.А. Педагогика назарияси.-Т.:Фан ва технология, 2008.-288б.

УЎК: 638.220.82.004.13

**ИПАК ҚУРТИНИНГ ТУХУМЛИК ДАВРИДА РАНГГИ БҮЙИЧА
ЖИНСЛАРГА АЖРАЛУВЧИ ЯНГИ ЗОТЛАРИ ВА УЛАРНИНГ
ГЕНЕТИК ИМКОНИЯТЛАРИ**

Н.К. Абдиқаюмова, Е.А. Ларькина

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада ипак қуртининг тухумлик даврида рангги бүйича жинсларга ажралувчи янги зотлари ва уларнинг генетик имкониятларини ўрганиш юзасидан олиб борилган илмий-тадқиқот натижалари келтирилган. Тут ипак қуртидан максимал гетерозис самара олиш учун селекцион материални эркак ва урғочига бехато ажратишга эришиш тақозо этилади, бу эса 100 фоизлик тоза дураагий олиш имконини беради. Бунга эса тухумлик даврида рангги бүйича урғочи ва эркаклигини бехато аниқлаш мумкин бўлган жинслари бўйича нишонланган тут ипак қурти зотларидан фойдаланиш орқали эришиш мумкин.

Калит сўзлар: тут ипак қурти, зот, тухум ранги, гетерозис, дурагай, урғочи, эркак, қурт, пилла, қобиқ, ипакчанлик.

Ипакчилик бутун дунёда гетерозис намоён этувчи биринчи авлод дурагайларидан фойдаланишга асосланади. Гетерозис самараси асосан икки тоифа белгиларда намоён бўлади – ҳаётchanлик ва миқдорий белгилар. Юқори ҳаётchanлик касалликлар ва экстремал шароитларга чидамлилик, тез ўсиш ва ривожланиш, маҳсулдорлик, шунингдек кўпгина миқдорий, шу жумладан хўжалик аҳамиятига эга бўлган белгиларнинг юқори қўрсаткичларда бўлиши билан боғлиқдир. Бунга дурагайлаш жараёнида миқдорий белгиларни назорат қилувчи полимер таъсирга эга генларни қулай уйғунлаштириш ҳам юқори даражада имкон беради.

Бироқ, тут ипак қуртидан юқори самарали гетерозис олишда қатор жиддий тўсиқлар мавжуд, хусусан, ота-она материаллари билан ифлосланиб қолмаган тоза дурагай олиш шулардан биридир. Негаки, тут ипак қурти капалаклари пилладан чиқиши биланоқ урчийди ва шу йўл билан тоза зотли тухум беради. Ҳар бир зот чегарасида урчишнинг олдини олиш учун уларни пилладан чиқмасиданоқ эркак ва урғочига ажратиш лозим. Шундан сўнг уларнинг урғочилари керакли зот эркаклари билан урчитилади. Разделению по полу подлежат десятки миллионов индивидуумов. Таъкидлаш жоизки, дурагайлаш учун ипак қурти зотларини жинси бўйича ажратиш мураккаб ва юқори аниқликда эмас. Масалан, Ўзбекистонда тут ипак қурти пиллаларини жинслар ўртасидаги вазний фарқланишга асосланган ажратиш усули пилла партияларини эркак ва урғочига ажралиши лозим бўлган миқдорнинг ярмидан камроғини ва ҳар бир зот чегарасида катта хатолик билан ажратиш имконини беради.

Саноат тухумларини таҳлил қилиш шуни кўрсатдики, уларда атиги 20-25% дурагай тухумлар бўлади, қолган қисмини дастлабки она зот тухумлари ташкил этади [1].

Дурагай тухумларнинг дастлабки ота-она зотлари билан ифлосланиши ҳосилдорликни шу қадар пасайтирадики, уларни кейинчалик татбиқ этиб бўлмай қолади. Шундай экан, саноат дурагай тухумларини юқори аниқликда тайёрлашга асосланган ипакчиликни ривожлантириш ва такомиллаштириш тақозо этилади. Бунга урғочи ва эркак гуруҳларига бехато ажратилган элита гуруҳлар билан эришиш мумкин. Қўйилинган вазифани генетик усул билан, хусусан жинслари бўйича нишонланган зотларни дурагайлашдан фойдаланиш орқали ҳал этиш мумкин.

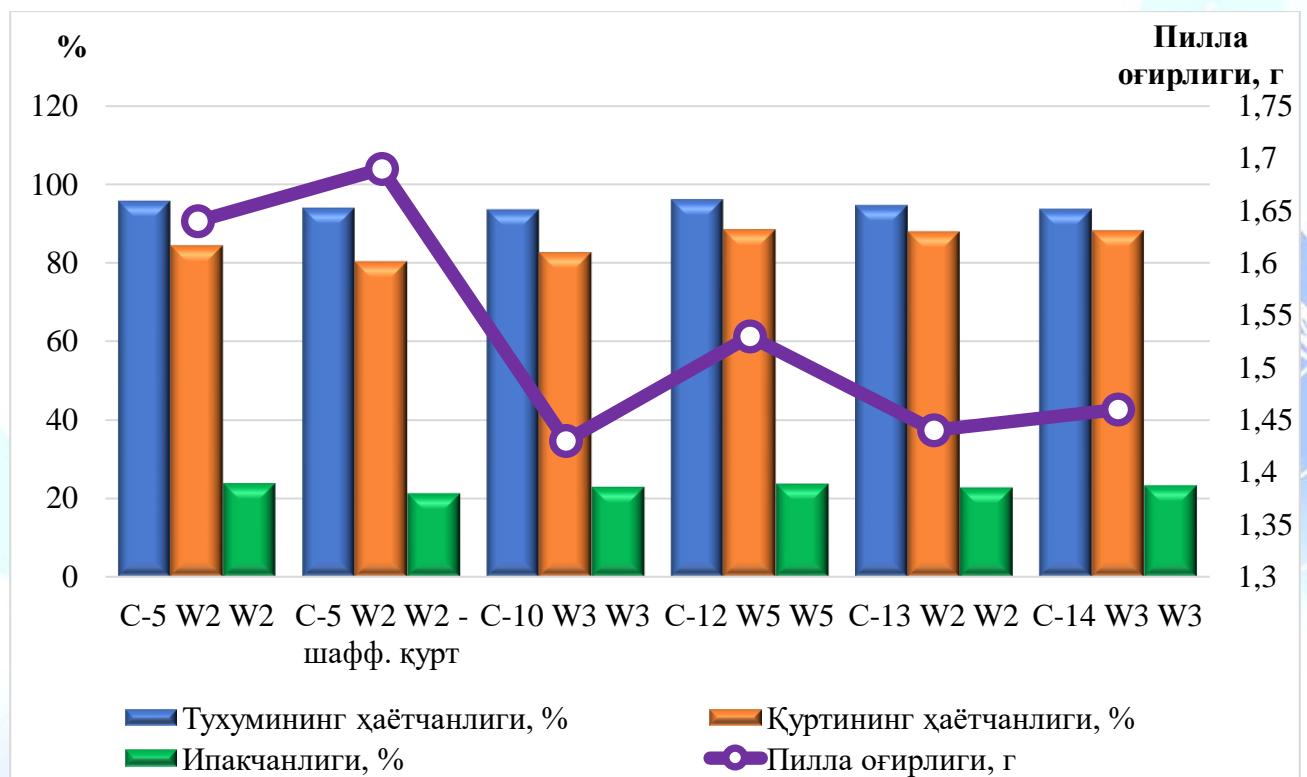
Рациацион усулда [2, 3], олинган ушбу зотларда имаго босқичидан аввалроқ генетик усулда яхши фарқланувчи морфологик белгилари воситасида эркак ва урғочига ажратиш имконияти вужудга келди. Бу эса капалаклар учеб чиқмасидан аввал эркак ва урғочиларни ажратиб олиш имконини беради.

Жинси бўйича нишонлашга аутосоманинг тухум ранггини назорат қилувчи генли қисмини жинсий хромосомага транслокация қилиш йўли билан эришилади. Бундай зотларда капалак икки хил рангдаги тухум кўяди: қорамтира оч рангли. Қорамтира рангли тухумлардан урғочи, оч ранглилардан – эркак қурт ривожланади. Бунга боғлиқ равишда тухум қўйилгандан кейинги 2-куниёқ уларни бехато жинсларга ажратиш мумкин.

Тут ипак қурти коллекциясида жинслари бўйича нишонланган тайёр зотларнинг мавжуд бўлиши 100 фоиз тозаликдаги дурагай тухумлар тайёrlашга имконият яратади [4].

Ҳар йили тут ипак қуртининг дунё коллекцияси Ипакчилик илмий-тадқиқот институтида оқ пиллали зотларни анъанавий озиқлантириш услубида [5], ҳаракат фаоллиги бўйича танлов [6] ва тухумларнинг эрта жонланиши услубларидан фойдаланган ҳолда [7] кўпайтириб турилади.

Ипакчилик илмий-тадқиқот институтининг бугунги коллекциясида тухумлик даврида жинслари бўйича нишонланувчи 12 та зот мавжуд. Уларнинг Каталогга киритилган биологик кўрсатакичлари қўйидаги расмда келтирилган.

Расм. Тухумлик даврида жинслари бўйича генетик ажратилган тут ипак қурти зотларининг биологик кўрсатакичлари

Юқоридаги расмда зотларнинг номлари билан бир қаторда тухум қобиғининг рангини назорат қилувчи генларнинг шартли белгилари келтирилган: W_2 – оч сарик, W_3 – тўқ қўнғир, W_5 – қўнғир.

Кўриб чиқилган зотлар геномида жиддий генетик қайта қурилишига қарамай, уларнинг асосий биологик кўрсаткичлари етарлича юқори бўлди: тухумларнинг жонланиши – 85,0% дан 96,1% гача, куртларининг ҳаётчанлиги – 80,4% дан 89,4% гача, пиллаларининг ипакчанлиги – 18,7% дан 23,0% гача. Бунда айниқса C-5 (23,9%), C-10 (34,0%), C-12 (23,7%), C-13 (22,8%), C-14 (23,4%) зотлари юқори ипакчанлиги билан эътиборга лойиқdir.

Ушбу зотлар тоза дурагайлар олишда селекция материали бўлиб хизмат қилиши мумкин. Бундай дурагайларни яратиш ва татбиқ этиш 100 фоизлик тоза, юқори ипакчан биринчи авлод дурагайларидан фойдаланиш орқали мамлакатимизда гетерозис самарадан максимал фойдаланган ҳолда юқори даромад олиш имконини беради. Бироқ, ҳозирги кунда тут ипак қурти тухумларини ранги бўйича ажратиувчи маҳсус фотоэлектрик аппаратларнинг этишмаслиги туфайли бундай дурагайлардан саноатда кенг фойдаланиш имкони бўлмаяпти. Бундай аппаратларни яратиш ва тухум заводларини таъминлаш ипак қуртининг тоза дурагайларидан фойдаланиш ва пилла ҳосилдорлигини оширишнинг муҳим йўналишларидан биридир. Ҳозирги вақтда Ипакчилик илмий-тадқиқот институтида «Тут ипак қуртининг жинслари бўйича нишонланган зотларини тухумлик даврида ажратиш учун дастурий таъминотли қурилма ва технологияси»ни ишлаб чиқиш бўйича ишлар бошланган.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Струнников В.А. Генетические методы селекции и регуляции пола тутового шелкопряда. // М.: Агропромиздат, 1987. – С. 12-154.
2. Струнников В.А., Гуламова Л.М. Искусственная регуляция пола у тутового шелкопряда. Сообщ.1. Выведение меченных по полу пород тутового шелкопряда.// Генетика, 1969 . – т. 5. – № 6. – С. 145.

3. Струнников В.А., Гуламова Л.М. Искусственная регуляция пола у тутового шелкопряда. Сообщение 11. Получение меченных по полу гибридов тутового шелкопряда с нормально жизнеспособными самцами. // Генетика, 1971. – т. 7. – №3. – С. 58-70.
4. Ларькина Е.А., Якубов А.Б., Данияров У.Т. Каталог. Генетический фонд мировой коллекции тутового шелкопряда Узбекистана. – Ташкент, 2012. – С. 4-66.
5. Насириллаев У.Н., Якубов А.Б., Данияров У. Результаты изучения генетической природы двигательной активности тутового шелкопряда. // «Узбекский биологический журнал». – №6, 2016. – С. 39-43.
6. Ларькина Е.А., Якубов А.Б., Данияров У.Т. Результаты изучения генетической природы двигательной активности тутового шелкопряда. // Узбекский биологический журнал. – №5, ФАН, 2010. – С. 45-49.
7. Кулиев М., Бадалов Н. – Повышение урожайности весенних выкормок тутового шелкопряда путем их своевременного начала и подбора соответствующих сортов шелковицы. // Некоторые вопросы внедрения шелководства в Туркменистане. – Ашхабад, 1975. – С.38

PRINCIPLES OF DIVISION OF WORD CATEGORIES IN UZBEK LANGUAGE

Shodieva Gulrukh Nazir qizi

1st year master of linguistics of Fergana State University

Hikmatullo Haitboevich Dusmatov

FerSU, Senior lecturer, Doctor of philosophy in philology (PhD)

Ferghana, Uzbekistan

ABSTRACT

Word categories-groups of words in the language, in which they are distinguished by the presence of a single system of grammatical categories, a specific word variation, forms and types of word declension, the generality of syntactic functions (in some literature they are also called "lexical grammatical categories of words"). Hence, when dividing words into Groups, Categories, it is mainly taken into account the similarity of their syntactic, morphological and spiritual (semantic) properties. In this article, opinions and comments are made about the principles of the division of vocabulary into categories in the Uzbek language.

Keywords: word categories, tasks, basis and principles, independent, auxiliary and separate word categories.

According to the lexical and grammatical similarity of words, some lexical - grammatical groups are called parsing word categories. In addition to their grammatical meanings in the division of words into categories, the lexical meaning is also one of the main signs-the Account Allocation. Words that have both grammatical and lexical meanings and participate in the sentence as an independent syntactic unit are called independent words. To independent words: noun, adjective, number, pronoun, verb, adverb.

Words can also be classified according to the positions they occupy in the sentence. Words that can stand in the same syntactic position in the sentence or perform the same syntactic task are included in one series of words. In this it is important not only the sum of syntactic functions, but also the degree of uniqueness of each of these functions to a certain category of words. These tasks are divided into primary and secondary types. For example, in the Uzbek language, as in many other languages, words in the category noun and verb can come both in the function of the possessive, and in the function of the cross-section, but the fractional function for verb is the primary, the possessive function is the secondary. Similarly, the possessive function for nouns is primary, and the fractional function is secondary.

It is also worth noting that some independent words in our language can also be transferred to the auxiliary word task, having lost its independent lexical meaning in the process of speech and having become characteristic of a grammatical and semantic expression.

Words that do not have an independent lexical meaning, do not fulfill the function of a sentence fragment, but serve to correlate words and sentences or to add to them additional subtleties of meaning (loading) are called auxiliary words. Auxiliary words will be three different according to the general tasks: 1) Assistant; 2) Connecting; 3) Loading.

And exclamation, imitation and modal words form a separate group of auxiliary words. Because exclamation and imitation words are used both as a sentence fragment and as an independent word-sentence. At the same time, it is also able to participate in the legalization of independent words. But these words are similar to auxiliary words in that they cannot be a term of action and phenomenon, that is, they cannot express a lexical meaning. Therefore, exclamation, imitation, modal words each form a separate category with their own characteristics.

Apparently, when parsing words into categories, first comes from the emphasis on the lexical meaning, secondly, the morphological form, the third, the feature of

performing a syntactic task, the fourth, the application of the blockade (distribution). Accordingly, the present group of words in the Uzbek language:

- 1) independent words such as noun, adjective, number, pronoun, verb, adverb;
- 2) auxiliary words such as auxiliary, connecting, predicate;
- 3) modal words, imitation words, exclamation words, consisting of a separate group of auxiliary words.

In most of the above classifications, independent and auxiliary word categories are visible. If, although this classification is considered a maternal classification, it has not lost its value even now. In the traditional classification, 6 word categories are included in the word categories, in which the noun category is the primary, and verb is the secondary pole, but in some studies the imitation words are also included in the independent word categories, and the verb word category is carried forward. Verb is the largest in all word categories, rich grammar categories, the perfect word category. However, it is known that when a person comes to the world, he first encounters everything that he has. Any action is performed either by the subject or by the person. Accordingly, the approval to us is a traditional classification.

An independent category of words has a lexical and grammatical meaning, having the property of forming a form with the ability to come up in the task of a part of speech. And the auxiliary words do not have a lexical meaning, they do not change either morphologically, they cannot come in the task of the sentence section and also have a justification feature. And Modal, exclamation and imitation words are not like both independent words and auxiliary words, there are no mutual common aspects. Therefore, a separate word is called a series.

For example, we use a variety of sample mantas to teach vocabulary to demanding young people. 1-Exercise. Give a description of the grammatical form of **pronouns** used in the following sentences.

1. In this regard, the material and spiritual condition of the students is extremely chatterbox. (Oybek) in our hearts of all of us.
2. Old moral girls say where (Oybek).
3. Although his yellow satin was pleasing to him, but now he decided to dress up

with the fancy of the scallops, without putting his own will (A Kadiri). 4. But although he could not meet anything other than a gap in his perspective, he would have seen a more glorious meaning (A.Kadiri). 5. From me, if I leave in the same way, a decent person will not quit sucking (Kh. Tuxtaboev)

In the current Uzbek linguistics there are also different views on the study Grammatical categories. Although in traditional linguistics the grammatical categories of each category of words are studied within their own framework, in later times the word-changing tools - consonants in nouns and verbs-personal suffixes are called forms of communication-relations that serve the syntactic connection of words and are studied beyond the word-categories.

2-exercises. Distinguish words belonging to the category of **adverbs** from the following sentences.

1. One day, when I entered the goods receipt, I heard a coincidence that Sherkhan was whispering with Said Khalil in the shop in front of the mosque (P.Kadirov). 2. Whatever... he will die! Today, if not today... he will die tomorrow! - said the latter (Togay Murad). 3. Even those who stepped on the heart, soon after, would die from the full (T.Malik). 4. Humor did so deliberately to negate his intentions and laugh over, apparently (P.Kadirov).

In our opinion, it is preferable for each category to be given within its own category of words. Because the fact that each category of speech cannot be studied within its own category of speech causes it to not understand the characteristics of speech categories as a whole and create difficulties in analyzing speech categories. Therefore, it is desirable that each category should be studied within its own framework, dividing into grammatical categories by form-makers and word-changers.

Conclusion. The question of vocabulary has not been studied in a situation that will equally appeal to everyone, although it has been taken as an object in many studies all over the world, including Uzbekistan. Material related to the word of series, information should not be taken from dictionaries. Because they will be

included in the dictionaries processed. In our case, all the words in the text and their different grammatical rules can be analyzed in a convenient way.

REFERENCES:

1. Komilova, N. A. (2022, June). COMPARATIVE ANALYSIS OF LEXICAL VERBALIZERS OF THE CONCEPT “GENDER” IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. In *International Scientific and Current Research Conferences* (pp. 103-106).
2. Komilova, N. A. Comparative Analysis of “Gender” Concept and Issues of Gender Field in English and Uzbek Languages.
3. Do'smatov, H. (2022, June). О ‘ZBEK TILIDA SO ‘Z TURKUMLARI TASNIFI MASALALARI. In *INTERNATIONAL CONFERENCE: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS*. (Vol. 1, No. 1, pp. 108-113).
4. Abdilkadimovna, K. N. (2021). Comparative And Linguocultural Analysis Of The Concept "Gender" In Uzbek And English Languages. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(06), 112-117.
5. Мирзаҳмедович, X. F., & Комилова, Н. А. (2021). ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ГЕНДЕР КОНЦЕПТУАЛ СЕМАНТИКАСИ ВЕРБАЛИЗАТОРЛАРИ НОМИНАТИВ ТУРЛАРИНИНГ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 4(6).
6. qizi, S. G. N ., & qizi, R. M. A . (2022). Word Categories in English. *Middle European Scientific Bulletin*, 26, 14-16. Retrieved from <https://cejsr.academicjournal.io/index.php/journal/article/view/1431>
7. Shodieva, G. N. Q., & Rakhmonova, M. A. Q. (2021). INFORMATION PERIOD CHANGE OF PEOPLE'S OUTLOOK, NEGATIVE AND POSITIVE IMPACT OF THE INTERNET. *Scientific progress*, 2(8), 563-566.
8. Do'smatov, D., & qizi Shodiyeva, G. N. (2022, May). О ‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SO ‘ZLARNI TURKUMLARGA AJRATISH

TAMOYILLARI. In *INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING* (Vol. 1, No. 8, pp. 770-774).

9. Shodiyeva, G. N. Q. (2022). MATN GRAMMATIKASINING ASOSIY MUAMMOLARI. *Academic research in educational sciences*, 3(NUU Conference 2), 1173-1176.

10. Kizi, S. G. N., & Tolibovna, S. A. (2022). Semantic features and new methods of non-standard English. *Ta'lim fidoyilari*, 24(17), 2-272.

11. Najmuddinovna, R. Z., & Najmuddinovna, R. K. (2022). INNOVATIVE APPROACHES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, 11(05), 19-21.

12. Association-Institute for English Language and American Studies. 2017. 5-Dusmatov Kh. About the Art of Askiya. ANGLISTICUM. Journal of the tom. 12-son. –P. 32-38

13. Дусматов X. Об узбекском искусстве игры слов. The Way of Science. 2014/3. –C. 89.

14. Dosmatov H. About some features of uzbek jokes. Конференции, 2020.

15. Дўсматов X. Types and interpretation of the uzbek national pun. FarDU. *ILMIY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК.ФЕРГУ*. 2021/3. –P. 152-158

ISSIQXONA EKINLARIGA ZARARLI ORGANIZMLAR TA'SIRI VA ULARGA QARSHI KURASHISH USULLARI

Saidqulova Jahona Botir qizi

Guliston davlat universiteti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada issiqxona xo‘jaligidagi yetishtiriladigan ekinlarga zararli organizmlarning salbiy ta’siri, zararkunanda hasharotlar hamda ularga qarshi kurashish usullari hamda issiqxonada yetishtiriladigan ekinlarni parvarishlashni doimiy nazorat qilish haqida berilgan.

Kalit so‘zlar: Issiqxonalar, zararkunandalar, oq pashsha, kimyoviy kurash, agrotexnik tadbirlar, pestisidlar.

Insoniyat taraqqiyotining barcha rivojlanish bosqichlarida aholini noz-ne’matlar sabzavotlar bilan ta’minalash asosiy masala hisoblanadi. Albatta, aholini noz-ne’matlar bilan ta’minalash bilan bir qatorda o’simliklarni zararli organizmlardan oqilona himoya qilish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Zararkunandalar, begona o’tlar va kasalliklardan o’simliklarni himoya qilish maqsadida mamlakatimizda hozirda ko‘plab turli xil kimyoviy moddalar ishlatilmoqda. Issiqxonalarda sabzavot ekinlaridan yuqori hosil olishda chet el duragaylarini qimmatbaholarga sotib olib yetishtirish va mineral o‘g‘itlarni ko‘p qo’llashning o‘zi yetarli emas. Bunda barcha agrotexnik chora - tadbirlar to‘g‘ri va o‘z vaqtida bajarilishi, ekinlar uchun issiqxonalarda maqbul mikroiqlim yaratilishi yuqori va sifatli hosil garovidir.

Shuni ham eslatib o’tishimiz joizki, O‘zbekiston sharoiti zararli organizmlarning ko‘payishi uchun juda qulay. Chunki bizda issiq iqlim, geografik o‘rnimiz va yertuproq sharoiti begona o’simliklar o‘sishi va rivojlanishi uchun juda qulay. Qishloq xo‘jaligi ekinlari shu jumladan Issiqxona ekinlariga zarar beruvchi hasharot va kanalar-zararkunandalar hisoblanadi. Zararkunandalar ekinlardagi suyuqlikni so‘rib

hamda ekinlarni kemirib zararlashi mumkin. Bunday zararkunandalar kasallik qo‘zg‘atuvchilar hisoblanadi. O‘simliklarni kasalliklar va zararkunandalardan himoya qilmay turib ulardan sifatli va yuqori hosil olib bo‘lmaydi.

Zararli organizmlarga qarshi kurashish uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirishimiz kerak: yangi yerlarni o‘zlashtirish va ekinzorlarni kengaytirish, maydonlarga ekinlarni to‘g‘ri joylashtirish, zararkunandalarga chidamli bo‘lgan navlarni ekish, ekinlarni almashlab ekish, tuproqqa ishlov berish va o‘simlik qoldiqlaridan tozalash, ekinlarni o‘z vaqtida ekish va qator oralariga ishlovlar berish, muddatida sug‘orish belgilangan miqdorda o‘g‘itlash. Bugungi kunda o‘simliklarni kasallik va zararkunandalardan himoya qilishning oson va tezkor usuli sifatida kimyoviy usul qo‘llanilmoqda. Kimyoviy himoya qilish usulining afzalliklari shular jumlasidandir:

-har bir dehqon o‘zi kutgan samaraga tez erishishi mumkin.

-bitta ekindan bir vaqtning o‘zida bir necha turdagি zararkunandalarni yo‘qotishga qarshi qo‘llash mumkin.

Kimyoviy himoya qilish usullarining kamchiliklari ham mavjud:

-inson uchun zaharli

-oziq-ovqat mahsulotlarining pestisid qoldiqlari bilan zaharlanishi ortadi

-foyDALI hasharotlar uchun zaharli

-zararli organizmlarni pestisidlarga chidamliligi tez ortadi

-iqtisodiy jihatdan qimmat.

Ammo kimyoviy usulni ekologik va iqtisodiy nuqtai nazardan afzal deb bo‘lmaydi. Kimyoviy usul eng ohirgi so‘nggi chora hisoblanadi. Yana bir zararkunandalarni nazorat qilishning mexanik usullari mavjud. Ular quyidagilardan iborat:

- hasharotlarni qo‘l bilan yig‘ish;
- kemiruvchilar uchun tuzoqlar o‘rnatish;
- barglardagi kanalarni tozalash;
- og‘riqli kurtaklarni va novdalarni kesish ;

Bundan tashqari issiqxona ekinlarining hosildorligini kamayishining yana bir sababi haroratning oshishi yoki kamayib ketishi ekinlarning o'sib rivojlanishiga, kasalliklar va zararkunandalarga chidamliligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu eritmalari bilan ishlov berish zarur.

Issiqxona ekinlariga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi asosiy zararkunandalaridan biri oq pashshalar juda keng tarqalgan. Bu hasharot issiqxonalardagi bodring, baqlajon, pomidor, qalampir, karam ko'chatlarini zararlaydi. Bularga qarshi kurashish uchun issiqxonani ortiqcha chiqindilardan, o'simlik materiallaridan, begona o'tlardan tozalashdir. Bundan tashqari asosiy kurash choralaridan biri kimyoviy kurash chorasi ham qo'llaniladi. Bizning sharoitimizda issiqxonalarda ekiladigan ekinlarga zararli organizmlardan (kasallik, hasharot, begona o't) eng ko'p so'ruvchi va kemiruvchi zararkunanda hasharotlar ta'sir ko'rsatadi. Bunga asosiy sabab esa mavsumdan tashqari kuz-qishki oylarda issiqxonalarining ichi zararkunanda hasharotlarning ko'payishi uchun qulay sharoitlarning yaratilganligidadir. Shuning uchun issiqxonalarda ekiladigan ekinlarning urug'lari alohida preparatlar bilan ishlov berilib, vegetatsiya davri davomida o'simlikni kerakli pestisidlar bilan ishlov beriladi. Bundan tashqari issiqxonalarda ekiladigan ekinlarni muntazam ravishda parvarishlashni nazorat qilish, ularni qo'shimcha oziq elementlari bilan ta'minlab turishni taqozo etadi.

Xulosa qilib aytganda, biz o'z tomorqa yerlarimizda qurilgan issiqxonalarimizdan unumli foydalanib ekilgan ekinlarni o'z vaqtida parvarishlab zararkunandalarni ko'payishini va hosilimizga ziyon keltirishini oldi olsak albatta o'zimiz kutgan natijaga va yuqori hosildorlikka erishamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Sh.T.Xo'jayev, E.A.Xolmurodov–Entomologiya, qishloq xo'jalik ekinlarini himoya qilish va agrotoksikologiya asoslari (III-nashr), Toshkent, 2014 yil.
- 2.www.agriculture.uz
- 3.Internet ma'lumotlari

**MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA RAQAMLI
TEXNOLOGIYA VA MULTEMEDIYA TEXNOLOGIYASINING O'RNI
MUASSASASIDA O'QUV JARAYONINING QO'LLANILISHI**

Qalandarova Shaxnoza Odilbek qizi

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Urganch filiali
Telekommunikatsiya texnologiyalari fakulteti 3-bosqich talabasi

E-mail: shaxnoza.tuit@gmail.com

Allamov Oybek, Ilmiy rahbar

ANNOTATSIYA

Maqolada Zamonaviy maktabgacha ta'limgarayonida raqamli texnologiya va multemdiya mahsulotlarining samaradorligi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha ta'limgarayonida raqamli texnologiyalar, pedagogik va raqamli texnologiyalar.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается эффективность цифровых технологий и мультимедийных продуктов в процессе современного дошкольного образования.

Ключевые слова: дошкольное образование, дети раннего возраста, логопед, коррекция речи, педагогические и цифровые технологии.

ANNOTATION

The article discusses the effectiveness of digital technology and multimedia products in the process of modern preschool education

Keywords: Preschool education, young children, speech therapist, speech correction, pedagogical and digital technologies

Maktabgacha ta'lim muassasasi va uning tashqarisida kengaytirilgan ta'lim berishda, jumladan bolalarning nutqidagi kamchiliklarni korreksiyalashda texnologiyalarning imkoniyatlari har qanday vaqtida va istalgan vaqtida qo'llab-quvvatlanishi va rag'batlantirilishi mumkin. Bolalarning taraqqiyotini baholash va kuzatishga yordam beradigan ta'limga yanada yaxlit yondashuv sanaladi. Raqamli texnologiyalardan foydalanib, turli xil raqamli yechimlar bo'lishi mumkin. Tarbiyachi va bola o'rtasidagi hamkorlikni rivojlanтирish, o'quv jarayonini o'zgartirish, bolalar nutqi va tilini tuzatish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanish maktabgacha ta'lim muassasasida ishlash o'quv jarayonida ta'limni, ma'lum ko'nikma va malakalarni egallashni rag'batlantiradi. [1]

Maktabgacha ta'lim nuqtai nazaridan, bu alohida ta'kidlanadi. Texnologiya bolalarga bilim olishga yordam beradimi, degan savol tug'iladi? MTM larda texnologiya orqali bunga qanday erishish mumkinligi haqidagi savolli muloqot va hamkorlik, meta - kompetentsiyalar va ijodkorlikka asoslanadi. Raqamli texnologiyalar yordamida rivojlanishi mumkin bo'lgan bolalarning nutqidagi kamchiliklarni bartaraf etishda turli dasturlar yoki raqamli o'yinlardan foydalilaniladi.[2] Zamonaviy maktabgacha ta'lim bugungi kunda nafaqat tanlovli vaziyatda mustaqil qaror qabul qilishga tayyor tashabbuskor ,ma'suliyatli shaxsnii tarbiyalash davlat buyurtmasi bo'libgina qolmay balki farzandlarimiz,mamlakatimiz, insoniyat kelajagiga ta'sir etishning real imkoniyatidir. Shuningdek, bolalar uchun mos dasturiy ta'minotga ega maktabgacha ta'lim muassasalarida nutq va tilni tuzatish ishlarida texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari, albatta, yaratilishi kerak. Kognitiv harakatlar endi ketma-ket emas, balki parallel ravishda sodir bo'ladi va an'anaviy ta'lim u tayyor emas, o'tmishda ishlatilgan usul va metodlar bu bolalarga ko'rindi. Raqamli texnologiyalarni takomillashtirish orqali, turli yo'llar bilan o'qitish, bolalarga faol bo'lishga imkon berish, o'quv jarayonining ishtiroychilari bo'lishlari va eng muhimi nutqi ravon bo'lishida yordam beradi. [3] Texnologiyadan foydalanganda maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachisi qanday usulda va qancha

vaqtga tashkil etish kerakligi haqidagi bilim va tushunchaga ega bo‘lishi kerak. Bolalar nutqi va tilni tuzatishda raqamli texnologiyalardan foydalanish mактабгача ta‘lim muassasasida keng foydalaniladi.[4] Bu strategiyalar video o‘yinlarni o‘ynashga o‘tkazildi, ikkinchisi esa birgalikda o‘ynash deb nomlanadi. Bu strategiyada bolalar strategiyasi va tillaridan ham foydalanish mumkin. Tadqiqotlarga ko‘ra, bola uchun elektron muhit yordamida tuzatish foiz, o‘sish dinamikasi o‘rtacha ko‘rsatkichdan yuqori va zamonaviy bolalarning ehtiyojlarini qondiradi. Hozirgi vaqtida bolalarning nutq faolligini faollashtirish va tuzatishda qo‘llaniladi. Ko‘pincha materiallar bolalarni qiziqtira olmaydi, ijobiy histuyg‘ularni, harakat qilish istagini uyg‘otmaydi.[5] Til va nutqni rivojlantirish uchun maqsadli raqamli materiallar yetishmayapti. Modernizatsiya qilish uchun yangi raqamli vositalarni yaratish to‘g‘risida ehtiyojlarga mos keladigan o‘zgaruvchan: Raqamli vositalardan foydalanish logopedlarning faqat bir qismi uchun odatiy holga aylandi. [6] Nutq terapevtining asosiy maqsadi bolaning nutqi va tilini faol ravishda tuzatish o‘zo‘zini rag‘batlantirish va o‘zini tuta bilishni rivojlantirishda ishtirok etadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar bu pedagogik vositalardan biri va shaxslararo o‘zaro ta’sirlarni to‘liq almashtiradi, lekin ulardan maqsadli foydalanish bolaning nutq va tilni tuzatish jarayonida ishtirok etishiga ko‘maklashishi mumkin. Bu bolalarning o‘zi uchun qiziqarli va foydali hisoblanadi. Hozirgi mактабгача yoshdagи bolalar tezkor muloqot va grafik muhitni xohlaydilar, lekin unday emas yangi aqlii texnologiyalarni sinab ko‘rishdan qo‘rqadi. Yaxshi tashkil etilgan ta‘lim, kontent, texnologiya va o‘quvchilar bir -biri bilan o‘zaro aloqada bo‘ladigan muhit hisobga olingan holda shaxsiylashtirilgan pedagogik va tuzatish ishlarini amalga oshirishda raqamli texnologiyalar qo‘l keladi. Raqamli texnologiyalar erta o‘qish ko‘nikmalarini oshirishga va bolalar nutqidagi kamchiliklarni korreksiyalashda yordam beradi.

FOYDALANILGAN MANBALAR RO'YXATI

1. Qalandarova SH. O,Allamov O:..Azizzo‘jayeva N.N Pedagogik texnologiya va Pedagogik mahorat.-T. 2003 4.
2. Ishmuhamedov P, Abduqodirov A, Pardayev A, Talimda innovatsion texnalogiyalar. –T “Istedod” 2008y -180b
3. X.Sharipov, N.Muslimov , M.Ismoilova: “Kasbiy ta’lim pedagogikasi”. Metodik qo‘llanma.-T.2005y
4. www.ziyonet.uz
5. www.pedagog.uz
6. www.ta'lim.uz

**FIZIKA FANIDAN LABARATORIYA MASHG'ULOTLARI DAVOMIDA
INNOVATION METODLARDAN FOYDALANISH**

O'rmonboyeva Muslima

Namangan davlat universiteti

Fizika fakulteti talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada fizika fani, uni o'qitishning turli xil usullari, metodlari, innovatsion yondashuvlari haqida so'z boradi. Chunki ayni paytda hayotimizning barcha jabhalari innovatsion yondashuvni talab qilmoqda.

Kalit so'zlar: Ta'lif, metodika, innovatsiya, labaratoriya mashg'ulotlari, jihozlar, pedagog.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассказывается о физике, различных методах, методах и инновационных подходах к ее преподаванию. Потому что на данный момент все аспекты нашей жизни требуют новаторского подхода.

Ключевые слова: Обучение, методика, инновации, лабораторное обучение, оборудование, педагог.

ABSTRACT

This article describes physics, various methods, methods and innovative approaches to its teaching. Because at the moment, all aspects of our lives require an innovative approach.

Keywords: Education, methodology, innovations, laboratory training, equipment, teacher.

Barchamizga ma'lumki, inovatsiya- muayyan tizmning ichki tuzilishini o'zgartirishga qaratilgan faoliyat bo'lib, innovatsion ta'lif esa ta'lif oluvchiga yangi g'oya, g'oyaviy me'yor qoidalarini yaratish, o'zga shaxslar tomonidan yaratilgan

ilg'or metodlar, g'oyalar va ularning ham me'yor qoidalarini tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatlarini yaratdi. Innovatsiya turli xil ko'rinishda ega bo'lib, ularning asosiy ko'rinishlari quyidagicha bo'ladi:

- 1. Mahsulot (xizmatlar) innovatsiyasi**
- 2. Texnologik jarayonlarning yangiligi yoki texnologik innovatsiya**
- 3. Tashkiliy innovatsiyalar**
- 4. Ijtimoiy innovatsiyalar**

kabi ko'rinishlari bor. Biz uchun ayni paytda kerak bo'lgan, qolaversa amaliyat darslarida innovatsion metodlardan foydalanib bilib berishimizga katta yordam beradigan innovatsiya turi- texnologik jarayonlarning innovatsion metodi hisoblanadi. Texnologik jarayonlarning innovatsiyasi yoki texnologik innovatsiya- bu mehnat unumdorligini oshirish va resurslarni tejashga qaratilgan korxonaning ishlab chiqarish salohiyatini yangilash jarayoni bo'lib, bu o'z navbatida foydani ko'paytirish, xavfsizlikni yaxshilash, atrof- muhitni muhofaza qilishni yaxshilash imkonini beradi.

Bugungi kunda fizik labaratoriyalarda ishlayotgan texnik hodimlarning bilim-ko'nikmalarini talab darajasida deb bo'lmaydi. Ularning aksariyati labaratoriya jihozlari haqida to'liq ma'lumotga ega emas. Bu ham o'z navbatida amaliyat jarayonlarini o'z ichiga oluvchi fanlar yuzasidan bilim darajasini pasaytiradi. Ushbu muammolarni yechimini topish uchun qator ishlarni amalga oshirishimiz lozim:

1. Birinchi navbatda fizika fani o'qituvchilarini o'quv-labaratoriya jihozlari bilan ishlash yuzasidan malaka va ko'nikmalarini muntazam ravishda oshirib borish lozim;
  2. Ikkinchidan o'quv labaratoriylarida faoliyat olib boruvchi texnik hodimlarning jihozlar va ularning ma'lumotlari haqida tushunchaga ega ekanliklarini nazorat qilish;
  3. Uchinchidan fizika fanidan labaratoriya ishlarini elektron variantlarini joriy qilinishini va umumiyl o'rta ta'lim maktablariga yetkazilishini ta'minlash zarur;
- Biz bilamizki, yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev aniq va tabiiy fanlar shu jumladan kimyo, fizika kabi tabiat bilan uzviy bog'liq bo'lgan, labaratoriya mashg'ulotlarini

o‘z ichiga olgan, hayotiy jarayonlarning bir qismiga aylangan fanlar va ularni o‘qitilishi yuzasidan atroflicha topshiriqlar berib o‘tdi.

Umumiy o‘rta ta’lim maktabalarida labaratoriya mashg‘ulotlarini bajarish uchun kerakli labaratoriya jihozlari yetarli darajada emas yoki yaroqsiz holatga kelib qolgan. Hozirgi kunda Germaniya, Rossiya kabi davlatlar bilan hamkorlikda labaratoriya uskunalari keltirilib, pog’onama-pog’ona barcha kamchiliklar bartaraf etilmoqda. Barchamizga ma’lumki, bu jarayon katta mablag‘ va vaqt talab qiladi. Shu bilan bir qatorda ushbu jihozlardan samarali foydalana oladigan salohiyat va tajribaga ega bo‘lgan pedagog kadrni ham. Biz qo’llamoqchi bo‘lgan yo’l ayni paytda eng qulay yo‘l hisoblanadi. Ya’ni labaratoriya mashg‘ulotlarini vizual grafikli videorolik ko’rinishidagi dastur platformasidan foydalanish. Bunda o‘qituvchi ham, o’quvchi ham Davlat Ta’lim Standarti (DTS) asosida tavsiya etilgan labaratoriya mashg‘ulotlarini o‘z mobil telefonlari orqali ham tomosha qilishlari, qiymat kiritishlari va natija olishlari mumkin.

Bu holatda biz o‘zimizda bor imkoniyatlardan foydalangan holda o‘qitishning yangicha innovatsion usulidan foydalangan bo’lamiz va natija ham kutilganidek bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. C. X. Qurban niyozov, A. A. G’aniyev, F. C. Yusupov // Bilim olishning zamonaviy imkoniyatlari haqida
2. Yusupov A, Saidov T. “Ta’limda innovatsion texnologiyalarni qo’llash”(fizika fani misolida). Toshkent- Abdulla Avloniy- 2007.49 b

BRYUSSEL KARAMINING FOYDALI XUSUSIYATLARI VA INSON SALOMATLIGIDAGI AHAMIYATI

Qo‘chqorova Go‘zal Fahriiddin qizi

Guliston davlat universiteti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola qishloq xo‘jaligining asosiy tarmoqlaridan hisoblangan sabzavotchilik haqida yoritilgan. Sabzavot ekinlari orasida keng kam tarqalgan va noyob bryussel karami madaniylashtirish tarixi, mevasi va inson salomatligidagi ahamiyati keltirilgan.

Kalit so‘zlar: sabzavotchilik, bryussel karami, krestgulli sabzavotlar, belgiyalik bog‘bonlar, vitaminlar, minerallar.

Sabzavotchilik dehqonchilikning sabzavot ekinlarini yetishtirish bilan shug‘ullanadigan tarmog‘i hisoblanadi. O‘zbekistonda 70 ga yaqin turdag‘i sabzavot ekinlarini yetishtiriladi. XIX asrning 2-yarmida Rossiya orqali pomidor, kartoshka, karam, gulkaram, bulg‘or qalampiri, Xitoydan esa rediska, patisson, pekin karami va boshqa sabzavotlar kirib kelib asosiy ekinlar qatoridan joy oladi.

Bryussel gullari karamning boshqa turlari kabi ikki yillik o‘simgulardir. Birinchi yili 20-60 sm va undan yuqori balandlikda silindrsimon qalin poya hosil qiladi, 14-33 sm uzunlikdagi ingichka barg barglarida kichik yoki o‘rta bo‘yli burglar hosil qiladi. Barglari yashil yoki kulrang-yashil, yengil mumsimon qoplamlami, tekisdan qoshiq shakliga qadar, uzunligi 18-40 sm, kengligi 18-32 sm, qirralari butunlay silliq yoki bir oz egilgan. Bitta o‘simgul 20-40 va undan ortiq bosh karam hosil qiladi. Hayotning ikkinchi yilda Bryussel karami gullari juda tarvaqaylab ketgan gulli kurtaklar hosil qiladi, o‘simgul gullaydi va urug‘larni hosil qiladi. Gullari sarg‘ish, o‘rtacha kattalikda bo‘lib, urug‘lari diametri 1,5-2 mm, shakli sharsimon, yuzasi

silliq, to‘q jigarrang, deyarli qora. 1 g tarkibida 200-300 dona urug‘lar mayjud. Urug‘lar 5 yil davomida hayotiyligini saqlab qoladi.

Bryussel karamining gullari tarkibida ko‘plab foydali vitaminlar B1, B2, B6, B9, PP, K va mikroelementlar - natriy, kaliy, kaltsiy, magniy, fosfor, temir, yod tuzlari, shuningdek, erkin aminokislotalar va fermentlar mavjud.

Bryussel karamining gullari immunitet tizimini umumiylashtirish, shuningdek, yurak-qon tomir kasalliklari uchun tavsiya etiladi. Parhezshunoslar qandli diabet yoki semirib ketish uchun Bryussel karamini iste’mol qilishni maslahat berishadi - 100 g karam 35 kaloriyani o‘z ichiga oladi. Bu karamni ham foliy kislotasi manbai sifatida homilador ayollar ratsioniga kiritish tavsiya etiladi. Ammo Bryussel karamini gaz to‘playdigan va meteorizmning kuchayishiga olib keladigan sabzavot bo‘lganligi uchun me’yordan ortiq iste’mol qilish tavsiya etilmaydi. Bu uning tarkibidagi rafinoz va sulfatga bog‘liq. Rafinoz trisaxarid bo‘lib, u hazm bo‘lmaydi va fermentlanadi.

Bryussel karami oziq ovqatda ham o‘z o‘rnini topgan. Bryussel karamining boshchalari azotli moddalarga boy bolib, ovqatga solinganda xushta’m maza beradi. Hozirgacha qaynatib, qovurib iste’mol qilinadi va konservalar tayyorланади. Bryussel karami tabobatda ham dorivor o‘simgilik sifatida foydalilanadi. Avstraliyalik tadqiqotchilar tomonidan keksalarda qon tomir kasalliklari xavfini kamaytirish mumkinligi aniqlangan. Olimlar 684 ta keksa avstraliyalikning tibbiy ma’lumotlarini o‘rganib chiqib, shunday xulosaga kelishdi. Har kuni 45 grammdan ko‘proq krestgulli sabzavotlarni iste’mol qilgan odamlarda, bu kabi mahsulotlarni kam yoki umuman iste’mol qilmaydiganlar bilan taqqoslanganda, qon tomirlarining klassifikatsiyasi xavfi 46 % ga pastligi ma’lum bo‘ldi.

Bryussel karami ilk bor Belgiyada yetishtirilgan. Karl Linney karamni ilmiy jihatdan birinchi bo‘lib ta’riflagan va uni Bryusseldan kelgan belgiyalik bog‘bonlar sharafiga "Bryussel karami" deb nomlagan. Bugungi kunga kelib Bryussel karamini faqat mevasi uchungina ekmasdan, gullari uchun ham yetishtirilmoqda. O‘zbekistonda noan’anaviy ekinlar tasnifi bo‘yicha keltirilgan 40 ta ekinning biri

hisoblanadi va bu karam turini yetishtirish iqtisodiy samarador ekani ko'rsatib berilgan. Bryussel karami O'zbekistonda havaskor bog'bonlar tomonidan issiqxonalarda yetishtirilmoqda. Bundan tashqari qishloq xo'jaligida faoliyat olib borayotgan olimlar tomonidan bryussel karami yetishtirish bo'yicha kerakli tajribalar toplanmoqda.

Xulosa qilib aytganda qishloq xo'jaligida yetishtirilayotgan sabzavotlarning turlarini ko'paytirish, ularni mahalliy va xorijiy bozorlarga yetkazish, shu orqali iqtisodiy foyda olish soha xodimlarining asosiy vazifalarida biri hisoblanadi. Bryussel karami boshqa karam turlari kabi inson salomatligi uchun kerak bo'ladigan vitamin va minerallarga boyligi bilan ajralib turadi. Bu karam turining kundalik oziq-ovqat ratsionimizga qo'shishimiz keak ekanligini anglatadi. Tabiatimizdag'i har bir ne'mat inson salomatligiga foydali hisoblanadi. Shunday ekan har bir o'simlik tarkibini o'rghanib, iste'mol qilib o'z imunitetimizni mustahkamlaylik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

- 1.Zuev V.I., Qodirxo'jaev O.K., Adilov M.M, Akromov U.I. Sabzavotchilik va polizchilik. 2009 y. (darslik).
- 2.Ziyonet .uz va internet ma'lumotlaridan foydalanildi.

LEXICOGRAPHICAL FORMATION AND THE USAGE OF MILITARY TERMINOLOGY IN ENGLISH

Saidazimkhon Shodikhonov

Teacher, Department of Linguistics

Karshi State University

e-mail: saidazimshodikhanov@gmail.com3

ABSTRACT

This article deals with the theoretical aspects of research: the basic concepts of "term" and "terminology" are considered, the concept of "terminosystem" is explained and the principles of formation of terminosystems are analyzed, the terminology of military subjects in the lexical system of English is interpreted, the specificity and diversity of word-formation tools of English military terminology are indicated.

Key words: military terminology, terminological word combinations, military-topographical, command-military terms, structure-vocabulary, staff terms, classification, affixation

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются теоретические аспекты исследования: рассматриваются основные понятия «термин», «терминология», объясняется понятие «терминосистема» и анализируются принципы формирования терминосистем, интерпретируется терминология военной тематики в лексической системе английского языка, указывается специфичность и многообразие словообразовательного инструментария английской военной терминологии.

Ключевые слова: военная терминология, терминологические словосочетания, военно-топографические, командно-строевые термины, структурно-словообразовательной, штабные термины, классификация, аффиксация

Finding out the origin of military terms in the English terminological system, their wide distribution and inclusion in the language system is possible only on the basis of the classification of all military terms according to different aspects. One of the main issues in the terminology of military terms is the choice of classification, which will allow a comprehensive analysis of the behavior of military terms in the language system.

There are two main classifications of military terminology: firstly, the classification of military terms according to parts of speech; secondly, the structural and word-formation classification of military terminology.

It is worth noting that there are four types of parts of speech: noun, verb, adjective, adverb.

Addressing the classification of military terms by parts of speech is interesting only because it allows us to trace and analyze the quantitative composition of military terms in every parts of speech. However, an analysis of military terminology by belonging to a certain part of speech shows that more than 80% of all military terms are represented by a noun. Therefore, addressing the classification of parts of speech is less interesting and exceeds the scope of this study.

An appeal to the structural-verb classification of English military terminology is interesting, especially regarding the fact that by classifying all military terms, it is possible, on the one hand, to systematise English military terminology according to different spheres of usage, and on the other hand, to characterise and present military terms according to the way they are formed.

In accordance with this circumstance, English military terms can be subdivided according to different fields of use. Thus, English military terminology is interpreted according to the structural-vocabulary classification into the following types:

In the field of use or usage, military terms such as military terms of various troop types, command and combat, military topographical, organizational, staff terms, etc., are traditionally distinguished:

1) **Terms of various branches of troops.** These can include terms that refer to the formation of the armed forces and describe relevant military concepts, for example: infantry, cavalry, field artillery (Royal Artillery in Great Britain); signal corps.

2) **Organizational terms.** These terms can include those which characterize the organizational structure of the armed forces, for example squad – группа, команда, отделение, орудийный расчет; section – группа; platoon – взвод; batallion – батальон (амер. Артиллерийский дивизион); squadron – эскадрон; артиллерийский дивизион; regiment – полк; brigade – бригада; division – дивизия (мор. дивизион); corps – корпус; army – армия.

3) **Staff terms.** These terms are widely used in military personnel administration, for example: headquarters – штаб; staff car – штабной (служебный) автомобиль; personnel – личный состав.

4) **Terms of military ranks and positions.** Terms describing military ranks and positions include the following, for example: private man – рядовой; corporal – капрал, staff sergeant – сержант; conductor – интендант (Bowyer, 2007).

5) **General tactical terms.** These terms include military terms that address general tactical tasks in the army, such as defense – оборона; provost corps – полевая жандармерия; defence – оборона; offensive – наступление etc. (Bowyer, 2007).

6) **Military topographic terms.** Military topographic terms include terms describing direction to terrain, measurement, and targeting, for example: topographic map – топографическая карта; cartography – картография; land survey – наземная съемка; aerophotography – аэрофотосъемка.

7) **Command and control terms.** This group includes terms describing the training and speech of military personnel, e.g.: Fire! – Огонь!; Eyes, right! – Равнение направо!; Attention! – Смирно!; Stop! – Стой!; In action! – К бою! etc.

A) Affixation. Affixation is the most common method of morphological word formation for military terms in which new terms are created through the addition of word-forming suffixes and prefixes to the bases of various parts of speech.

The following words are also used: -er: gunner, gunner (in artillery); mariner, sailor; submariner, member of a submarine crew

B) Word compounding. Word compounding is a method of word formation, when a new word is created on the basis of combining two or three words. Traditionally, lexicology distinguishes the following types of vocabulary:

1. Compound nouns (noun + noun):

battlefield, frontline rifleman, shooter aircraft, aircraft, helicopter

2. Compound adjectives (noun + adjective; noun + participle I): battlewise – обстрелянный, получивший боевой опыт автотранспорт; armor-piercing – бронебойный, capable of or used for piercing armor used especially of rifle bullets, artillery projectiles, and antitank grenades.

C) Abbreviation. Abbreviation is one of the most important and common methods of morphological word formation in the military terminology of the English language. In this method of derivation a certain part of the sound shell or graphic form of a lexical unit is reduced. A special place in this method of derivation is occupied by complex abbreviated vocabulary, for example: A-bag – assault bag – штурмовой рюкзак; A-bomb – atomic bomb – атомная бомба; H-bomb – hydrogen bomb – водородная бомба.

Obviously, the intensity and spread of this linguistic phenomenon is greatly influenced by the style of modern military documents. It implies brevity and conciseness, which is the main feature.

Traditionally there are several types of abbreviated vocabulary based on the processes of truncation in a word, for example:

- truncation of the end of a word: demob(ilize); frag(ment); heli(copter); prop(eller);
- truncating the middle of a word: arty(artillery);

- truncation of the beginning of a word: (heli)copter; (para)chute.

It is necessary to pay attention to the fact that as a result of the processes of truncation in oral speech itself, as a rule, there is a change in the stylistic coloring of the military term.

D) Conversion. Conversion is one of the most common types of word formation in English terminology. On the basis of conversion a word which belongs to one part of speech does not change the initial form, but acquires the meaning of another part of speech, for example: a barrack - казарма; to barrack - жить (располагать) в казармах; a decoy-ложная цель; to decoy-dezориентировать.

As a result of lexical processes and occurring changes in the meaning of a military term there is an expansion or narrowing of the meaning of a lexical unit or word.

English military terms are neutral lexical units. The political processes taking place in society are directly related to the development of military terminology. But the scope of military terminology is not limited to its use by the military.

Depending on how necessary a word is as a military term, then it can undergo terminologization or, conversely, if a military term is no longer used as a military term, then the term is de-terminologized. In the latter case, we observe a simplification of the concept referred to as a military term, which becomes a ubiquitous term and consequently passes into the common vocabulary, for example: during the process of determinologization the word battery means battery; artillery acquires a different meaning "a battery of questions", "a battery of achievement tests", a set of achievement tests, etc.

It should also be noted that there is a process of transition of terms from one terminological system to another in the language. At the same time, the military vocabulary is quite strongly oriented to the common and common vocabulary, with metaphor acting as one of the main ways of naming.

LIST OF USED LITERATURE:

1. Аракин В.Д., Эше Д.А., Бочкирева М.Е., Корндорф Б.Ф., Суворов С.П. Учебник английского военного перевода. – М.: Изд-во лит-ры на ин.яз., 1946. – 435 с.
2. Арсеньев О.И. Явления асимметрии военно-терминологических систем (На материале французской и русской военной терминологии): автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1988. – 21 с.
3. Капанадзе Л.А. О понятиях «термин» и «терминология» // Развитие лексики современного русского языка. – М., 1965. – С. 75-85.
4. Grinev S.V. Terminology and Nomenclature in Russian Terminology Science // Terminologie und Nomenclature. – Lang, 1996. – 320 p.
5. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 242 p.

LIST OF USED DICTIONARIES:

1. Англо-русский военный словарь: около 70 000 терминов/ Г.А. Судзиловский, В.М. Полюхин, В.Н. Шевчук и др. – 3-е изд. перераб. и доп. – М.: Воениздат, 1987а. – Т.1. – 655 с.
2. Англо-русский военный словарь: около 70 000 терминов/ Г.А. Судзиловский, В.М. Полюхин, В.Н. Шевчук и др. – 3-е изд. перераб. и доп. – М.: Воениздат, 1987б. – Т.2. – 688 с.
3. Большой Англо-русский политехнический словарь: В 2 т. Около 200000 терминов/С. М. Баринов, А.Б. Борковский, В.А. Владимиров и др. – М., Рус. яз., 1991а. – Т. I (A-L). – 701 с.
4. Большой Англо-русский политехнический словарь: В 2 т. Около 200000 терминов/С.М. Баринов, А.Б. Борковский, В.А. Владимиров и др. – М., Рус. яз., 1991б. – Т. II (M-Z). – 1991 – 720 с.
5. Bowyer R. Dictionary of Military Terms. – London: A&C Black Publishers, 2007. – 268 p.
6. British Military Terminology. – W.: U.S. Government Printing Office, 1943. – 210 p.

HARORATNI IPAQ QURTI RIVOJLANISHI VA QURT BOQISH DAVRIGA TA'SIRI

Bobomurodov Murod Xojimurotovich

TerAIRI katta o'qituvchi

Boykulova Dilfuza Djo'rabekovna, Alikulova Bonu Alisher qizi

TerAIRI talaba

ANNOTATSIYA

Harorat ko'tarilishi bilan fermentlarning ta'sir qilish kuchi zo'rayadi. Harorat pasayganida fermentlarning aktivligi kamaya boshlaydi, chunki bunday harorat fermentlarni parchalaydi, bu xodisa o'z navbatida protsesslarning sekinlanishiga sabab bo'ladi.

АННОТАЦИЯ

С повышением температуры действие ферментов усиливается. При понижении температуры активность ферментов начинает снижаться, так как при такой температуре происходит расщепление ферментов, что, в свою очередь, вызывает замедление процессов.

ABSTRACT

As the temperature rises, the effect of enzymes increases. When the temperature drops, the activity of enzymes begins to decrease, because such a temperature breaks down enzymes, which in turn slows down the processes.

Kalit so'zlar. Harorat, namlik, fermentlar.

Tana harorati optimal darajadan oshib ketganida, biologik protsesslar buzilishi sababli, bu protesslar sekinlasha boshlaydi. Ba'zi hollarda bunday buzilishdar fermentlarning parchalanishidan iborat bo'lishi mumkin. Harorat ko'tarilishi bilan fermentlarning ta'sir qilish kuchi zo'rayadi. Harorat pasayganida fermentlarning aktivligi kamaya boshlaydi, chunki bunday harorat fermentlarni parchalaydi, bu

xodisa o‘z navbatida protsesslarning sekinlanishiga sabab bo‘ladi.

Sovuqqonlilarning fermentlari tana harorati ancha past (15-30 daraja) bo‘lganida, issiqqonlilarniki esa tana harorati ancha yuqori (37-40 daraja) bo‘lganida ta’sir etadi. Bundan tashqari, issiqqonlilarning issiqlikka chidamligi har xil darajada bo‘ladi. Sovuqqonlilarning fermentlari, issiqqonlilarnikiga qaraganda, tezroq kuchsizlanadi. Harorat 40 daraja bo‘lganida ipak qurti tanasidagi ba’zi bir fermentlar parchalana boshlaydi. Masalan, ichak shirasidagi yog‘ni eritadigan lipaza (ferment) haroratining ta’siri bilan bir soat ichida parchalanadi. Harorat 40 daraja bo‘lganida bu fermentning to‘rtadan bir qismi, 45 daraja bo‘lganda yarmisi, 70 daraja bo‘lganda deyarlik hammasi parchalanib ketadi. Shuning uchun ipak qurti 40 daraja issiqlikka qisqa vaqt ichidagina chidab turaoladi.

Har bir hayot kechirish funksiyasi hasharotlarning rivojlanish tezligi, yashash qobiliyati, serpushtligi (ko‘p nasl bera olishi), sermahsulligi va hokazolari o‘zining optimal haroratiga ega bo‘ladi. Shu sabali tirik organizmning optimal haroratini belgilash asoslari har xil bo‘lishi mumkin.

Havoning nisbiy namligi 90 protsent bo‘lib, harorat 22 darajaga yetganida birinchi yoshdagi qurtlarda yashash qobiliyati yaxshi bo‘ladi, harorat 26 darajaga ko‘tarilganida esa bu qurtlar hammadan ko‘ra tezroq rivojlanadi. Bundagi farq 4 darajani tashkil qiladi. Ba’zi ma’lumotlarga ko‘ra, harorat 20-22 daraja bo‘lganida ipak qurtlarining 66 protsenti, 28 daraja bo‘lganida esa-36 protsenti o‘sib rivojlanadi. Bu ahvol 1-jadvalda ayniqsa yaqqol qilib ko‘rsatiladi.

1-jadval

Ipak qurtining yashash qobiliyatiga haroratning ta’siri

Ipak qurti zotlari	Qurtxonadagi o‘rtacha harorat quyidagicha bo‘lganida qurtlarning yashash qobiliyati, protsent bilan			
	22-23 ⁰	25-26 ⁰	30-31 ⁰	34-35 ⁰
Monovoltin zotlari	77	88	35	12
Bivoltin zotlari	72	82	41	2
Duragayalar	75	91	54	27

Qurtlarning mahsuldorlik darajasiga kelganimizda shuni ko'rsatish kerakki, pilla hosilining miqdori, asosan, o'ralgan pillalar soniga qarab aniqlanadi. Shu sababli ipak qurtining yashash qobiliyati o'sib ketishi uchun kerak bo'ladigan optimal harorat mahsuldorligiga ham mos keladi. Endi pillaning og'irligiga kelsak, bunda hamma organizmlar uchun umumiy bo'lgan ahvol yuz berganligi ko'rindi, past harorat qurtlarning ancha yirik bo'lib o'sishiga yordam qiladi. Pillaning katta-kichikligida ham shu ahvol saqlanadi.

Hasharotlar tana haroratini jadal xarakatlantirish hisobiga keskin ko'tarish qobiliyatiga ega. Bundan tashqari, ular quyosh nurlarining yorug'lik energiyasini teri orqali yaxshi qabul qila oladi, suvni porlatish hisobiga hasharot organizmi soviydi, natijada tanasini qizib ketishdan saqlaydi.

Tut ipak qurti tashqi haroratning o'zgarishiga chidamliligi ularning zotiga hamda qaysi rivojlanish davrida ekanligiga bog'liq bo'ladi.

Ipak qurti tuxumini yozgi estivatsiya tinchlik davrida eng qulay harorat 25-26°S issiqlik, qishda esa +2 +4° haroratda saqlanadi. Qishlovchi tuxum qisqa muddat ichida 40° sovuqqa chiday oladi. Tuxumni saqlashga qo'yilgandan keyin 40° issiqlikka 6-12 soat, 35° issiqliq esa 1-2 kun chidaydi. G'umbaklik davri uchun eng qulay harorat 25-26°S bo'lib 10° sovuqda 2 kun, 40° issiqlikka bir kun, 35° issiqlikka 2 kun yashaydi. Kapalak ham haroratni keskin o'zgarishiga chidash beraolmaydi. U 10° sovuqda qisqa muddat va 40° issiqlikka bir necha soat, 35° issiqlikka bir necha kun yashaydi.

Qurtlik davrida esa umuman boshqacha xolatda bo'lib, kichik yoshida me'yoridan past haroratga biroz chidamli bo'lib, yoshi kattalashgan sari chidamsiz bo'ladi.

Tut ipak qurtlarining rivojlanishi uchun past haroratni chegarasi 7,5° darajaga teng bo'lib, unda barg yemay qo'yadi. 10° atrofida bargni sust yeydi. Ipak qurti uchun mo'tadil harorat 24-27° ga teng. Hasharotlarning hayoti mo'tadil haroratga moslashgan bo'lib, harorat va hayotiy jarayonlarning tezligi bir-biriga bog'langan xolda o'zgaradi. Masalan, havo harorati ortgan sari yurak urishi va harakati tezlashadi, ishtaxasi ochiladi, ichak faoliyati yaxshilanib, nafas olishi kuchayadi.

Agarda harorat me'yorida past bo'lsa hasharot organizmidagi turli xil jarayonlarning tezligi deyarli bir xilda susayadi, lekin ularning boshqarishi to'xtamaydi. Shuning uchun vaqtincha biroz muddatda haroratni pasayishi, organizmni xayotchanligini susaytirmaydi. Haroratni me'yorida juda yuqori bo'lishi fiziologik jarayonlarning tezligini oshiradi va fermentlar ta'sirini buzilishiga olib keladi. Sovuqqonli hayvonlarning fermentlari issiqlikonli hayvonlarning fermentlariga nisbatan issiqlikka chidamli emas, +3 +5° issiqlik haroratni I-III yoshdagi qurtlar 3-4 kun, IV-yoshda –2 kun, V-yoshda 1 kun chidaydi. 40° issiqlikni I-III yosh qurtlar 1 kun, IV-yosh 15-28 soat; V-yosh – 12 soat chidashi mumkin. Tuxumdan jonlanib chiqqan va barg yemagan qurtlarni +3 +5°Sda 15-20 kungacha saqlab turish mumkin. Lekin ularning yashovchanligi barg bergach keskin kamayib ketadi.

2-jadval.

Ipak qurtlari boqilgan haroratga qarab yoshlari necha kun davom etishi

Qurtlarning yoshlari va uyqusi	Haroratga qarab qurt yoshini davom etishi, kun				
	20-21 ⁰	22-23 ⁰	25-26 ⁰	26-27 ⁰	28-29 ⁰
Birinchi yoshi	3,5	3	2,5	2,5	2,5
Birinchi uyqu	1	1	1	1	1
Ikkinci yoshi	3	3	2,0	2	2
Ikkinci uyqu	1	1	1	1	1
Uchinchi yoshi	4	4	3	2,0	2
Uchinchi uyqu	1,5	1	1	1	1
To'rtinchi yoshi	5	4	3,5	3,0	3
To'rtinchi uyqu	2	2	1,5	1,5	1,5
Beshinchi yoshi	9	8	7,5	7	6
Jami	30	27	23	21	20

Harorat ta'sirida fiziologik jarayonlarni tezlashtirish natijasida ipak qurtini rivojlanishi o'zgaradi. 17-19° haroratda ipak qurtining birinchi yoshi /po'st tashlashi bilan/ 10-11 kun davom etadi. Qurt boqish davri esa 2 oy atrofida cho'ziladi. Ipak qurtining hamma yoshlari va po'st tashlash davrining davomati juda ko'p omillarga bog'liq. Qurt boqish davrining davomati 15° da-60 kun; 17°da – 52 kun; 20°da –37

kun; 22° da –27 kun; 25° - 26° Sda –23 kun; 29° - 30° da – 18-19 kun davom etadi.

Harorat va nisbiy namlik qurt boqish davrining davomati va yashovchanligiga ta'sir etadi. Bu to‘g‘rida kuzatish natijalari 3-jadvalda keltirilgan.

3-jadval.

Harorat va havo namligini ipak qurtining yashovchanligiga ta’siri.

Variant lar	Qurtxonadagi		Qurtlarni oldidan yashovchanligi	Qurtlik davrini davom etishi, kun
	Harorat °C	Namlik %		
I	20-21	65-70	84,0	28-29
II	20-21	80-85	85,3	28-29
III	24-25	65-70	88,6	24-25
IV	24-25	80-85	84,8	24-25
V	28-29	65-70	78,0	20-21
VI	28-29	80-85	74,2	20-21
VII	25-26	65-75	91,1	22-23

Hasharotlarning har bir hayotiy funksiya (vazifa)lari: rivojlanish tezligi, chidamliligi, serpushtligi, mahsuldarligi v.b. me'yoriy haroratda namoyon bo'ladi. Tut ipak qurti uchun me'yoriy harorat $24-27^{\circ}$ issiqlikdir. Shuning uchun me'yoriy haroratni ta'minlash uchun, qurt boqish davrida hamma yoshlarida, ayniqsa birinchi to‘rt yoshida isitiladigan binolarda o‘tkazish kerak.

Qurxonaning haroratini aniqlash uchun termometrni xonani o‘rtasida, etajerkani o‘rta qavati darajasida osib qo‘yiladi. Katta qurtxonalarda 2-3 ta xonaning o‘rtasida va oxirida/ termometr osib qo‘yilishi ma’qul. Haroratni o‘lchash va yozib olish ertalab soat 7° , 13° , 19° va kechasi soat birda olib boriladi. Ba’zan turli termometrlarning ko‘rsatkichlari $1-2^{\circ}$ ga farq qiladi. Bu esa qurt boqishda ahamiyatga ega. Shuning uchun termometrlarni ishlatishdan oldin meteorologik stantsiyalarda to‘g‘ri ko‘rsatadigan termometrlar bilan taqqoslab, farqini aniqlab olish kerak. Ba’zi bir termometrlarning shkalalari bir daraja atrofida yoki 0,2 darajaga bo‘lingan. Ko‘z bilan ikkiga bo‘lib haroratni 0,1 darajagacha aniqlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axmedov.N, Navro‘zov.S, Daniyarov.U. Ipak qurti urug‘chiligi. Toshkent 2015 yil.
2. Axmedov.N.A. Tut ipak qurtining oziqlanish muddati. “Ipak” ilmiy-texnik jurnali, Toshkent 2000, №1
3. Axmedov.N.A. Ipak qurti tanasida tut bargining xazm bo‘lish muddati. “Ipak” ilmiy-texnik jurnali, Toshkent 2000, №2
4. Axmedov.N.A. Inkubatoriya uchun toza havo. Ekologik xabarnoma, Toshkent 1999, №3
5. Axmedov.N.A. Inkubatoriyada havo almashinish jarayoni. “O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi”, Toshkent 1999, №4
6. Axmedov.N.A. Qurtlarni navdor tut bargi bilan oziqlantirish mahsuldarlikni oshirishning samarali usuli. “Ipak” ilmiy-texnik jurnali. Toshkent 1999, №4
7. Axmedov N.A, - Kontrast xarorat va namlikni ipak qurtining biologik ko‘rsatkichlariga ta’siri bo‘yicha tavsiyalar. “Zangiota” tipografiyasi, Toshkent 1999.

FACTORS CAUSING DEFECTS AND DISEASES IN BREAD PRODUCTS

Utanova Nazirakan Makhmudjonovna

Graduate student of Fergana Polytechnic Institute

E-mail: utanovanazira5@gmail.com

Abstract: The article discusses the causes of the main diseases and defects found in bread and their prevention measures, and due to the presence of a large amount of water and other substances in bread, some diseases may be caused by microorganisms.

Key words: Potato disease, Rhizopus, Aspergillus, Mucor, Fusarium, mold fungus, functional bread.

Annotatsiya: Maqlada nonda uchraydigan asosiy kasallik va nuqsonlarning kelib chiqishi sabablari va ularning oldini olish choralar haqida so‘z boradi va non tarkibida ko‘p miqdorda suv va boshqa moddalar borligi tufayli mikroorganizmlar ta’sirida ba’zi bir kasalliklar kelib chiqishi yoritilgan

Kalit so‘zlar: Kartoshka kasalligi, Rhizopus, Aspergillus, Mucor, Fusarium, mog‘or zamburug‘i, funksional non.

Bread products are an important part of a diet. Bread products are a good source of nutrients, such as macronutrients and vitamins, which are essential for human health. The most common bakery products in the territory of our republic: bread, patir, buns, cakes, cookies, etc. These products are subject to fungal spoilage due to incorrect handling and storage conditions. Due to improper processing, its economic importance and commercial value is lost. Violation of these can cause a health hazard in the food of bakery products, and can lead to a mild form of foodborne illness.

The presence of vitamins in bread mainly depends on the type of flour. Wallpaper bread has more vitamins. Bread is also important as a source of minerals.

Bread contains potassium, phosphorus, sulfur, magnesium; in a slightly smaller amount - chlorine, calcium, sodium, silicon and other elements in small amounts. These substances play an important role in the formation of muscle and bone tissues, in the functioning of the cardiovascular system, in the normalization of the chemical composition of blood, and in other processes. Bread made with lower flours has more minerals.

Fungal spore counts are higher in the summer than in the winter because warmer weather holds more air pollution and more moisture.

The most common fungi found in bakery products are Rhizopus, Aspergillus, Mucor, Fusarium and others.

Diseases and defects in bread

It is known that due to the presence of a large amount of water and other substances in the bread, some diseases may occur due to the influence of microorganisms. The main diseases that occur in bread are potato disease and mold.

Potato disease.

This disease is mainly caused by potato bacillus bacteria. The rods of this bacterium can be in one or another amount in the air, in it and in other raw materials. If the spores of these bacteria do not die when baking bread, they develop and cause disease when favorable conditions are created. A sticky, slimy liquid appears in the core of bread infected with this disease, which gives the bread an unpleasant taste and smell.

The sourness of bread has a certain influence on the occurrence and development of these diseases. Breads with high acidity do not suffer from sourness. For example, this disease does not occur in sour rye bread. This disease occurs only in wheat bread. A temperature of 35-40 0C is favorable for the development of potato sticks. For this reason, this disease occurs more often in bread during the summer. Bread infected with this disease is considered unfit for consumption.

Mold.

This disease is also common in bread. The difference between the bacteria that cause mold and the causative agents of potato disease is that the spores of molds are completely killed during baking. Therefore, this disease is caused by microorganisms that appear in bread during their storage. Various spots appear on the surface of bread infected with mold bacteria.

Smooth bread crusts protect bread from mold to some extent. The appearance of cracks on the surface of the bread accelerates the mold process. The main factor affecting bread mold is the air temperature, relative humidity and sanitary conditions in these rooms. Ensuring high sanitary conditions and cleanliness in places where bread is stored in trade networks prevents bread from becoming moldy. Defects in bread.

Defects in bread can include defects in core, smell, and taste as a result of non-compliance of basic and additional raw materials with full standard requirements, as well as violations of technological processes in bread production.

Defects in appearance. Defects in the external appearance of bread include distortion of the shape of the bread, lack of whiteness of the surface of the bread crust, formation of excessive brown-black color, appearance of large cracks on the surface of the bread, separation of the crust from the core of the bread. remaining, the formation of a thicker crust specified in the bread standard, etc. can be included.

Defects in appearance: the wrong shape of the products (spreadable bread, small round shape, deformation) can be due to the following reasons: low-quality flour and sprouted grain.

Defects in the core of bread. Defects in the core of bread include the presence of unmixed flour in the core of bread, the presence of foreign impurities, the presence of uncooked dough, the uneven distribution of porosity, excessive darkening of the core of bread from the bran, etc. These defects also occur due to defects in the raw materials used for bread production and as a result of the violation of the technological process.

Defects in taste and smell. Defects in the taste and smell of breads include crunching of bread core when chewing bread, bitter taste, high or low salt content, sour taste and odors and other foreign tastes. m and include the presence of odors. These defects are mainly caused by the use of raw materials of substandard quality. For example, the crackling of the bread core when chewing bread indicates the presence of foreign mineral compounds and sand in the flour used to prepare the dough.

Defects in taste and smell: sour taste in fermented bread, unfermented in unfermented bread; over-salted or under-salted - the result of an incorrect dose of salt. It can be debilitated by ingesting weeds with a strong taste and smell.

The reason for the bitter taste in bread is the higher than normal amount of weed seeds that give it a bitter taste in the grain. In general, it is necessary to try not to have the above defects in baking bread.

Safety indicators - the content of toxic elements, mycotoxins, pesticides, radionuclides - should not exceed the permissible level specified by SanPiN. A list of specific indicators includes: foreign inclusions, compaction from mineral inclusions, disease and mold symptoms, pests of grain stocks.

Defects in bread products occur due to the use of low-quality raw materials, violation of production processes, transportation and storage of bread products.

Bread products occupy the main place in human nutrition, especially in the conditions of our country. Therefore, the demand for bakery products is high. It is important for public health to include components in the recipe of bakery products, to give them preventive and therapeutic properties, to solve the problem of lack of nutrients necessary for the body.

In such conditions, it is urgent to create new technologies and expand the types of functional bakery products enriched with natural food ingredients, as well as technologies for processing and using non-traditional raw materials for these purposes.

REFERENCES

1. B. N., S., & N. M., U. (2022). FOOD EMULSIFIERS IN BREAD PRODUCTS AND IMPROVING THE NUTRITIONAL QUALITY OF BREAD PRODUCTS. Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects, 130–134.
2. Examination of bread, pasta and confectionery products Dzhahongirova G.Z., Makhmudova D.Kh., Gafforkhanova M.A. — Tashkent: "International Islamic Academy of Uzbekistan" publishing-printing association. 2020. — 97 p.
3. Aykhodjayeva N.K. Djahongirova G.Z. Production technology of bread products. Study guide - Tashkent. Publisher, 2013

**O'ZBEKISTONNING MARKAZIY OSIYO DAVLATLARI BILAN
SAVDO-IQTISODIY VA INVESTITSIYAVIY HAMKORLIKNI
RIVOJLANTIRISH – TARAQQIYOT OMILI**

Botirov Islombek Ulug'bek o'g'li
Qarshi muhandislik – iqtisodiyot instituti
Iqtisodiyot fakulteti talabasi
E-mail: botirovislombok99@gmail.com

ANNOTATSIYA

O'zbekistonning jahon iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvini kengaytirish iqtisodiyotda davom etayotgan tarkibiy o'zgarishlarning muhim elementi bo'lib barqaror iqtisodiy rivojlanish uchun muhim zamin bo'lib xizmat qiladi. **Kalit so'zlar:** Investitsiya, eksport-import, logistika, kooperatsiya, integratsiyalashuv.

ABSTRACT

Expanding the integration of Uzbekistan into the world economic system is an important element of ongoing structural changes in the economy and serves as an important basic for sustainable economic development.

Key words: Investment, export-import, logistics, cooperation, integration.

Xorijiy davlatlar, xalqaro ekspertlar Markaziy Osiyo davlatlarining tashqi siyosatdagi ustuvor yo'nalishlari faollashganini Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston prezidenti sifatida ish boshlagan davr bilan bog'lashadi. Bu jarayonda O'zbekiston yetakchisining amaliy harakatlari va tashabbuslari muhim ahamiyat kasb etayotgani e'tirof etiladi. Darhaqiqat, davlatimiz rahbarining qo'shni mamlakatlar bilan do'stona munosabatlarni mustahkamlash yo'lida yuritayotgan tashqi siyosati, avvalo, mintaqada barqarorlik va xavfsizlikni ta'minladi. Bu, o'z navbatida, O'zbekiston, shuningdek, mintaqamizning investitsion jozibadorligiga yo'l ochdi.

Prezidentimizning Oliy Majlisga so'nggi murojaatnomasining tashqi siyosat bo'limida Markaziy Osiyo davlatlari bilan hamkorlik masalasiga alohida e'tibor

qaratildi. Davlat yetakchisi tashqi siyosatimizning ustuvor yo‘nalishi bo‘lgan Markaziy Osiyo davlatlari bilan ko‘p asrlik do‘stlik va yaxshi qo‘shnichilik, strategik sheriklik va o‘zaro ishonch ruhidagi aloqalarimizni yanada mustahkamlash alohida e’tiborda bo‘lishini ta’kidladi. Shunisi ahamiyatlici, davlatimiz rahbari ilk xorijiy tashriflarini 2017 yilning mart oyida Markaziy Osiyo davlatlaridan boshladi: avval Turkmaniston va Qozog‘iston, so‘ng Qirg‘iziston va Tojikistonga tashriflar amalga oshirildi. Ushbu tashriflar chog‘ida biznes forumlar o‘tkazilib, savdo-iqtisodiy va investitsiyaviy hamkorlik bo‘yicha hukumatlararo bitimlarning salmoqli paketlari imzolandi. Bu esa O‘zbekiston va Markaziy Osiyo davlatlari o‘rtasidagi o‘zaro savdo-sotiq, kooperatsion aloqalarni rivojlantirishga xizmat qildi. Bundan tashqari, qo‘shni davlatlarning O‘zbekiston bilan chegaradosh hududlari o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqalar o‘rnatish va mintaqaviy iqtisodiy forumlar o‘tkazish amaliyoti yo‘lga qo‘yildi.

Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining O‘zbekistonga javob tashriflari esa ko‘p tomonlama hamkorlik poydevorini yanada mustahkamladi hamda iqtisodiy va investitsiyaviy hamkorlik yo‘nalishlarini kengaytirdi. Ushbu tashriflar chog‘ida sanoat kooperatsiyasi yo‘li bilan hamkorlikni yanada chuqurlashtirish, yirik investitsiya loyihalarini birgalikda amalga oshirish va qo‘shma ishlab chiqarish obyektlarini yaratish bo‘yicha kelishuvlarga erishildi.

Ta’kidlash joizki, O‘zbekiston uchun ishonchli va xavfsiz transport yo‘nalishlarini yo‘lga qo‘yish o‘ta muhim masala. Chunki mahsulotlarni ochiq dengiz portlariga yetkazib berish uchun yuk tashuvchilarimiz istalgan yo‘nalishda kamida ikkita mamlakat hududini kesib o‘tishi kerak bo‘ladi. O‘zbekistonning geografik jihatdan Markaziy Osiyo markazida joylashuvi mintaqadagi savdo-sotiq doirasida tovarlarni qo‘shni mamlakatlar bozorlariga qisqa yo‘nalishlar bilan yetkazib berish va transport xarajatlarini minimallashtirishga yo‘l ochadi. Bu esa mahalliy mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshiradi va eksport hajmini ko‘paytirish uchun qulay imkoniyatlarni taqdim etadi.

O'zbekiston va markaziy Osiyo davlatlari o'rtaida mintaqalararo hamkorlikni amalga oshirishning ijobiy jihatlari quyidagilardan iborat:

- yirik investitsiya loyihalarini amalga oshirish, hududiy klaster, savdo zonalarini tashkil etish;
  - yuqori tehnologiyali faoliyat turlarini (mashinasozlik, farmasevtika, asbobsozlik, axborotlashtirish va aloqa) rivojlantirish va amalga oshirishda tuman va shaharlarda sanoatni rivojlantirish maqsadida hududlarga investitsiya resurslarini jalg qilish;
  - mahalliy mahsulotlar, masalan, to'qimachilik mahsulotlar uchun o'z brendini shakllantirish, Markaziy osiyo savdo uylari va markazlarini tashkil etish;
  - mahalliy mahsulotlarning tashqi bozorlarga, xususan, Markaziy osiyo mamlakatlariga, erkin savdo zonalari to'g'risida bitimlarni amalga oshirish doirasida chiqarish;
  - ta'lif, sog'liqni saqlash, biznesni rivojlantirish va investitsion jozibadorlikni oshirish sohasida tajriba almashish, ilg'or texnika va texnologiyalar ishlab chiqarishga jalg etish;
  - mahalliy quvvatlar va resurslarga asoslangan qo'shma loyihalar orqali uzoq va chegara hududlarni (qishloq joylarini) rivojlantirish va boshqalar.
- Birinchidan**, ishlab chiqarishni joylashtirish (paxta-to'qimachilik va agrosanoat klaster) zamонави shakllarini joriy etish asosida qayta ishlab chiqarishni chuqurlashtirishga qaratilgan davlat sanoat siyosati iqtisodiyotning xomashyoga yo'naltirilgan ixtisoslashuvini kamaytirish va tayyor mahsulotlar (qishloq xo'jaligi mahsulotlari, tayyor meva va sabzavot, go'sht va sut mahsulotlari, to'qimachilik, farmasevtika, va hokazo) eksport salohiyatini oshirish uchun zaxira ekanligini ta'kidlash lozim.

Ikkinchidan, O'zbekiston yo'lovchilar va yuklarni transchegaraviy tashishni yanada rivojlantirish uchun yetarli darajada rivojlangan transport infratuzilmasiga ega. Markaziy Osiyo davlatlarini birlashtirivchi va tashqi bozorlarga chiquvchi eng muhim transport yo'laklarini barpo etish va modernizatsiya qilish loyihalarini amalga oshirish, transport logistikasini rivojlantirish xarajatlarini kamaytiradi, mamlakatlar

o‘rtasidagi savdoni oshiradi va Buyuk ipak yo‘li bo‘ylab turizmni rivojlantirish istiqbollarini ochadi.

Uchinchidan, aholi nisbatan zinch joylashgan hudud va mehnat resurslarinining mavjudligi bilan ajralib turadigan O‘zbekiston uchun aholining faol mehnat migratsiyasi dolzARB muAMMO bo‘lib qolmoqda.

To‘rtinchidan, Markaziy Osiyo mintaqalarining umumiyligi muommosi suv-energetika resurslaridan oqilona foydalanish va ekologik vaziyatni barqarorlashtirishdir.

Xulosa o‘rnida qayd etish mumkinki, O‘zbekiston yuritayotgan ochiq va o‘zaro manfaatli hamkorlik siyosati Markaziy Osiyo mamlakatlarida qo‘llab-quvvatlanmoqda. Qo‘shni davlatlar O‘zbekistonning ishonch va yaqin qo‘shnilik muhitini yaratishga qaratilgan sa'y-harakatlarini yuqori baholamoqda, Markaziy Osiyo davlatlari mintaqani barqaror, xavfsiz, hamkorlikda gullab-yashnagan makonga aylantirishga tayyorliklarini izhor qilmoqda. Bu esa mintqa davlatlari iqtisodiyotlarning tezkor taraqqiyotiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1) O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” gi PF-4947-son Farmoni O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017-y, 6-son , 70-modda
- 2) O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi tomonidan tayyorlangan 2016-2021 yillar bo‘yicha “Eksport, Import” statistik to‘plami.
- 3) Ishlab chiqarishni oqilona joylashtirish va mintaqalar iqtisodiyotini diversifikatsiyalashning metodologik asoslarini takomillashtirish mavzusidagi ilmiytadqiqot ishlari bo‘yicha hisobot, Prognozlashtirish va makroiqtisodiy tadqiqotlar institute, 2017-y.
- 4) Vaxobov A.V., Xojibakiev Sh.X., Mo‘minov N.G. “Xorijiy investitsiy O‘quv qo‘llanma.- T.: Moliya, 2010.-328 b.

BUGUNGI KUNDA YOSHLAR HAYOTIDA VIRTUALIZMNING AHAMIYATI VA DOLZARBLIGI

Sunnatova Sarvinoz Abror qizi

SamDU Yuridik fakulteti, Falsafa yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

e-mail: sarvinozsunnatova4@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada XXI asr globallashuv asrida insoniyat tarixiga kirib kelgan virtualistika fanining ijobiy yutuqlari insoniyat uchun qay darajada muhim ekanligi va uni hayotimizga tatbiq etilayotgani, salbiy jihatlarini esa qabul qilmaslik lozimligi yoritilib berilgan. Virtuallik tushunchasining ma’nosiga izoh berilgan. Yoshlar hayotida virtual olamdan to‘g‘ri maqsadlarda axborot almashish, muloqot qilish, va turli xil yod g‘oyalarga aldanib qolmasliklari lozimligi keng tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: virtualizm, kibermakon, virtualistika, axborot, texnologiya, kiberterrorizm, mafkura.

ABSTRACT

This article highlights how important the positive achievements of the science of virtual science, which has entered the history of humanity in the age of globalization of the 21st century, are for humanity and how it is applied to our lives, and the negative aspects should not be accepted. The meaning of the concept of virtuality is explained. It has been widely analyzed that young people should exchange information from the virtual world for the right purposes, communicate, and not be deceived by various foreign ideas.

Key words: virtualism, cyberspace, virtualistics, information, cyberterrorism, ideology.

Axborotlashtirish jarayonining ildam rivoji insoniyat tarixiga “virtualistika” deb nomlanuvchi zamonaviy tadqiqot yo‘nalishining kirib kelishiga turtki bo‘ldi. Ayni vaqtda, insonlar eng yangi texnologiyalar yordamida erkin muloqot qilayotgan bugungi globallashuv asrida ushbu sohada puxta o‘ylangan davlat siyosatini amalga oshirish nihoyatda muhim hisoblanadi. Bu borada jamiyatimizni rivojlantirish va uning jahon axborot aloqa tizimi standartiga moslashtirish zarurati tug‘iladi. Birinchi prezidentimiz Islom Karimovning 2012-yil 21-martda qabul qilingan “Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirish va joriy qilish chora-tadbirlari”ga oid qarorida shunday vazifalar belgilangan. Ushbu hujjat “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi qonuniga muvofiq ishlab chiqilgan bo‘lib, davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, joylardagi hokimiyat organlari faoliyatining samaradorligini oshirish, davlat va jamiyat qurilishi sohasida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanishni ta’minlashga qaratilgan.

Har bir yangi fan yo‘nalishi yuzaga kelar ekan, albatta, uning tadqiqot usullarini, o‘rganish obyekti nimalardan iborat ekanligini o‘rganishga ehtiyoj tug‘iladi va bu tadqiqotni falsafa fani o‘z zimmasiga oladi. Virtualistika atamasiga to‘xtaladigan bo‘lsak, u lotincha “virtus” so‘ziga borib taqaladi. Tadqiqotchilar “virtus” atamasining quyidagi ma’nolarini qayd qilganlar: ahloqiy qadriyat, yaxshilik, ezgulik, xayoliy, jasorat, potensiallik, noreallik va boshqalar.

Virtualistikaning paydo bo‘lishi 1986-yilda O.I. Genirateskiy “виртуальные состояния в деятельности человека оператора” maqolasini e’lon qilgan vaqtga vaqtga to‘g‘ri keladi, bu virtuallik g‘oyasi hodisasining tubdan yangi turi sifatida fanga kirib keldi[1.147]. Virtualistika atamasi N.A.Nosov tomonidan taklif qilingan va 1991-yilda Rossiya Fanlar Akademiyasining Inson institutida Virtualistika labaratoriysi tashkil etilganda rasmiy maqomga ega bo‘lgan. Albatta, inson va kompyuter o‘rtasidagi munosabatlardan kelib chiqadigan virtual reallik oqibatida yuzaga chiqadigan ta’sirlarning ijtimoiy va psixologik oqibatlarini o‘rganishga urg‘u beriladi.

Bugungi kunda jamiyatimizda axborotlashtirishga qaratilgan yuksak e'tibor natijasida, insonlar faoliyatini virtuallashtirishga, axborot texnologiyalarini ishlab chiqarishga tatbiq etish uchun keng yo'l ochildi. Misol tariqasida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi Farmoni (07.02.2017) 2.2 bandining "Elektron hukumat" tizimini takomillashtirishga oid qarashlarini keltirishimiz mumkin. [2]

Bunday olib borilayotgan harakatlarning bosh sababi shundaki, virtual olam o'zida bir qancha qulayliklarni mujassam qilgan: vaqt va mablag'ning tejalishi, bir vaqtning o'zida bir qancha davlatlar o'rtaida axborot almashish imkoniyatining mavjudligi, bir qancha to'lovlarning uyda o'tirga holda amalga oshirilishi shular jumlasidandir.

Axborot asri bo'lgan XXI asrda insoniyatning virtual olam bilan bog'langanlik darajasi oshib bormoqda. Virtual reallik orqali inson qabul qilayotgan axborot miqdori oshib, ba'zi bir holatlarda inson ularni qayta ishlashga ojizlik qilmoqda. Virtual olamda tarqatilayotgan axborotlarning sanoqli qismigina ishonchli bo'lib, qolganlari ko'pincha "feyk" xabar bo'lib qolmoqda. Prof. Sh.Kushakov talqini bilan aytganda, "virtual olamda ko'proq yolg'on ma'lumot tarqatish,kishilarni aldash, chalg'itish oson kichadi" [3.19]. Bu kabi qurbanlarning aksariyat qismi yoshlar hisoblanadi. Ular qiziquvchan, shijoatli va ishonuvchan bo'lganligi sababli tezda aldanishadi.

Internet fan- texnika taraqqiyotining natijasidir. Hozirgi kunda hayotimizni internetsiz tasavvur qilish mushkul. Internet dunyoning turli nuqtalarida yashovchi insonlarning o'zaro muloqotini va axborot almashinuvini mislsiz darajada osonlashtirdi. Internet orqali muloqot va axborot almashinuvi qulay. Shu sababli, internet tizimi orqali kishilarning ongiga "hujum" uyshtirish holatlari ko'plab uchramoqda. Bunday amaliyotlarni amalga oshirishda "kibermakon" qulay muhit hisoblanadi. Kibermakon dunyo kompyuter tarmoqlarining "virtual" umumiyligi majmui. Kibermakonda insonni ham ma'nani, ham jismonan yo'q qilishi mumkin

bo‘lgan kuch bu- kiberterrorizmdir. Kiberterrorizm bu- zamonaviy texnologiyalar, kompyuter va boshqa imkoniyatlardan foydalangan holda yovuz kishilarning g‘araz niyatlariga erishishdan iborat. Kiberterrorizm insoniyat uchun jiddiy xavf tug‘diradi. Ayni damda uning kuchi yadro va kimyoviy quroq kuchiga tenglashtirilmoqda. Albatta, bu insoniyatga qarshi qaratilgan mafkura ostida amalga oshiriladi. Birinchi prezidentimiz Islom Karimov ta’biri bilan aytganda, “bugungi zamonda mafkura poligonlari, yadro poligonlaridan ham ko‘proq kuchga ega”[4.71].

XXI globallashuv asri deb nomlanganligi bejiz emas. Axborotning muhim ekanligi darajasi yuqori marralarni zabt etdi. Globallashuv jarayonida yuzaga kelgan muammolardan biri tadqiqotchilar fikricha, global o‘zgarishlar faqat iqtisodiy omillar bilangina chegaralanmasdan, madaniy o‘ziga xosliklarga ta’sirini o‘tkazmoqda. Bunda biz yoshlар faqat ilm-fan yutuqlarining ijobjiy xususiyatlarini o‘zlashtirishimiz va salbiy jihatlarini qabul qilmasligimiz lozim. Virtualistika- falsafiy tadqiqotlarning tarkibiy qismidir va uning imkoniyatlarini, kategoriylarini, tadqiqot obyektini falsafiy nuqtayi nazardan o‘rganish ehtiyoji tug‘ilmoqda. Virtualistika hodisasining ilmiy mohiyatini anglash dolzarb muammoga aylanib qolmoqda. Yuzaga kelgan muammolarni yechishda, yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish, milliy o‘zligini anglash, ma’naviyatini boyitish kabi tushunchalarni shakllantirish lozim. Buyuk alloma Abu Rayhon Beruniy aytganidek, “ Inson tabiatning eng oliv zoti, kamolotidir, inson zoti barcha hayvonlardan yuqori turadi. Insonga katta sharaf ko‘rsatilgan – unga aql-zakovat va kuch berilgan. Shu sababdan, insonning ma’naviy olami uning oldiga qo‘yilgan vazifalarga mos bo‘lishi uchun u yuksak axloqli, bilimli, ma’rifatli bo‘lmog‘i lozim ”[5.115].

Virtual olamdan foydalanishning afzalliklari shundaki, unda axborot ulashish, qabul qilish, qayta ishslash juda oson amalga oshiriladi, muloqot uchun qulay makon hisoblanadi. Qolaversa, uzatilayotgan axborot muallifsiz ko‘rinishda bo‘lishi ham mumkin. Bu esa yovuz niyatli shaxslar uchun qo‘l keladi. Shu sababli, virtual olamda aldovlar ko‘p, sifatli axborotlar soni kam. Internet yoshlар ongi va hissiyotlariga, tafakkur tarziga, xulq- atvorlariga ta’sir ko‘rsatishda katta imkoniyatlarga ega. Shu

sababli, yosh avlodni virtual olamdag'i turli xil sodir etilayotgan tahdidlardan himoya qilishimiz zarur. Buning uchun **birinchidan**, yoshlar bilan shug'ullanuvchi markazlar hamda ma'naviyat va ma'rifat markazlari hamkorlikda yoshlarni ongida ma'naviyat, vatanparvarlik hissini uyg'otishga xizmat qiluvchi online dasturlar ishlab chiqilishi zarur. **Ikkinchidan**, yoshlarning tafakkur faoliyatining taraqqiyotiga xizmat qiluvchi dasturlar yarata oladigan dasturchilarni voyaga yetkazishimiz lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Труды ГосНИИ гражданской авиации. Авиационная эргономика и подготовка летного состава. Вып 253.М. 1986.с.155
2. O'zbekiston Respublikasining Farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida// rasmiy nashr// O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi.- T.: Adolat. 2017
3. Кушаков Ш.С. Фейковая модель дезинформации как разновидность симулякора. Yoshlarni g'oyaviy tarbiyalashning dolzarb masalalari. Talabalar ongida kitobxonlik madaniyatini shakllantirish" mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari. Samarqand. 2019.-B 19-21
4. Karimov.I. " Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch".-T.: "Ma'naviyat". 2008.
-B 108
5. Shayakubov Sh. "Dinshunoslik" fanidan o'quv uslubiy majmua.-T.:TMI.2018.
-B 305

KOGNITIV TADQIQ METODOLOGIYASI

Utanova Vaziraxon Maxmudjon qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

O‘zbek tili va adabiyoti 2-bosqich talabasi

E-mail: utanovavazira@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda zamonaviy lingvistikaning asosiy yo‘nalishidan biri bo‘lgan kognitiv tilshunoslikning tadqiq metodologiyasi, ya’ni kognitologiyaning asl mohiyati, u orqali yuzaga keladigan o‘zgarishlar, fanda tutgan o‘rni, olimlar tomonidan tadqiq qilinishi vas hu kabi masalalar haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: kognitiv, semantik-sintaktik, lingvokulturologik, pragmatik, sotsiolingvistik, psixolingvistika, konsept, diaxroniya, voqelik, tushuncha.

COGNITIVE RESEARCH METHODOLOGY

Abstract: In this article, the research methodology of cognitive linguistics, which is one of the main directions of modern linguistics, that is, the true essence of cognitology, the changes that occur through it, its place in science, research by scientists, etc. is talked about.

Key words: cognitive, semantic-syntactic, linguocultural, pragmatic, sociolinguistic, psycholinguistics, concept, diachrony, reality, concept.

Ma’lumki, dunyo tilshunoslida matnga dastlab, asosan, semantik va sintaktik nuqtai nazardan yondashilgan. Keyingi yillarda, xususan, XXI asr boshlaridan matnni lingvokulturologik, pragmatik, sotsiolingvistik, kognitiv va psixolingvistik tamoyillar asosida tadqiq etish tendensiyasi kuchaydi. Unga faqat semantik-sintaktik jihatdan bog‘langan gaplar yig‘indisi sifatida emas, balki ijtimoiy qimmatga ega bo‘lgan muloqot shakli, o‘zida muayyan til sohiblarining bilimlarini, lisoniy tafakkurini,

milliy psixologiyasi va mentalitetini aks ettiruvchi mental qurilma sifatida qarala boshlandi.

Tilshunoslikda til tizimini antropotsentrik nuqtai nazardan o'rganish, asosan, lingvistik semantika, kognitiv tilshunoslik, psixolingvistika, pragmatik tilshunoslik, lingvokulturologiyaga oid tadqiqotlarda namoyon bo'lgan. Antropotsentrik paradigma asosida yaratilgan ishlarda til tizimi shaxs omili bilan bog'liqlikda tadqiq etilgan. O'zbek tilshunoslarning lingvistik semantika, pragmatika, kognitiv tilshunoslikka oid tadqiqotlari o'zida antropotsentrik yo'nalish tendensiyalarini namoyon qilsa-da, bu boradagi tadqiqotlar hali yetarli darajada emas.

Kognitologiya o'z mohiyatiga ko'ra semantika bilan uzviy bog'liqdir. A.V.Kravchenkoning fikriga ko'ra "... kognitiv tilshunoslik o'z oldiga til vositasida bilimlarni saqlash, ifodalash va uzatish mexanizmlarini tadqiq etishni asosiy vazifa qilib qo'yadi". Jahon tilshunoslida yaratilgan boy nazariy ma'lumotlarga suyangan holda muayyan ijodkor shaxs tilining lingvokognitiv xususiyatlarini o'rganish o'zbek tili sohiblarining "tafakkur grammatikasi"ni yoritib berishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ko'plab tadqiqotchilarining e'tirof etishicha, kognitiv tilshunoslik va lingvokulturologiya antropotsentrik paradigmaning etakchi yo'nalishlari hisoblanadi. Biz ham bu fikrni e'tirof etgan holda psixolingvistika sohasini ham shu qatorga kiritish lozim, degan fikrni ilgari surish tarafdomiz. Zero, kognitiv tilshunoslik va lingvokulturologiya juda ko'p nuqtalarda psixolingvistika bilan kesishadi. Yana shu narsani ta'kidlash lozimki, tadqiq obyektimiz bo'lgan badiiy matn bevosita psixolingvistik omillarga ham daxldor hisoblanadi. "Psixolingvistika asoslari" kitobining mualliflari I.N.Gorelov, K.F.Sedovlarning ta'kidiga ko'ra, psixolingvistika tilshunoslikdagi antropotsentrik yo'nalishning yadrosini tashkil etadi. Shu boisdan mazkur tadqiqotda o'zbek tilidagi matnlarni uch jihatiga ko'ra, ya'ni kognitiv-semantik, psixolingvistik va lingvokulturologik xususiyatlari asosida tadqiq etish asosiy maqsad qilib qo'yildi. Badiiy uslubda yaratilgan o'zbek tilidagi nasriy va she'riy matnlar tadqiqot obyekti sifatida tanlangan. O'zbek tilidagi matnlarning

kognitiv-semantik, psixolingvistik va lingvoturkologik xususiyatlari tadqiqot predmetini tashkil etadi.

Kognitiv tilshunoslik kognitiv faoliyat tushunchasi bilan uzviy bog'liqdir. Kognitiv faoliyat insonning biror narsa yoki voqelikni idrok etishini amalga oshiruvchi tafakkur jarayonidir.

Kognitiv tilshunoslikda eng faol qo'llanuvchi va turli ta'riflarga ega bo'lgan termin konsept hisoblanadi. Uning kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya, shuningdek, adabiyotshunoslik fanlaridagi izohi o'zaro farqlanadi. Mazkur termin tilshunoslikda o'tgan asrning 80-yillarigacha tushuncha so'ziga sinonim sifatida ishlatilgan bo'lsa, uning hozirgi vaqtidagi izohi tushuncha terminiga nisbatan kengroq ma'no kasb etganini ko'rish mumkin.

Kognitiv tahlilda olamni bilish jarayonida yuzaga keladigan mantiqiy (mental) strukturalarning lisoniy ifodasini olib beruvchi mexanizmlar qurshovidagi uslub va vositalar tadqiqi asosiy o'ringa chiqadi. Ma'lumki, inson narsa va predmet, hodisalarni bilishda, idrok qilishda qator mantiqiy-ruhiy harakatlarga ega bo'lgan faoliyatni amalga oshiradi. «...avvalo, narsa jonli mushohada, bevosita kuzatish vositasida o'rganilib, uning xususiyati, qirrasi, tomoni aniqlanadi, natijada bu xususiyat, dalil, hodisa to'planadi, saralanadi; ...aqliy dialektik tahlil usuliga o'tish ehtiyoji paydo bo'ladi». Ana shu aqliy tahlil (mantiqiy-ruhiy harakatlardagi faoliyat) ni amalga oshirishning bir necha bosqichlari qator manbalarda sanab o'tilgan. Ularda berilishicha aqliy tahlilga qaratilgan faoliyatda dastlab ma'lum bir obyekt boshqa obyektlar qatoridan ajratib olinadi. Bunda, albatta, uning farqlovchi belgilari e'tiborga olinadi. Farqlovchi belgilar asosida boshqa obyekt bilan qiyoslash harakati amalga oshirilib, xotirada shu obyektga oid hissiy ramz shakllanriladi. Bu ramzning lisoniy xotiradagi boshqa ramzlar bilan o'xshash tomonlari qidiriladi. Eng so'nggi bosqichda esa voqelikning bilishning muhim bosqichi umumlashtirish amalga oshiriladi. Bu faoliyatlarning barchasi ob'ekt haqida tushuncha shakllanishiga xizmat qiladi. Mantiqiy faoliyat natijasi bo'lgan tushuncha obraz va lisoniy ma'no bilan

umumlashib kognitiv lingvistika tarmoqlarida asosiy figura sifatida o'rganilayotgan konseptning yuzaga kelishini ta'minlaydi.

Konsept atamasi tilshunoslik tadqiqotlarida XX asrning birinchi yarmidan paydo bo'la boshladi. Bu atama ingliz tiliga oid so'z bo'lib, (consept), rus tilida ponyatie (tushuncha) atamasi bilan tarjima qilinadi. Keyinchalik bu atama tushuncha atamasi bilan aralashtirib yuborila boshlangach, uning tom ma'nodagi mazmunini aniq shakllantirishga qaratilgan ishlar tadqiq qilina boshlandi. Lingvistik ensiklopedik lug'atda konsept atamasiga quyidagicha ta'rif beriladi: "konsept bu – "so'z ma'nosi" kabi tushuncha bo'lib, faqat bog'lanishlar tizimi nuqtai nazaridan farqlanadi; ma'no - til tizimida; tushuncha ham mantiqda, ham tilshunoslikda tadqiq etiladigan mantiqiy munosabatlar va formalar tizimida bo'ladi".

Konseptni aniqlash tadqiqotchilar tomonidan turli usullar yordamida amalga oshiriladi:

1. So'z etimonini aniqlash yordamida. Bunda konseptning yozuvgacha bo'lgan tarixini aniqlash yo'li tutiladi.
2. Asos guruhlarni o'rganish, ya'ni berilgan etimondan hosil bo'lgan so'zlar guruhini o'rganish.
3. Diaxroniyada yasama so'zlarni qo'llashni o'rganish orqali, ya'ni epedigmatik bog'lanishlarni o'rganish.
4. Berilgan so'zlardan asosiy qo'llanilayotganlarini sinxron darajada o'rganish. Bunda sintagmatik bog'lanishlar o'rganiladi.
5. Tahlil qilinayotgan so'z – konseptning paradigmatic bog'liqliklarini o'rganish.
6. Berilgan so'zni boshqa tildagi aynan (yoki shunga yaqin) so'z konsept bilan taqqoslash.

Sanab o'tilgan usullar, shuningdek, olingan material va ekstrolingvistik omillarni sintezlash orqali tahlil qilinayotgan so'zning milliy-madaniy spesifikasi hamda shu bilan bog'liq holda tahlilga tortilayotgan konseptning milliy-madaniy spesifikasini aniqlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. -Jizzax: Sangzor, 2006. -B.28.
2. Demyankov V.Z. Когнитивная цемантия. Краткий словарь когнитивных терминов.-М.:1996.
3. A.Primov. X.Qodirova. Tilshunoslikning dolzarb muammolari. -Urganch, 2019
4. Utanova V.M. Tilni lingvokognitiv o‘rganish muammolari. Young academic Journal, 1, 23-26.
5. Utanova V.M “The Origin of Cognitive Linguistics and the Specificity of Linguistic Knowledge” The Peerian Journal, 5, 116–121. Retrieved from <https://peerianjournal.com/index.php/tpj/article/view/97>

O'ZBEK SHE'RIYATIDA INVERSIYA HODISASI

Suxanberdiyeva Sitora Sanjar qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti

E-mail: missbsivd@gmail.com

ANNOTATSIYA

Inversiya deb gap bo'laklarining o'rinn almashini, gap bo'laklarining ma'lum bir maqsad bilan o'zgarishi hodisasiga aytildi. Badiiy uslubda shoir nutqini jonli nutqqa yaqinlashtirishda foydalilaniladi. Inversiya orqali nazmda emotsiyani ask ettirish mumkin

Kalit so'zlar: inversiya, ega va kesim munosabati, kommunikativ rol, lirik qahramon, emotsiya.

ABSTRACT

Inversion refers to the phenomenon of the exchange of parts of a sentence, the change of parts of a sentence with a certain purpose. In the artistic style, it is used to bring the poet's speech closer to live speech. Emotion can be expressed in poetry through inversion

Key words: inversion, relation of possessor and participle, communicative role, lyrical hero, emotion.

KIRISH

Sheriyat so'zning sehrli jozibasi, inson ruhiyatiga ta'sir ko'rsata oladigan darajadagi ko'tarinkilikdir. She'larda insonlarning tuyg'ulari eng baland pardalarda kuyylanadi. Shuning uchun nazmda musiqiylik kuchli bo'ladi. Ba'zan ritmik pauza yoki musiqiy zarb orqali she'rdagi kulminatsion holatlar tasvirlanadi. Zero, she'riyatda inson ruhiyati o'z aksini topadi. Shuning uchun nazmni odatiy qolipga solib bo'lmaydi.

ASOSIY QISM

She'riyatda sintaksisning doimiy qolipidan ko'ra, inson tuyg'ulari jilvasi va kechinmalarini tasvirlash ustun turadi. Shubhasizki, bundan hollarda inversiya hodisasi yuzaga keladi. Tilshunoslikda inversiya gap bo'laklarining odatdag'i tartibi o'zgarishi hisoblanadi. Inversiyada muloqotning hissiy ekspressiv komponentini amalga oshiriladi. Bu holatga ijobiy munosabat bildirish mumkin, chunki she'rda ifoda etilayotgan tuyg'u va kechinmalar insonga to'g'ridan-to'g'ri bayon etilmaydi, balki qalbga kirib borishi uchun past-baland notalarni tanlaydi. Bu kabi hodisalar shoir tomonidan ongli yoki ongsiz ravishda hamisha e'tiborga olinadi, aks holda uning asari tinglovchiga yetib bormaydi, demak, estetik sohadagi harakat va o'ziga xos muloqot sodir bo'lmaydi. Boshqacha qilib aytganda, bu yerda kommunikativ rol kam, bizga nutqning ta'sirchan yoki tasviriy roli ham kerak, bu o'quvchining fantaziya va his-tuyg'ularini faollashtiradi.

*Ajab, qatra yosh yo'q bu kun ko'zimda,
Ko'ksimda yo'q zarra alamdan tugun.
G'am emas, shodlik bor, qara ko'zimda,
Seni qutlagani kelganman bugun.*

(Erkin Vohidov)

Mazkur parchada inson kechinmalarini aks ettirish maqsadida inversiyadan foydalaniladi. Ajab, qatra yosh yo'q bu kun ko'zimda – ajab, bu kun ko'zimda qatra yosh yo'q(odatiy qolip); Ko'ksimda yo'q zarra alamdan tugun – ko'ksimda alamdan zarra tugun yo'q(odatiy qolip); G'am emas, shodlik bor, qara ko'zimda – qara, ko'zimda g'am emas, shodlik bor(odatiy qolip;) Seni qutlagani kelganman bugun – bugun seni qutlagani kelganman(odatiy qolip); She'riyatda gap bo'laklarining almashinuvi o'zaro muvofiq bo'lgan hollarda kutilgan natijaga erishiladi. Qoliplardagi tartibning o'zgarishi sintaksisdagi o'zgarish hisoblanib, ijobiy mazmun kasb etadi. Ega va kesim munosabatlaridagi o'zgacha yondashuv, kesimning gap oxirida emas, gapning boshida(o'rtasida) kelishi inversiyaning yorqin dalilidir.

Seni qutlagani **kelganman** bugun.

Bugun seni qutlagani kelganman. O‘zbek tilida kesim har doim gapning oxirida keladi.(mustasno holatlardan bo‘lak) bu qoidaning mustasno holati aynan inversiya hodisasidir. Garchi kesim gapning oxirida kelmasa-da, nazmda o‘zining go‘zal ifodasini topadi.

*Eshilib, to ‘lg‘anib ingranadi kuy,
Asrlar g‘amini so ‘ylar «Munojot».
Kuyi shunday bo ‘lsa, g‘amning o‘ziga
Qanday chiday olgan ekan odamzod!*
(Abdulla Oripov)

Ma'lumki, “Munojot” - o‘zbek mumtoz musiqasi tarixida juda katta o‘rin tutadigan asarlaridan biri. Uning ohangida g‘amginlik, inson qalbiga mahzunlik beradigan dard bor. Shu dard tufayli lirik qahramon ko‘ziga yosh keladi, bag‘ri tilkalanadi. Shoir shuni mulohaza qiladi.

O‘quvchini fikrga chorlaydi. Asrlardan oshib kelgan g‘am va alamlardan kuy paydo bo‘lgan. Kuy, qo‘sish va she'r hamisha inson dardi, qalb holatining in'ikosi tarzida dunyoga keladi.

*Eshilib, to ‘lg‘anib ingranadi kuy
Asrlar g‘amini so ‘ylar “Munojot”
Kuyi shunday bo ‘lsa, g‘amning o‘ziga
Qanday chiday olgan ekan odamzod!*

Kuyi shunday bo‘lsa, odamzod g‘amning o‘ziga qanday chiday olar ekan!

So‘nggi misralarda ega va kesimning o‘rni almashganligini ko‘rishimiz mumkin:**chiday olgan ekan odamzod.** Shoir o‘z faryodini to‘laqonli yoritish maqsadida inversiyaga murojaat qilgan. Gap bo‘laklarining o‘rin almashinuvি adabiy asarning qimmatini oshirishga ham xizmat qiladi.

Bundan tashqari ba'zi she'rlarda inversiya hodisasi kuzatilmaydi. Ularda gapbo‘laklari o‘rin almashmasligi ham mumkin.

*Mana, qimmatligim, yana bahor kelib,
Seni izlab yurdi, kezdi sarsari
(Zulfiya)*

XULOSA

Inversiya tinglovchining diqqatini jalb qilish uchun gapning bir bo‘lagini boshqa bo‘laklardan g‘ayrioddiy joyga qo‘yish orqali namoyon bo‘ladi. Gapning boshi, albatta, tinglovchining e’tiborini tortadi. Shuning uchun she’riyatda sintaksis qoidalari biroz chetlab o‘tiladi. Gap bo‘laklari o‘z vazifasida keladi, faqat ularning tartibi o‘zgaradi. Bu bilan qatordagi qaysidir so‘z ko‘proq urg‘u oladi. Talaffuz jarayonida esa emotsiyani aks ettirishda, kulminatsiyani namoyon etishda inversiyaning o‘rni beqiyos.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. <http://hozir.org/tili-va-adabiyoti-universiteti.html?page=117>
2. <https://uz.denemetr.com/docs/768/index-94777-1.html?page=4>
3. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Inversiya>

РОЛЬ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ГИМНАСТИКИ В ЖИЗНИ ДЕТЕЙ

Раззакова Севара Джамшидовна

Бухарский государственный университет

E-mail: dilfuzaergasheva1972@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению влияния художественной гимнастики на детей. Статья описывает детскую гимнастику, ее плюсы для здоровья, физической формы, и закалки характера.

Ключевые слова: спорт, художественная гимнастика, дети, гимнастки.

ABSTRACT

The article is devoted to the study of the influence of rhythmic gymnastics on children. The article describes children's gymnastics and its advantages for health, physical fitness, and tempering character.

Keywords: sport, rhythmic gymnastics, children, gymnasts.

Красота и грация — два слова, которыми можно описать детскую художественную гимнастику. Художественная гимнастика по праву считается одним из лучших видов спорта, развивающих гибкость, изящество движений, пластичность. Родители девочек охотно отдают дочерей в гимнастические секции. Кто-то просто надеется, что девочка научится управлять собственным телом, станет гибкой, ловкой и уверенной в себе, другие втайне мечтают о победах на соревнованиях и золотых медалях.

Наилучшим возрастом для старта считается возраст от трех лет. Дети младшего возраста нередко не справляются с повышенными физическими и эмоциональными нагрузками. Не исключено, что ребенок будет бояться неуютного немалого спортивного зала, начнет плакать на занятиях и проситься домой. А в семь — восемь лет уже сказывается отсутствие подготовки, почти все начинающие испытывают трудности с растяжкой. Но это не означает, что ребенок должен отказаться от желания заниматься художественной гимнастикой. Можно записаться в секцию и заниматься для собственного удовольствия и развития.

Художественная гимнастика — несомненно, самый эстетичный, изящный и вдохновляющий вид спорта. Девочки и девушки в красочных купальниках с собранными на затылке пучками волос, в совершенстве владеющие своим гибким телом и исполняющие виртуозные акробатические номера, не могут не вызывать восторга у сторонних наблюдателей. Но только сами гимнастки и их строгие тренеры знают, что на самом деле стоит за этой воздушной легкостью и красотой.

Любой спорт предполагает постоянное преодоление трудностей, неприятные и болезненные ощущения, ограничения, нагрузки, и без сильной мотивации добиться успеха практически невозможно.

Юные гимнастки тренируются по 4-5 часов в день, с возрастом тренировки становятся еще интенсивнее. Профессиональные спортсменки могут тренироваться до 14 часов в сутки. Тем, кто не помышляет о большом спорте и занимается исключительно ради красоты и здоровья, столь длительные тренировки не требуются, однако гимнастика занимает в жизни ребенка важнейшее место.

Плюсы художественной гимнастики.

- **Хорошая физическая форма.** Развитие гибкости, телесной интуиции и укрепление вестибулярного аппарата. А также формируется

правильная осанка, походка, грациозность, выносливость, пластичность. У девочек- гимнасток развито чувство ритма, они прекрасно двигаются практически под любую музыку. Большие спортивные нагрузки, несомненно, скажутся не только на хорошем физическом развитии ребенка.

- **Здоровье.** Спорт гарантирует гармоничное развитие растущего детского организма. По мнению врачей, регулярные физические нагрузки укрепляют опорно-двигательный аппарат и мышцы. С помощью художественной гимнастики можно избавить девочку от косолапости и начидающегося сколиоза.

- **Закалка характера.** Гимнастика обеспечивает эмоциональную устойчивость, делает ребенка дисциплинированным, целеустремленным. Девушки и женщины, которые в детстве занимались гимнастикой, в один голос твердят, что спорт закалил их характер, научил решать трудности без лишних эмоций, добиваться целей и самосовершенствоваться.

- **Интересное хобби.** Занятия спортом – один из лучших и самых доступных антидепрессантов. Дело в том, что во время тренировок в организме вырабатываются так называемые гормоны счастья – эндорфины. Родители испытывают чувство спокойствия, когда знают, что их ребенок посвящает свободное время достойному делу, а не слоняется без цели во дворе, подвергаясь дурному влиянию сверстников и старших ребят.

Подводя итог можно сказать, что такой вид спорта, как художественная гимнастика, включает в себя своеобразную комбинацию атлетизма с аристократичностью и музыкой. Тем не менее, за изяществом и грацией гимнасток замаскирован беспощадный обучающий режим. Безусловно, регулярные занятия художественной гимнастикой укрепляют иммунную систему, мышцы, суставы, улучшается работа сердца и кровеносных сосудов, развиваются такие физические качества, как ловкость, быстрота, гибкость, равновесие, формируется красивая походка и осанка, а также положительные эмоции к занятиям художественной гимнастикой.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Художественная гимнастика в жизни ребенка. [Электронный ресурс]. URL <http://crgc.ru/stati/hudozhestvennaya-gimnastika-v-zhizni-rebenka/> (дата обращения 13.05.2019).
2. Что таит в себе художественная гимнастика – самый эстетичный, изящный и вдохновляющий вид спорта. [Электронный ресурс]. URL <http://limon.kg/news:70317> (дата обращения 13.05.2019)
3. Сулим Е.В. Детский фитнес: занятия для детей 3-5 лет//2016.
4. Хухлаева Д.В. Методика физического воспитания в дошкольных учреждениях. - М, 2004.
5. Иваницкий А. В., Матов В. В., Иванова О. А., Шарабарова И. Н. Ритмическая гимнастика на ТВ. - М, 1989г.
6. Фирилёва, Ж. Е. Танцевально-игровая гимнастика для детей: учебно-методическое пособие для педагогов дошкольных и школьных учреждений. / Ж. Е. Фирилёва - СПб, 2008.

UO'T:633.511:631.542.4

DIKVOT ASOSGA EGA BO'LGAN DESIKANTLAR SAMARADORLIGI

Fozilov Lazizjon Odiljon O'g'li

kichik ilmiy xodim

Paxta seleksiyasi, urug'chiligi va yetishtirish

agrotexnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'rta tolali S-6524 va Buxoro-10 g'o'za navlarida yangi dikvot asosga ega bo'lgan desikantlarni barg to'kilishi va ko'saklar ochilishiga ta'siri bo'yicha ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: g'o'za, ko'sak, chigit, defoliatsiya, nav, S-6524, Buxoro-10, Agro-Dikvot.

Ma'lumki, sentyabr oy oxirlarida havo-haroratining pasayib, kunning qisqarib borishi ko'saklarning ochilish muddatining cho'zilishiga olib keladi. Bu jarayonlar asosan serhosil g'o'za maydonlarida, turli tabiiy omillarga ko'ra chigit ekilishi kechikkan yoki qayta ekilgan maydonlarda kuzatilib, yetishtirilgan biologik hosilni to'liq terib olish imkoniyatini cheklaydi. Bunday hollarda ko'saklar pishib yetilishini va ochilishini tezlashtirish uchun desikatsiya (kimyoviy usulda g'o'za tupini butunlay quritish) agrotadbirini qo'llashning maqbul muddat va me'yorlarini hamda desikatsiya usullarini ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi.

Mustaqillik yillarida g'o'za desikatsiyasi bo'yicha tadqiqotlar olib borilmagan. Keyingi yillarda iqlimning keskin o'zgarishi, ya'ni bahor faslidagi seryog'in kunlar uzoq davom etayotganligi bois chigit ikki marotalab qayta ekilish holati yoki kuz faslining yog'ingarchilikli kunlari erta boshlanishi tufayli yuqori yarusdagi g'o'za ko'saklari ochilmay qolish holati kuzatilib, kimyoviy usulda ko'saklarni ochiltirish

uchun turli preparatlardan foydalanib, defoliatsiya qilish amalga oshirilib kelinmoqda.

Biroq, joylarda g‘o‘za defoliatsiyasi noto‘g‘ri o‘tkazilishi yoki kechiktirilib o‘tkazilishi bois ko‘saklar to‘liq ochilmay qolish holatlari ko‘p uchramoqda. Bunday maydonlarda ikkilamchi, ya’ni qayta defoliatsiya o‘tkazilmoqdaki, bu o‘z navbatida paxta tannarxini yanada oshirishga olib kelib fermer xo‘jaliklari daromadini keskin kamayishiga olib keladi.

Yuqoridagi masalalardan kelib chiqqan holda g‘o‘zaga samarali ta’sir etuvchi desikantlarni izlash va ularni sinovdan o‘tkazish zaruriyati paydo bo‘lmoqda. Shu nuqati-nazardan Paxta seleksiyasi, urug‘chiligi va yetshirish agrotexnologiyalari ilmiy-tadqiqot institutida dikvot asosga ega bo‘lgan yangi Agro-Dikvot va Dikoshans desikantlari o‘rta tolali S-6524 va Buxoro-10 g‘o‘za navlarida sinovdan o‘tkazildi.

Tajribalar PSUEAITI da qabul qilingan “Dala tajribalarini o‘tkazish uslublari” (2007), “Defoliantlarni sinash bo‘yicha uslubiy ko‘rsatmalar” (2004) qo‘llanmalari asosida Toshkent viloyatining sug‘oriladigan tipik bo‘z tuproqlari sharoitida olib borildi.

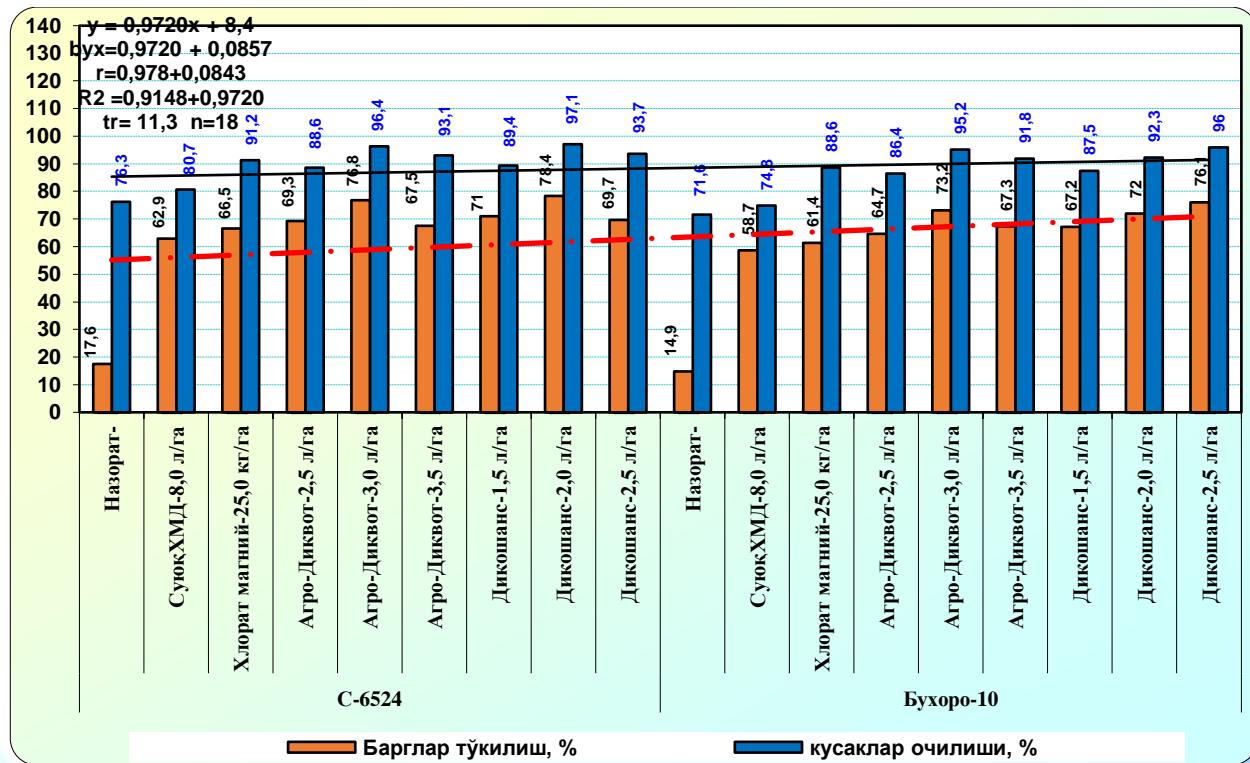
Usulnomalarga asosan desikatsiya o‘tkazishdan oldin har bir variantda tipik rivojlangan 25 ta o‘simlikka maxsus yorliq (etiketka) lar ilinib fenologik kuzatuvlar olib borildi. Kuzatuv natijalariga ko‘ra, S-6524 g‘o‘za navining bo‘yi o‘rtacha 92,1-97,2 sm ga, barglar soni 32,7-36,0 donaga, ko‘saklar soni 11,7-12,8 donaga, ochilgan ko‘saklar soni 62,7-64,6% ga teng bo‘lgan holda, Buxoro-10 g‘o‘za navida ushbu ko‘rsatkichlar 84,7-87,9 sm; 28,8-31,6; 9,5-11,0 dona, 61,7-63,8% ga teng bo‘ldi.

Izlanish natijalaridan ma’lum bo‘lishicha, desikatsiyadan 12 kun o‘tgach S-6524 g‘o‘za navining nazorat variantida yashil barglar soni 80,5-79,4%, tabiiy holda to‘kilgan barglar soni 19,5-20,6% ni tashkil etib, ko‘saklar ochilishi 84,6-81,3% ni, ko‘saklarni tabiiy ochilish tezligi 22,3-16,8% ekanligi ma’lum bo‘ldi. Andoza sifatida qo‘llanilgan Xlorat magniy preparatini 25,0 kg/ga me’yori bilan ishlov berilgan variantda barglar to‘kilishi 64,5-67,8%, ko‘saklar ochilishi 90,7-93,7% ni tashkil etganligi kuzatildi.

Yangi Agro-Dikvot desikantini 3,0 l/ga me'yori qo'llanilgan variantda barg to'kilishi 72,5-77,3% ni, ko'saklar ochilishi 93,7-97,7% ni, nazoratga nisbatan ko'saklar ochilishi 30,5-33,3% ga yuqori bo'lganligi kuzatildi.

Dikoshans desikanti 2,0 l/ga me'yori qo'llanilgan variantda esa barg to'kilishi 73,4-79,4% ga, ko'saklar ochilishi 94,2-98,2% ni tashkil etib, nazoratga nisbatan ochilgan ko'saklar soni 31,1-34,0% ga ko'proq bo'ldi.

Buxoro-10 g'o'za navining nazorat variantida tabiiy barg to'kilishi S-6524 nava nisbatan 2-3% ga kam bo'ldi va tupda saqlanib qolgan yashil barglar soni 82,4-81,3% ni, tabiiy holda to'kilganlari 17,6-18,7% ga teng bo'ldi. Ushbu variantda ko'saklarni tabiiy ochilishi 81,8-77,4% ni tashkil etganligi ma'lum bo'ldi.

1-rasm. Desikantlar ta'sirida g'o'za barglari to'kilishi va ko'saklar ochilishi orasidagi korrelyasion bog'liqlik, 2020 yil.

Ushbu navda Xlorat magniy 25,0 kg/ga me'yori bilan desikatsiya o'tkazilgan variantda barg to'kilishi 62,0-62,5% ni, ko'saklar ochilishi 89,0-90,6% ni tashkil etgan bo'lsa, Agro-Dikvot desikanti 3,0 l/ga me'yorda qo'llanilgan variantda barg to'kilishi 70,6-74,7% ni, ko'saklar ochilishi 93,2-96,4% ni tashkil etdi.

Yangi Dikoshans desikantini 2,0 l/ga me'yori S-6524 g'o'za navida yuqori samara bergen bo'lsa, Buxoro-10 navida 2,5 l/ga me'yoridan yuqori natijalar olindi. Bu esa g'o'za navlarining o'ziga xos morfobiologik xususiyati va barg yuzasiga bog'liqdir.

Xusasan, desikantning 2,5 l/ga me'yori bilan ishlov berilgan variantda g'o'za barglari to'kilishi 72,5-76,4% ga, ko'saklar ochilishi esa 93,4-96,8% ga teng bo'lib, nazoratg nisbatan ko'saklar ochilishi 11,6-19,4% ga yuqori bo'lganligi aniqlandi.

Ta'kidlash lozimki, g'o'za barglari to'kilishi bilan ko'saklar ochilishi orasida ijobiy korrelyatsion bog'lanish mavjudligi aniqlanib, korrelyatsiya koeffitsienti 0,978 ga teng ekanligi kuzatildi.

Desikantlarning maqbul me'yorlari qo'llanilgan variantlarda paxta hosili bir terimda yig'ishtirib olinib, nazoratga nisbatan 2,0-2,5 s/ga qo'shimcha hosil olindi. Bu esa o'z navbtida rentabellik darajasini ham 6,0-7% ga yuqori bo'lishini ta'minladi.

Demak, havo harorti pasayib, ko'saklar ochilishi kechikkan yillarda Agro-Dikvot desikantini 3,0 l/ga yoki Dikoshans desikantini 2,0-2,5 l/ga me'yordq qo'llab, desikatsiya o'tkazish paxta terimini qisqa muddatlarda yakunlash imkonin berish bilan bir qatorda, qo'shimcha iqtisodiy daromad olishni ham ta'minlar ekan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Dala tajribalarini o'tkazish uslublari. Uslubiy qo'llanma O'zPITI.- Toshkent, 2007. -145 b.
2. Defoliantlarni sinash bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar. – Toshkent: Davlat kimyo komissiyasi, 2004. – 12 b.
3. Kostenko I. Opit po desikatsii xlopciatnika v kolxozax // Xlopkovodstvo.- Toshkent, 1957. - №9. – B. 21-23.
4. Emix B. G'o'zani desikatsiyalash. – Toshkent: Qizil O'zbekiston, 1964. – 23 b.

**JALAQUDUQ TUMANIDA SANOAT VA QISHLOQ XO‘JALIGINING
RIVOJLANISHI, BUNING NATIJASIDA ATROF-MUHITNING
IFLOSLANISHI VA INSON SALOMATLIGIGA TA’SIRI**

Umarov Bekzod Baxtiyorjon o‘g‘li

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti
“Dehqonchilik va o‘rmon melioratsiyasi” kafedrasi assistenti

Ne’matillayeva Odinaxon Muhidilla qizi

Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jalaquduq tumanining hozirgi rivojlanib borishi va buning natijasida ishlab chiqarishni atrof-muihtga, inson salomatligiga qanday ta’sir ko‘rsatayotganligi uning kelajakda qanday muammolarni keltirib chiqarishi haqida qimmatli ilmiy ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Jalaquduq tumani, atmosferaning ifoslanishi, aholi salomatligi, ichimlik suvi, iqlim o‘zgarishi, vegetatsiya davri, yashil makon.

Аннотация: В данной статье представлена ценная научная информация о современном развитии Джалаал-Абадской области и о том, как оно влияет на производственную среду и здоровье человека, и какие проблемы вызовет в будущем.

Ключевые слова: Джалаал-Абадская область, загрязнение атмосферного воздуха, здоровье населения, питьевая вода, изменение климата, вегетационный период, зеленые насаждения.

Annotation: This article provides valuable scientific information about the current development of Jalal-Abad district and how it affects the environment and human health, and what problems it will cause in the future.

Keywords: Jalal-Abad district, air pollution, public health, drinking water, climate change, vegetation period, green space.

Andijon viloyatidagi Jalaquduq tumani 1926-yil 29-sentabrda tashkil etilgan. Jalaquduq tumani viloyatning Andijon, Xo‘jaobod, Qo‘rg‘ontepa tumanlari bilan hamda Qirg‘iziston Respublikasining O‘sh viloyati tumanlari bilan bilan chegaradosh. Maydoni 0,37 ming km² tashkil etadi.

Jalaquduq tumani viloyatning shimoliy-sharqiy qismida joylashgan.Yer usti tuzilishi past tekislik, qir va adirlardan iborat.Tumanning iqlim sharoiti keskin kontinentaldir.Iyul oyining o‘rtacha harorati 27C,yanvar oyida -3C,vegetatsiya davri 160-180 kun.Yiliga o‘rtacha 200-250 mm yog‘in yog‘adi. Shahrixonsoy, Savay kanallari va Qoradaryo oqib o‘tadi. Andijonsoy ham oqib o‘tadi.Tuman yerlarida och tusli va o‘tloq bo‘z tuproq uchraydi. Adirlarda efemer o‘simliklar, ekin ekilmaydigan yerlarda shuvoq va sho‘ralar o‘sadi.

Jalaquduq tumanida respublikamizda bo‘lganidek, shunday vaziyat ro‘y bermoqdaki,Tumanda sanoatning rivojlanib borishi va qishloq xo‘jaligini tubdan islox qilinib texnika omilining jadallahib borishi natijasida,aholi yashash punktlarining atmosfera havosini ifloslantiruvchilari o‘sha hududlarning ekologik holatini sezilarli yomonlashtirmoqda,ekotizimning barcha komponentlari kimyoviy tarkibining o‘zgarishiga sabab bo‘lmoqda. Bularning barchasi aholi salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.Atmosfera ifloslanishinig aholining kasallanishi bilan miqdoriy bog‘liqlikning borligi aniqlandi. Respublikamizdagi qator shaharlarda, jumladan, Andijon shahrida ham atmosferaning ifloslanishi va shunga mos ravishda aholining kasallanishining nisbatan ko‘pligi o‘tkir muammolardan hisoblanmoqda.

Jalaquduq tumani bo‘yicha o‘tkir yuqumli ichak kasalliklari har yuz mingta aholiga nisbatan taxlil qilinganda,intensiv ko‘rsatkich 32.5, Yorqishloq QFY o‘ramida aholi o‘rtasida o‘tkir yuqumli ichak kasalligi har yuz mingta aholiga nisbatan olingan intensiv 25.4, virusli gepatit kasalligi tuman bo‘yicha har yuz mingta aholiga nisbatan olinganda 50.1, Yorqishloq QFYda virusli gepatit kasalligi intensiv ko‘rsatkichi 38.1 tashkil etib,o‘tgan 2017-yilga nisbatan 2018-yilda ortib ketgan.Tuman bo‘yicha endokrin kasalligi har mingta aholiga nisbatini olib,taxlil qilinganda umumiy kasallanish intensiv ko‘rsatkichi 11.5,birlamchi kasallanish

intensiv ko'rsatkichi 4.9, Yorqishloq QFY da har mingta aholi soniga nisbatan umumiylashtirish 22.2,birlamchi kasallanish intensiv ko'rsatkichi 9.6 tashkil qiladi.Jalaquduq tuman DSENM mutaxassislari tomonidan nazorat ishlari davom ettirilmoqda.Aniqlangan holatlar bo'yicha qo'shimcha ma'lumotlar taqdim qilinadi.

Tuman aholisini toza ichimlik suvi bilan ta'minlanishini 82% bo'lsada, ayrim aholi yashash punktlarining toza ichimlik suvi bilan ta'minlanishini 65-70% dan yuqori emas.Ayniqsa, Oxunboboev Sh. Janubiy Olamushuk SHFY, Teshik-Tosh QFY, Oyim QFY, Yorqishloq QFY, Beshtol QFY, Jalaquduq QFY, Abdullabiy va boshqa qishloq fuqorolar yig'lnari aholisini toza ichimlik suvi bilan ta'minlanishi talab darajasida emas.

Tumanda shu yilning o'tgan 7 oyi mobaynida Oxunboboev shahar,Janubiy Olamushuk ShFY, Qoratol QFY, Guliston QFY, Jalaquduq QFY hududlarida o'tgan yilga nisbatan virusli gepatit kasalligi 2-3 marotaba ortganligi kuzatilmoqda.

- aholi yashash punklarida qattiq va suyuq chiqindilarni to'plash joylarini sanitariya-gigiyena me'yorlari asosida tashkil etish;
- xazonrezgidan to'planadigan barglarni o'z vaqtida tashib ketilishini ta'minlash
- yoshlarda ekologik bilim va madaniyatni shakllantirish,ekologik tushuncha va tasavvurlarni paydo qilish va rivojlantirishni eng avvalo ta'lim tizimining eng quyi bo'g'inlaridan, ya'ni maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlash zarur.
- muqobil energiya manbalaridan foydalanishni ko'rib chiqish tuproqqa zarami kamaytirishning eng samarali usullardan biridir.
- atrof-muhitga chiqadigan avtotransport vositalarining chiqishini oldini olish uchun velosiped, piyoda yoki jamoat transport kabi boshqa transport vositalardan foydalanish.
- uyda quyosh panellarini o'rnatish ko'pchilik uchun arzon bo'lishi mumkin, ammo hatto quyosh energiyasi bilan ishlaydigan SUV isitgichlaridan foydalanish atrof-muhitga katta yordam beradi.
- daraxtlar kabi yirik o'simliklar shaharlarda shovqin bilan ifloslanishdan saqlanish uchun eng yaxshi yechimlardan biri.

- quvurlar orqali o‘tadigan barcha suvlarni tozalash kerak.Odamlar yuvinayotganda yoki tishlarini yuvayotganda kranlarni ishdan bo‘shatish odat tusiga kirgan bo‘lsada ushbu tadbirlarni bajarayotganda suv oqimini to‘xtatish nafaqat suvni tejashga yordam beradi balki maxsus tozalash kerak bo‘lgan suv miqdorini kamaytiradi.
- yashil makon bo‘yicha har bir fuqaro o‘z hissasini qo‘shish
- har bir fuqarolar atrof tabiiy muhitga ehtiyyotkorona munosabatda bo‘lishga majburlardir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev SH. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko‘taramiz – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
2. Ergashev A. Umumiy ekologiya. – Toshkent: O‘zbekiston, 2003.
3. To‘xtaev A. S., Xamidov A. Ekologiya asoslari va tabiatni muhofaza qilish. Toshkent: O‘qituvchi, 1964.
4. M.Nazarov.,M.T.Abdullayeva “Farg‘ona vodiysida introduksiya qilingan o‘simliklar klassifikatsiyasi” Toshkent. “O‘qituvchi” 2005-y
5. Norbekov O. Tabiat unsurlarining tasnifi. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi jurnali №10 Toshkent 2009-y 7 bet.
6. 20.Idrisov X.A, Usmonaliyev X.I.,Abdug‘opporova D.A, Yusupova M.N, Murodov A.A Tipik bo‘z tuproqlar sharoitida mosh (Phaseolus aureus piper) navlarini tadqiq etish. “Research and education” scientific journal volume 1, issue 2, iyun, 2022, 157-162, <https://doi.org/10.5281/zenodo.6636337>
7. Idrisov X.A, Ahmadjonov O., Xoshimov N., Abdullayev A Sug‘oriladigan maydonlarda mosh (Phaseolus aureus piper) navlarining simbiotik faoliyatiga ekish muddati va me‘yorining ta’sirini o‘rganish. “SCIENCE AND INNOVATION” xalqaro ilmiy jurnali, 2022 yil, 1-son, ISSN: 2181-3337, Toshkent. 616-624 betlar. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6529068>
8. Idrisov X.A, Baxramov R.M.. Soyaning yangi navlarini yaratish bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlar. “SCIENCE AND INNOVATION” xalqaro ilmiy

- jurnali, 2022 yil, 1-son, ISSN: 2181-3337, Toshkent.776-786 betlar.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6535751>
9. Idrisov X.A, Atabaeva X.N., Soliyev A. O‘tloqi-botqoq tuproqlar sharoitida mosh (Phaseolus aireis piper) ning o‘sishi, rivojlanishi va don hosildorligi. “Research and education” scientific journal volume 1, issue 2, may, 2022, 373-382. https://t.me/Researchedu_journal/1171.
  10. Idrisov X.A, Xaliljonov D. Dukkakli ekin-mosh (Phaselus aureus Piper.)-morfologiyasi. “International conference on learning and teaching-9” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan, 15-june.2022 y, 139-143 betlar. <https://researchedu.uz/wp-content/uploads/2022/06/CONFERENCE-2022-9-full-2.pdf>
  11. Idrisov X.A, Xaliljonov D Osiyo loviyasi-mosh (Phaselus aureus Piper.)-biologik xususiyatlari. “International conference on learning and teaching-9” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan, 15-june.2022 y, 144-148 betlar. <https://researchedu.uz/wp-content/uploads/2022/06/CONFERENCE-2022-9-full-2.pdf>.
  12. Idrisov X.A, Xaliljonov D Mosh qimmatbaho dukkakli ekin. “International conference on learning and teaching-9” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan, 15-june.2022 y, 149-153 betlar. <https://researchedu.uz/wp-content/uploads/2022/06/CONFERENCE-2022-9-full-2.pdf>
  13. Ubaydullayev Madamin Mo‘minovich, & Ne’matova Feruzaxon Jamolxon Qizi. (2021). The Importance Of Planting And Processing Of Medium-Field Cotton Varieties Between Cotton Rows In Fergana Region . The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering, 3(09), 26–29. <https://doi.org/10.37547/tajabe/Volume03Issue09-05>
  14. Ubaydullayev, M. M. (2021). G ‘o ‘zada defoliatsiya o ‘tkazishning maqbul me’yor va muddatlari. Monografiya.-Corresponding standards and terms of

deflation of cotton. Monograph.-. Соответствующие нормы и сроки дефолиации хлопка. Монография. Zenodo.

15. Ubaydullayev Madaminjon Mo'minjonovich, & Babayeva Malikakhon Nabijon qizi. (2022). Effectiveness Of Defoliants. Eurasian Research Bulletin, 8, 9–12. Retrieved from <https://www.geniusjournals.org/index.php/erb/article/view/1415>
16. Ubaydullaev, M. M. U., Askarov, K. K., & Mirzaikromov, M. A. U. Effectiveness of new defoliants. Theoretical & applied science Учредители: Теоретическая и прикладная наука,(12), 789-792.
17. M.M.Ubaydullayev, Ne'matova F.J, & Marufjonov A. (2021). DETERMINATION OF EFFICIENCY OF DEFOLIATION IN MEDIUM-FIBER COTTON VARIETIES. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(11), 95–98. Retrieved from <https://www.giirj.com/index.php/giirj/article/view/453>
18. Ubaydullaev M.M., & Komilov J.N. (2022). EFFECT OF DEFOLIANTS FOR MEDIUM FIBER COTTON. International Journal of Advance Scientific Research, 2(05), 1–5. <https://doi.org/10.37547/ijasr-02-05-01>
19. Ubaydullaev M.M., & Mahmataliyev I.V. (2022). EFFECTIVENESS OF FOREIGN AND LOCAL DEFOLIANTS ON THE OPENING OF CUPS. International Journal of Advance Scientific Research, 2(05), 6–12. <https://doi.org/10.37547/ijasr-02-05-02>
20. Ubaydullaev M.M., & Makhmudova G.O. (2022). MEDIUM FIBER S-8290 AND S-6775 COTTON AGROTECHNICS OF SOWING VARIETIES. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 2(05), 49–54. <https://doi.org/10.55640/eijmrms-02-05-12>

MOSH (Phaselus aureus Piper.) DAN YUQORI HOSIL OLISHDA AGROTEXNIK OMILLARNING AHAMIYATI

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich q.x.f.f.d (PhD)

Farg'ona davlat universiteti Mevachilik va sabzavotchilik kafedrasi mudiri

Karimov Abduxolik Abdullayevich

Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti

Agronomiya, qishloq xo'jalik ekinlari seleksiyasi va
urug'chiligi kafedrasi assistenti

Email; idrisovhusanzon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada moshning biologik xususiyatlari to'g'risida batafsil ma'lumotlar keltirilgan bo'lib, sug'oriladigan maydonlarda mosh yetishtirishda bu masala nixoyatda katta axamiyatga egadir.

Kalit so'zlar: mosh, kuzgi bug'doy, no'xat, ko'k no'xat oqsil, biologik xususiyat, dukkak, hosil.

Mamlakatimizda kuzgi boshoqli-don ekinlari yig'ishtirb olinganidan keyin, ularning o'rniga takroriy ekinlar yetishtirish uchun qulay imkoniyat bor. Aytaylik, boshoqli-don ekinlari 15-20 iyun muddatida yig'ishtirb olinsa, undan keyin to'rt oy, 120-130 kun issiq va haroratli kunlar davom etadi. Shu oylar mobaynida 1600-1800° S foydali harorat yig'indisini zaminimiz qabul qiladi. Bu esa respublikamizda kuzgi boshoqli don ekinlaridan keyin takroriy ekinlar ekib, hosil olish imkoniyatini beradi.

Mosh yem-xashak, sabzavot, don ekinlari uchun ajratilgan dalalarga ekiladi. U juda ko'p ekinlar, makkajo'xori, kuzgi boshoqli don ekinlari, kartoshka sabzavot ekinlari, g'o'za uchun yaxshi o'tmishdosh.

Mosh siderat ekin sifatida ham ekiladi. U ko'kat o'g'it sifatida ishlatilganda g'o'za hosili 40-60 % ortadi. Mosh o'suv davrida gektariga 50-100 kg azot to'playdi.

U ang‘izga ekilganda ham gektaridan 15-18 s urug‘ hosili beradi. Almashlab ekishda u dalani to‘la egallamaydi.

Tadqiqotlarning ko‘rsatishicha, Farg‘ona viloyatining o‘tloqi soz tuproqlari sharoitlarida qisqa navbatli almashlab ekish tizimlarida kuzgi bug‘doydan keyin mosh parvarish qilinganida, undan 18.0-19.0 s\ga don hosili olingan.

Tuproqni ekishga tayyorlash. Tuproqqa ekish oldidan ishlov berishning maqsadi-begona o‘tlarni yo‘qotish, urug‘larning bir tekis chuqurlikka qadalishi uchun yuqorgi qatlamning muqobil yumshoqligiga erishish, tuproq yuzasini tekislash va asosan tuproq namligini saqlab qolish, uning tuproq yuzasidan bug‘lanishini kamaytirishdir.

Tuproqqa ekish oldidan ishlov berish uning mexanik tarkibi, ifloslanganlik darajasi va namlik sharoitlariga bog‘liq ravishda turlicha texnologik jarayonlarni o‘z ichiga oladi.

Mosh bahorda ekiladigan bo‘lsa dala 22-25 sm chuqurlikda chizellanadi. Ertabahorda boronalanadi va ikki marta, birinchisi 10-12 sm chuqurlikda, ikkinchisi 6-8 sm chuqurlikda kultivatsiya qilinadi, boronalanadi, mola bosiladi.

Mosh ang‘izga ekilganda birinchi ekin hosili tez yig‘ishtirib olinadi, dala sug‘oriladi, yer yetilishi bilan 20-22 sm chuqurlikda haydaladi, boronalanadi keyin talab qilinsa mola bostiriladi. Yerda yirik kesaklar hosil bo‘lsa, og‘ir boronalar yoki halqali g‘altaklar bilan ishlov beriladi. Qator oralari ishlanadigan ekinlardan keyin dala begona o‘tlardan toza, yaxshi ishlangan bo‘lsa, yerni haydamasdan 10-12 sm chuqurlikda kultivatsiya qilib yumshatish keyin boronalab, mola bostirilib yer ekishga tayyorlanadi.

Tuproqqa ishlov berish usullari bo‘yicha olib borilgan tajribalarning ko‘rsatishicha, tuproqqa ishlov berishning ag‘darmay xaydash usulida parvarish qilinganda moshda don hosili 14,9 s/gani tashkil etib, 37,6 s/ga pichan hosili yig‘ishtirib olingan. Tuproqqa ishlov berishning chizellash usulida bu ko‘rsatkichlar mutanosib ravishda 11,3 va 30,4 s/ga ni tashkil etdi.

Ekish muddati Mosh issiqsevar o'simlik bo'lib, nihollarning qiyg'os unib chiqishi uchun tuproq yetarli darajada qizigan bo'lishi kerak. Haddan tashqari erta muddatlarda, ya'ni tuprog'i sernam va harorati past paytlarda ekilgan mosh siyrak unadi, nihollari ildiz chirish kasalligiga chalinadi, bu esa hosildorlikning pasayishiga olib keladi. Shuningdek ekish muddati navning biologik xususiyatlari va dalaning ifloslanganlik darajasiga ham bog'liqdir. Ekish bahorda va ang'izda-yozda o'tkaziladi. O'zbekistonning janubiy viloyatlarida mosh ekish uchun eng maqbul muddat aprelning birinchi o'n kunligi, qolgan viloyatlar uchun ikkinchi o'n kunlik hisoblanadi. Bunda tuproq 12-14⁰S qizib, sovuq tushish xavfi yo'qolgan bo'ladi. Ang'izga ekilganda iyun o'rtasida yoki oxirida ekiladi. Mosh urug'lari ang'izda 10 iyulgacha ekib tugallanishi lozim. Juda kech ekilsa hosil sovuqdan zararlanishi yoki donlar yetilmasdan qolishi mumkin.

Ekish me'yori. Mutaxassislarning tahlillari natijasida, mosh har gektar yer hisobiga 400 ming dona ko'chat hisobida 1 iyulda ekilganda oktyabr oyining o'rtasida don hosili 18,6-19,3, shu qalnlikda 15 iyulda ekilganda 17,2-18,4 va 1 avgustda ekilganida esa 15,3-17,6 s/ga ni tashkil etdi.

Don uchun ekilganda qatorlab ekishda urug' ekish me'yori gektariga 12-15 kg, yashil massasi yoki yashil o'g'it (siderat) uchun ekilganda ekish me'yori 50-60 kg/ga oshiriladi va yoppasiga ekiladi.

Yuqorida olib borilgan kuzatishlarda aniqlanishicha, har qaysi tup o'simlikdagi dukkaklar miqdori, somonining vazni va 1000 dona urug' og'irligi ko'chat qalnligining kamayishi bilan oshib boradi. Bunda 1000 dona urug'ning eng yuqori vazni 51,9 g bo'lib, har gektariga 200 ming tup ko'chat saqlanganda kuzatildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Atabaeva X.N, Sattarov M.A, Idrisov X.A Sug'oriladigan maydonlarda mosh etishtirishning intensiv texnologiyasi bo'yicha tavsyanoma. Toshkent 2019
2. Atabaeva X.N, Xudoyqulov J.B O'simlikshunoslik.T "Fan va texnologiya".

2018

3. Atabaeva X.N.. Idrisov X.A Vliyanie srokov seva na formirovaniye urojajnosti sortov masha. Aktualnie problemi sovremennoy nauki. Informatsionno-analiticheskiy jurnal Rossiya.Moskva 2019 g, № 4 (107) 118-121 str.
4. Atabaeva X.N.. Idrisov Opit vozdelivaniya masha v Uzbekistane. evelopment Evraziyskiy sentr innovatsionnogo razvitiya actual questions and Innovations in science ii Mejdunarodnaya nauchnaya Konferensiya Balikesir 9 oktyabrya 2019 g, Tursiya 231-234 str.
5. Atabaeva X.N., Xudoyqulov J.B., Anorboev A.R.. Idrisov X.A. Mosh etishtirish. Qo'llanma Toshkent.2021 yil.
6. Atabaeva X.N.. Idrisov Mosh etishtirish texnologiyasini takomillashtitrish. Monografiya. Far'gona. 2021 yil.
7. Dospexov B.A. Metodika polevogo opыта. - M.: Kolos, 1985. - 317 s.
8. Dala tajribalarini olib borish metodikasi O'zPITI.2007 yil .
9. Idrisov X.A, Nurmatov U.O Sug'oriladigan maydonlarda mosh hosildorligiga ekish muddati va me'yorining ta'sirini o'rganish. Academic Research in Educational Sciences VOLUME 2 | ISSUE 10 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 Directory Indexing of International Research Journals-CiteFactor 2020-21: 0.89 DOI: 10.24412/2181-1385-2021-10-31-37.
- 10.Idrisov X.A M.A.Yusupova,M.A.G'aziev,J.J. Qodirov,R.F.Akbarov, Z.T.Sodiqova. Results of Analytical Study of Growth, Development, Grain Yield and Quality of Mung Bean varieties as main and Reproductive crops. National Volatiles & Essent. Oils (NVEO), SCOPUS. 8(4):12574-12585, 2021 y.
11. Idrisov X.A , Darmonov D.Y, Gaziev M. A, Kodirov J. J, Muqimov Z. A, N. Z Sotvoldiev, Nurmatov U. O. Mamatkulov O.O. Rasulov A..Asqarov H. Results of analytical study of growth, development and grain yield of mung bean (Phaseolus aureus Piper) varieties. INTERNATIONAL JOURNAL OF SPECIAL EDUCATION, SCOPUS. Vol.37, No.3, 2022.8880-8886 betlar.

12. Idrisov X.A Muhammadjonova Sh. Moshning kolleksiya (Phaseolus aureus piper) ko‘chatzoridagi nav namunalarini qimmatli xo‘jalik belgilarini o‘rnaniш natijalari. “International conference on learning and teaching-1” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan 15-February. 2022 y, 111-115 betlar.

13. Idrisov X.A, Usmonaliyev X.I., Abdug‘opporova D.A, Yusupova M.N, Murodov A.A Tipik bo‘z tuproqlar sharoitida mosh (Phaseolus aireus piper) navlarini tadqiq etish. “Research and education” scientific journal volume 1, issue 2, iyun, 2022, 157-162, <https://doi.org/10.5281/zenodo.6636337>

14. Idrisov X.A, Ahmadjonov O., Xoshimov N., Abdullayev A Sug‘oriladigan maydonlarda mosh (Phaseolus aureus piper) navlarining simbiotik faoliyatiga ekish muddati va me‘yorining ta’sirini o‘rganish. “SCIENCE AND INNOVATION” xalqaro ilmiy jurnali, 2022 yil, 1-son, ISSN: 2181-3337, Toshkent. 616-624 betlar. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6529068>

15. Idrisov X.A, Baxramov R.M.. Soyaning yangi navlarini yaratish bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlar. “SCIENCE AND INNOVATION” xalqaro ilmiy jurnali, 2022 yil, 1-son, ISSN: 2181-3337, Toshkent. 776-786 betlar. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6535751>

16. Idrisov X.A, Atabaeva X.N., Soliyev A. O‘tloqi-botqoq tuproqlar sharoitida mosh (Phaseolus aureus piper) ning o‘sishi, rivojlanishi va don hosildorligi. “Research and education” scientific journal volume 1, issue 2, may, 2022, 373-382. https://t.me/Researchedu_journal/1171.

17. Idrisov X.A, Xaliljonov D. Dukkakli ekin-mosh (Phaseolus aureus Piper.)-morphologiyasi. “International conference on learning and teaching-9” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan, 15-june.2022 y, 139-143 betlar. <https://researchedu.uz/wp-content/uploads/2022/06/CONFERENCE-2022-9-full-2.pdf>

18. Idrisov X.A, Xaliljonov D Osiyo loviyasi-mosh (Phaseolus aureus Piper.)-biologik xususiyatlari. “International conference on learning and teaching-9”

mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan, 15-june.2022 y, 144-148 betlar. <https://researchedu.uz/wp-content/uploads/2022/06/CONFERENCE-2022-9-full-2.pdf>.

19. Idrisov X.A, Xaliljonov D Mosh qimmatbaho dukkakli ekin. “International conference on learning and teaching-9” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan, 15-june.2022 y, 149-153 betlar. <https://researchedu.uz/wp-content/uploads/2022/06/CONFERENCE-2022-9-full-2.pdf>

20. Sattarov M.A., Axmedova Z.R., Idrisov X.A J.U.Hamdamov. Different new variaties of soybean (*Glycine hispida l*) and mungbean *Phaselus aureus piper*) plants’ tuber production abilities and primary indicators of symbiotic activity EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR) SJIF Impact Factor:7.032 ISI I.F.Value:1.188 ISSN(Online): 2455-3662 DOI:10.36713/epra 2013, Volume-6, Issue-9, September 2020, 377-391 betlar.

XAZARLARNING ETNIK KELIB CHIQISH TARIXIDAN

Qudratov O'rozboy Asat o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti

E-mail: qudratovorozboy5599@gmail.com

Annotatsiya: Turkiy xalqlar jahon tarixida muhim rol o'ynagan xalqlardan biri hisoblanadi. Buni Sharqiy Yevropa tarixida ham bevosita kuzatishimiz mumkin. Bu hududlarda asrlar davomida turkiy xalqlar istiqomat qilgan, davlatlar tuzgan va o'ziga xos madaniyatga asos solgan. Shunday xalqlardan biri turkiy Xazar xalqi hisoblanadi. Maqolamizda xazar xalqining kelib chiqishi va nomlanishi etimologik xususiyatlariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: Xazar, arablar, Xusrav I Anushervon, Darband devori, ruslar, Kaz, Kavkaz, oq va qora xazarlar

Annotation: Turkic peoples are one of the peoples who played an important role in world history. We can directly observe this in the history of Eastern Europe. Turkic peoples lived in these regions for centuries, built states and founded their own culture. one of such peoples is the Turkic Khazar people. Our article focuses on the etymological characteristics of the origin and naming of the Khazar people.

Key words: Khazar, Arabs, Khusrav I Anushervan, Darband wall, Russians, Kaz, Caucasus, white and black Khazars

Turkiy xalqlarning Sharqiy Yevropa hududida tashkil etgan qudratli davlatlaridan biri Xazar xoqonligi edi. Xazar xoqonligi bir necha asr mobaynida bu hududdagi yetakchi davlat maqomini saqlab qolgan edi. Bu davlat tashkil topishi, faoliyati va xalokati boshqa davlatlardan keskin ajralib turadi. Uni o'rghanish davomida davlatchilik tarixida avval kuzatilmagan nodir voqealar guvohi bo'lishimiz mumkin. Xazar xoqonligi tarixiga kirishdan avval bu davlat asoschilari bo'lgan Xazarlarning o'ziga qisqacha to'xtalib o'tsak maqsadga muvofiq bo'ladi. Xazarlar turkiy xalqlardan bo'lib "xalqlarning buyuk ko'chishi" davrida Osiyoridan ko'chib kelgan ko'plab ko'chmanchi qabilalardan biri edi.

Xazarlar (ibroniycha "Khazar", arabcha "Al-hazar", "al-khazar", forscha "Khazar" yunoncha, Khazar "khazar", rus manbalarida "kogare", turrkiyzabon

ko‘chmanchi xalq. Sharqiy Kavkazda (Dog‘istonning tekislik qismida yashagan xalq).

Xazarlarning nomi - bu o‘z nomi, uning etimologiyasi to‘liq aniq emas. Bir versiyaga ko‘ra, u turkiy "kaz" so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, ko‘chmanchilikni anglatadi. Bundan tashqari, uning kelib chiqishi haqida quyidagi versiyalar taklif qilingan: forscha - "hazar" - "ming" (A.P. Novoseltsev); "Qaysar" unvoniga (A.Polyak , A. Rona-Tash); «zulm», «zulm» ma’nosidagi turkiy fe'lga (L.Bazin).

Tarixda Qora dengiz va kamdan-kam hollarda Azov dengizi Xazar dengizi deb nomlangan (o‘sha paytda Qrimdagi xazarlarning ta’siri juda kuchli edi). Shuningdek, Yaqin Sharq tillarida xazarlarning nomi bilan Kaspiy dengizi ham aaladi. Quruqlikda "Xazariya" nomi bilan uzoq vaqt davomida Qrim va Shimoliy Qoradengiz mintaqasi ortidagi hududlar atalgan. (Vizantiya va Italiya manbalarida XVI-asrgacha).

Ba’zi tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra (B.N. Zaxoder), xazar etnosi ikki asosiy qabilani - oq va qora xazarlarni (kalis-xazarlar va qoraxazarlar) birlashtirgan dualistik asosga ega edi . Boshqa nuqtai nazar tarafdorlari (M.I.Artamonov, A.P.Novoseltsev) bu bo‘linishni etnik emas, balki ijtimoiy deb hisoblashadi va yanada murakkab tashkilotga ishora qiladilar. Barsillar, Savirlar, Balanjarlar va boshqalar xazar qabilalari ittifoqi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, keyinchalik ular qisman assimilyatsiya qilingan. Xazarlarga eng yaqin bo‘lgan Barsillar bo‘lib, ular bilan bog‘langan holda ular tarixning dastlabki davrida tez-tez tilga olinadi va Bersiliya mamlakati.manbalarida Yevropada xazar ekspansiyasi boshlanadigan boshlang‘ich nuqta sifatida ko‘rinadi.

Xazarlarning kelib chiqishi va ularning ota-bobolarining uyi haqida quyidagi farazlar ilgari surilgan: Xazarlar V asrdan beri Yevropada ma'lum bo‘lgan xunn qabilasining Akatsir avlodlari (A. V. Gadlo , O. Pritsak).

Xazarlar xitoy manbalarida tilga olingan O‘rta Osiyo xalqi Ko-sadan bo‘lgan uyg‘urlardir . (D. Dunlop)

Xazarlar Xurosondan (Sharqiy Eron) Kavkazga ko‘chib kelgan eftalitlarning avlodlari (D.Lyudvig).

Xazarlar o‘g‘urlar, savirlar va oxirgi bosqichda Oltoy turklari (P. Golden, M.I. Artamonov, A. P. Novoseltsev, D. Nemet) tomonidan tuzilgan qabila ittifoqidan kelib chiqqan.

Oxirgi nuqtai nazar (turli xil variantlarda) rus va ukrain fanlarida ustun mavqega ega.

O'rta asrlarning nasabnomalarida xazarlar Nuh Togarmaning avlodiga ko'tarilgan. Yahudiy adabiyotida ular ba'zan Shimo'n qabilasining avlodlari sifatida tan olingan.

Xazar tili, saqlanib qolgan so'zlarga ko'ra, turkiy tillar oilasiga , ehtimol, uning bulg'or guruhiga tegishli edi.

Xazarlar ilk turkiy tillardan birida gaplashgan va bilvosita ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, o'g'ur guruhining qabilalariga mansub bo'lib, ilk marta 463 yilda Evropada paydo bo'lgan. Xazarlar haqidagi eng dastlabki ishonchli xabar 555-yilda Pseudo-Zacharias tomonidan sanab o'tilgan xalqlar ro'yxatida qayd etilgan hisoblanadi. Bersiliya hududi manbalarda ularning Yevropa vatani sifatida ko'rsatilgan., zamonaviy Dog'istonning tekislik qismidan kelib chiqqan deb taxmin qilinadi.

VI asrning 60-yillarida Xazarlar Turk xoqonligiga tobe bo'lishgan. VII asr o'rtasida, G'arbiy Turk xoqonligi parchalangach, uning davomi sifatida Xazar xoqonligi barpo etilgan. Uzoq vaqt Xazarlarning asosiy mashg'uloti ko'chmanchi chorvadorlik bo'lib qolgan. VIII asrda Xazarlarda urug'chilik munosabatlari yemirilib, ilk mulkchilik munosabatlari shakllangan. Aholining bir qismi o'troq hayotga o'tib, dehqonchilik va bog'dorchilik bilan (avval Shimoliy Dog'istonda, so'ngra Volga bo'yida) shug'ullangan. X asrda Xazar xoqonligi barham topgach, Xazarlar Dashti Qipchoqdagi turkiy bijanaklarga singib ketgan.

Umuman olganda, Xazar xoqonligi barham topgani bilan xazar xalqi yo'q bo'lib ketmadni. Chunki ulardan so'ng yangi turkiy xalq qipchoqlar ularning hududlarini egalladi va xazar xoqonligini tugatgan ruslarni siqib chiqardi. Qrimning sharqiy tarafida Qora va Kaspiy dengizlari oralig'ida xazar hokimliklari ruslar Shimoliy Kavkazni bosib olguncha davom etdi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. Ҳасан Ато Абуший "Туркий қавмлар тарих" Тошкент Чўлпон 1992
2. Л.Н.Гумилев "Қадимги турклар" Тошкент "Фан" 2007
3. Усмон Турон "Туркий халқлар мафкураси" Тошкент ЯНГИ аср авлоди 2021
4. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi X harfi . Toshkent. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi 2005
5. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Xazarlar>
6. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Xazar_xoqonligi
7. https://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/HAZARSKI_KAGANAT.html

ВАТАНПАРVARЛИК ХИССИ – МАФКУРАВИЙ ХАВФСИЗЛИКНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ СИФАТИДА

Файзуллаева Муҳайё Зоҳир қизи

Чирчик давлат педагогика Университети

fayzullayevamuhayyo23121997@gmail.com

Аннотация: Мақолада бугунги кунда мафкуравий иммунитетнинг шакллантириш ва келажак авлодни ватанпарварлик хисларини ошириш ўрни каби масалалар тўғрисида фикрлар келтирилган.

Калит сўзлар: Мафкура, таълим-тарбия, ватан, ватанпарварлик, маънавият, ватанпарварлик хиссёти, ёшлар.

Таълим тизимининг маънавий-ахлоқий мазмунини ошириш, ёшларга мустақиллик ғояларига, миллий анъаналарга содиқлик руҳини чукур сингдириш, уларда ёт ғоя ва мафкураларга нисбатан иммунитет ва танқидий тафаккурни мустаҳкамлаш бўйича кенг кўламли иш олиб бориш долзарб вазифа бўлиб қолмоқда.^[1]

Мафкура деганда муайян ижтимоий груп, синф, миллат ёки ҳалқнинг дунёқарашини ифодалайдиган илмий-фалсафий, ижтимоий-сиёсий ёки бошқа (масалан, диний) томондан тизимга солинган ғоялар, тамойил ва категориялар йиғиндиси ҳамда уларнинг жамият ҳаётига тадбиқ этиш йўллари, усул ва воситалари мажмууси тушунилади.

Ёшларимизнинг маънавий оламида бўшлиқ вужудга келмаслиги учун уларнинг қалби ва онгода соғлом ҳаёт тарзи миллий ва умуммиллий қадриятларга ҳурмат-эҳтиром, ватанпарварлик туйғусини болалик пайтидан бошлаб шакллантиришимиз зарур.

Президентимиз охирги уч-тўрт йилликда таълим-тарбия соҳасида замонавий ва оқилона тизим яратиш, тарбияда эса миллий анъана ва

¹. Ш.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Т.: “Ўзбекистон” нашриёти, 2021. 464 б. –Б.

қадриятларга суюниш, ватанпарварлик хиссини уйғотиши мұхимлигини таъкидламоқда. Жумладан, умумий ўрта таълим тизимида маңнавий тарбия жараёни ўз ичига иккى даврни қамраб олади:

биринчи давр — 7 (6) — 10 ёшли даврда — бошланғич синфларда;

иккинчи давр — 11 — 17 ёшли даврда — ўрта ва юқори синфларда.

7-17 ёшли ўқувчиларда ёшига мос таянч маңнавий-аҳлоқий фазилат (компетенция)лар – Ватанга садоқат, тадбиркорлик, иродалилық, мағкуравий иммунитет, меҳр-оқибатлилық, масъулиятлилық, толерантлик, хуқуқий маданият, инновацион фикрлаш, меҳнатсеварлик шакллантирилади. Таълим тарбия тизимида ватанпарварлик хиссиётини ошириш- ёшларнинг мағкуравий хавфсизликни таъминлаш борасидаги дунёқарашини, онг ва тафаккурини шакллантиришга хизмат қилиб, мағкуравий таҳдид, хавф хатарларнинг ҳар қандай кўриниши ва уни олдини олиш йўлларини ҳамда омилларини, унга бўлган ишонч ва эътиқодни мустаҳкамлаш орқали мағкуравий хавфсизликни таъминлаш мумкинлигини хис этишга ундаши лозим.

Ватанпарварлик хиссёти билан яшайдиган инсонлар – тинчлик ва осойишталик кафолати дейиш мумкин. Бундай инсонлари бор жамият терроризм, экстремизм, эгосентризм ва экологик муаммоларни ҳамда ҳар қанча маңнавий таҳтидларни бартараф этишга қодир жамиятдир. Демак, биз ёшларимизни “Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари” ғояси асосида, янги Ўзбекистоннинг тараққиёти”, “Ўзбекистоннинг равнақи”, “Ўзбекистоннинг ҳеч кимдан кам бўлмаслиги” йўлида ўсиб келаётган ёш авлодни комил инсон этиб тарбиялаш орқали ички ва ташқи хавфсизликни таъминлашга ўз ҳиссамизни қўшаётганимиздан фахрланишимиз, ғуурланишимиз баробарида, бу соҳадаги камчилик ва нуқсонларни энгиб ўтишимиз, назария ва амалиёт бирлигини таъминлашга масъуллигимизни унутмаслигимиз лозим бўлади.

Ватандаги инсонлар – ватанпарвар бўлсагина, юртдинчлик, ватанда-равнақли, халқда-фаровонлик бўлади. Чунки тинчлик бор жойда ривожланиш

бардавом бўлади, тинчлик бор жойда эртанги қунга ишонч бўлади. Айнан тинч юртдагина ёшларнинг тақдири, уларнинг орзу интилишларига имкон берилади, истеъоди юзага чиқади, илм-фан, спортмаданият, иқтисод-инновация, умуман олганда, жамиятнинг барча соҳаларида юксак натижаларга эришиб, дунёга танилишига зарур шароит яратилади. Зотан, марралар қанчалик баланд олинмасин, лойиҳалар нечоғли истиқболли бўлмасин, Ватанни севадиган, унинг учун чин юракдан ҳалол меҳнат қиласиган фидойи инсонларсиз уларни амалга ошириш имконсиз, албатта. Зеро, Юртбошимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “ёшларимизни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш бўйича Узлуксиз олиб бориладиган ишлар биз учун долзарб аҳамиятга эгадир”.^[2]

Демак ватанпарварлик хиси –мафкуравий иммунитетнинг шаклланиши, унинг ҳалқ табиатига, турмуш тарзи ва тафаккурига қай даражада сингиши, энг муҳими, жамиятнинг миллий манфаатлари ва интилишларини қай даражада акс эттириши билан белгиланади. Айниқса, ватанпарварлик хиси, миллий ғоя ва истиқлол мафкурасини мамлакатимизда истиқомат қилаётган ҳар бир фуқаро дунёқарашининг асосига, маънавий ўзагига айлантириш асосий мақсад эканини алоҳида таъкидлаш лозим. Ана шундай мафкурагина замон ва ҳаёт синовидан ўтади, одамлар бунга ишонади, эътиқод сифатида қабул қиласиди. Қалбида ватапарварлик хиси бор баркамол авлод маънавий-ахлоқий кучга эга бўлади ва энг замонавий қуроллардан ҳам кучлироқ бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Қурбонов Р. Ёшларда ҳарбий ватанпарварликни тарбиялашда миллий ғоянинг роли (ижтимоий-фалсафий таҳлил). –Т., ЎзМУ, 2009;
2. Ш.М.Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Т.: Ўзбекистон. 2017. –Б.229
3. Ш.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Т.: “Ўзбекистон” нашриёти, 2021. 464 б. –Б.
4. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2021.

² Ш.М.Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Т.: Ўзбекистон. 2017. –Б.229

XAZAR XOQONLIGI SIYOSIY TARIXI HAQIDA BA'ZI MULOHAZALAR

Qudratov O'rozboy Asat o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti

E-mail: qudratovorozboy5599@gmail.com

Annotatsiya: Ulkan sarhadlarga egalik qilgan Turk xoqonligi parchalanishi natijasida mustaqillikka erishgan xalqlar ichidan Xazarlar yangi qudratli davlat tuzishga erishdi va Yevropa va Osiyo hududidagi siyosiy vaziyatga faol aralashib keldi. O'z vaqtida Vizantiya imperiyasi, Arab xalifaligi va Kiyev Rusi kabi davlatlar bilan faol diplomatik aloqalar olib bordi, raqobat qildi. Maqolamiz asosan Xazar xoqonligi tashkil topishi va ularning Kavkazorti hududlariga egalik qilish masalasida arab xalifaligi bilan qilgan raqobati tarixiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: Turk xoqonligi, Vizantiya imperiyasi, Xazar xoqonligi, Arab xalifaligi, Kavkazortiga egalik qilish masalasi, Kiyev Rusi, Said Xaroshiy, Maslama, Marvon ibn Muhammad.

Abstract: As a result of the disintegration of the Turkish khanate, which owned huge borders, the Khazars, among the peoples who gained independence, managed to create a new powerful state and actively intervened in the political situation in Europe and Asia. at the time, he had active diplomatic relations and competition with countries such as the Byzantine Empire, the Arab Caliphate, and Kievan Rus. our article is mainly devoted to the history of the establishment of the Khazar khanate and their competition with the Arab caliphate for the ownership of the territories of the Caucasus.

Key words: Turkish Khaganate, Byzantine Empire, Khazar Khaganate, Arab Caliphate, question of ownership of the Caucasus, Kievan Rus, Said Kharoshi, Maslama, Marvan ibn Muhammad.

Yevropa tarix sahnasida uzoq davrlar mobaynida turkiy xalqlar hal qiluvchi rol o‘ynab kelgan. Buyuk turkiy davlatlar va hukmdorlar yaqin qo‘snilari bilan faol diplomatik aloqalar olib borgan. Shunday davlatlardan biri Xazar xoqonligi edi. Xazar xaqlining o‘zi tarix sahnasiga IV asrdayoq chiqqan bo‘lsa ham dastlabki davrlarda Xazarlar boshqa qo‘snilari hukmiga bo‘ysunib yashagan. Jumladan, IV-V asrlarda xunnlar, V-VI asrlarda savirlar, VI-VII asrlarda Turk xoqonligi ta’sirida bo‘lganlar. Savirlar va Turk xoqonligi davridan boshlab ularning harbiy yurishlarida faol qatnashganliklari ma’lum. Aynan shu harbiy yurishlar xazarlarning siyosiy faollashuvida muhim rol o‘ynagan bo‘lishi kerak.

Xazar xalqi siyosiy tarix sahnasiga VI asrdan kirib kelgan. VI asrning 80-yillaridan boshlab tarixiy manbalarda xazarlarning harbiy yurishlari haqida ma’lumotlar uchraydi. Ular turli davrlarda siyosiy vaziyatga qarab Turk xoqonligi tomonida turib Eron va Vizantiyaga qarshi urushlarda qatnashgan. Masalan, Turk xoqonligi va Vizantiya birgalikda Eronga qarshi urushi mobaynida, 589-yilda Xazarlar yunon va gurjilar bilan birgalikda Agvaniyaga bostirib kirgan. Hujum forslar tomonidan qaytarilsada Xazarlar Kavkazortidagi siyosiy jarayonlarga faol aralasha boshladi. Muhim harbiy kuch sifatida xazarlar birinchi marta 602-628 yillardagi Eron-Vizantiya urushi munosabati bilan tilga olingan. Unda xazar hukmdori Jebukagan (Yabg‘u xoqon bo‘lsa kerak) Eronga qarshi qaratilgan turk-Vizantiya ittifoqida tomonlarning asosiy vositachisiga aylandi . 627 yilda xazar qo‘sini Kavkaz Albaniyasini talon-taroj qildi va Vizantiyaliklar bilan birlashib, Tbilisini bosib oldi.

630-yildan boshlab ko‘plab o‘zaro to‘qnashuvlar G‘arbiy Turk xoqonligining qulashiga olib keldi. Buning natijasi Sharqiy Evropa cho‘llaridagi uning chegarasida ikkita yangi siyosiy kuchning shakllanish jarayoni boshlandi. 632 yilda Xon Kubrat tomonidan asos solingan Qora dengiz mintaqasida Buyuk Bolgariya va Kaspiy mintaqasida Xazariya paydo bo‘ldi. Xazarlar davlatiga taxminan 656-yilda asos solingan va o‘sha davrda uning hududlari Quyi Volgabo‘yi va Shimoliy Kavkazning sharqiy qismidan iborat edi. Xazar xoqonligini turkiy Ashina xonadoni sulolasni

boshqargan. VIII asr boshiga qadar xoqonlik poytaxti Dog‘istondagi Samandar shahri so‘ngra Quyi Volgadagi Itil shahri bo‘lgan.

Dastlab, xazarlar o‘zlarini hech qanday tarzda ko‘rsatishmadi, Bolgariya uyushmasi kuchli siyosiy kuchga aylandi, ammo bu gullab-yashnash qisqa muddatli bo‘lib chiqdi. Kubrat vafotidan keyin bulg‘or qo‘smini uning o‘g‘illari o‘rtasida bo‘lingan. Xazarlar bundan foydalanishdi va 660-yillardagi to‘qnashuv natijasida xon Asparux boshchiligidagi bolgarlarning bir qismi Dunay daryosidan ortiga ko‘chib o‘tib, zamonaviy Bolgariya davlatiga asos soldi, qolganlari esa xazarlarning hukmronligini tan oldi. Ko‘rinib turibdiki, bu voqeadan keyin Xazariya hukmdori ko‘chmanchilar ierarxiyasida eng yuqori xoqon unvonini olgan. VII asrning oxiriga kelib, xazarlar Qrim cho‘llarining ko‘p qismini, Azov dengizi va Shimoliy Kavkazni nazorat qildilar. Ularning Volganing sharqiy dashtlari ustidan nazorati qanchalik kengaygani noma'lum (bu mintaqaning tarixi yozma manbalarda eng kam yoritilgan). Biroq, shubhasiz, xazar gegemonligining tarixiy natijasi ko‘chmanchilarining Osiyodan Evropaga uzlusiz oqimini to‘xtashiga olib keldi, bu Sharqiy slavyan qabilalari va Markaziy Evropa xalqlari uchun ijobiy oqibatlarga olib keldi.

Bu davrda (VII asr) Xazariyaning e'tibori Kavkazortiga qaratildi, uning qishloq xo‘jaligi ko‘chmanchilar uchun boy ishlab chiqarish manbalari edi. U yerga bosqinlar ikki yo‘l bilan amalga oshirildi: Darband orqali - Kavkaz Albaniyasiga, Armanistonga va undan keyin Eronga yoki kamdan-kam hollarda Alanlar hududida joylashgan va Gruziyaga olib boradigan Darial darasi orqali . Mintaqada xazarlarning ta'siri shunchalik katta ediki, bir qator sharqiy tillarda Kaspiy dengizi "Xazar" deb atalgan.

Biroq, xazarlarning kuchayishi bu erda, Sosoniy Eron o‘rnida Arab xalifaligi paydo bo‘lganda, qarshi bosimga duch keldi . Arab qo‘siniylari Gruziya va Kavkaz Albaniyasini egallab oldilar, shundan so‘ng 653- yilda Darbandan nariga o‘tib, xazarlarning Belenjer yerlariga hujum qilishdi . To‘qnashuv arab qo‘sining mag‘lubiyati va uning rahbari Salmon ibn Rabiyning o‘limi bilan yakunlandi.

Keyingi o‘n yilliklardagi ichki tartibsizliklar tufayli xalifalik mintaqasi ustidan nazoratni yo‘qotdi. O‘sha paytda xazarlar Kavkaz Albaniyasidan o‘lpon undirdilar va bir qator yurishlar uyuştirdilar, ularning eng kattasi 685 yilda bo‘lib o‘tdi. Ular bilan

bo‘lgan jangda Gruziya, Armaniston va Albaniya hukmdorlari halok bo‘ldi, shuningdek, Mosul yaqinida arab amirlaridan biri mag‘lub etildi.

Xalifalikda Umaviylar sulolasi hokimiyatining o‘rnatilishi bilan arablar bir vaqtning o‘zida bir necha yo‘nalishda: g‘arbda vestgotlarga, sharqda turklarga , shimolda esa Vizantiya va xazarlarga qarshi yurishlar qaytadan boshlandi. Bu safar arablar Kavkazortida mustahkam o‘rnashib oldilar va VIII asrning boshlarida arab-xazar urushlarining uzlucksiz ketma-ketligi boshlandi , muvaffaqiyatlar navbatma-navbat har ikki tomon hamrohlik qildi. Ba’zida raqiblar dushman hududiga chuqr kirib borgan yurishlar uyushtirdilar. Xazariya Kichik Osiyodagi xalifalikdan o‘zini himoya qilayotgan Vizantiya bilan ittifoq tuzgan . 717-718 yillarda arablar Konstantinopolni qamal qilishdi, xazarlar o‘z kuchlarining bir qismini orqaga tortib, Kavkaz Albaniyasi va Ozarbayjonga bostirib kirishdi . 730-yil oxirida xazarlarning eng katta yurishi bo‘lib o‘tdi. Ularga xoqonning o‘g‘li Bardjil boshchilik qilgan . Eronning Ardabil shahri hujumga uchradi . 25 000 kishilik arab armiyasi mag‘lubiyatga uchradi , xalifalikning yuqori martabali harbiy boshliqlaridan biri Jarroh vafot etdi . Alohida xazar otryadlari Diyorbakir va Mosul atrofiga yetib keldi. Ammo keyingi yil boshida Said al-Xaroshiy qo‘mondonligi ostida yangi arab armiyasi yetib keldi, keyin uning o‘rniga Maslama keldi (U o‘n yil oldin Vizantiya poytaxtini qamal qilgan edi), u xazarlarni barcha egallab olingan pozitsiyalardan quvib chiqargan va janglar xoqonlik hududiga o‘tgan. Urush 732-733 yillarda davom etdi, Xazar xoqoni Darband yaqinidagi jangda yaralandi . Strategik qal'a ustidan nazorat nihoyat arablar qo‘liga o‘tdi.

737-yilda arab sarkardasi Marvon ibn Muhammad (bo‘lajak xalifa) 150 minglik qo‘shin boshchiligida bir vaqtning o‘zida Darband va Daryol orqali birdaniga Xazariyaga bostirib kiradi. Qo‘shinlar Xazar poytaxti Semenderga bostirib kirib , xoqon qarorgohi joylashgan al-Bayda shahriga yetib kelishdi . Xoqon o‘z mulkiga ichkarisiga qochib ketdi. Uni ta‘qib qilishda arablar har qachongidan ham shimolga kirib borishdi. Arablar qo‘shini "Slavyan daryosi"gacha - aftidan, Don yoki Vol gagacha borib yetgan. Xazar qo‘shini mag‘lub bo‘ldi va xoqon tinchlik so‘radi.

Taxtni saqlab qolish evaziga u islomni qabul qilishga va'da berdi, ammo bu tartib, aftidan, nomigagina bo'lgan.

Xazariya o'z mustaqilligini saqlab qoldi va arablar Shimoliy Kavkazni tark etishdi. Ko'p o'tmay xalifalikda yana tartibsizliklar paydo bo'ldi. Abbosiylar sulolasu u yerda hokimiyat tepasiga keldi va shimolga katta ahamiyat bermay qo'ydi. Shunday qilib, Xazar xoqonligi Sharqiy Yevropani arablar yurishlaridan himoya qildi va Vizantianing omon qolishiga yordam berdi.

VIII asrda, yigirma besh yillik tanaffusdan so'ng, xazarlar Kavkazortiga yana ikki marta yurish qildilar: 762-764 va 799- yillarda. 780-yillarda ular Vizantiyadan mustaqilligini e'lon qilgan abxzaz hukmdori Leon II ga yordam beradi. Shundan so'ng ularning Kavkazorti hududlari ishlariga aralashuvi to'xtadi. 795-yil Kaspiy yo'lagi orqali arablar Xazar xoqonligi hududiga bostirib kirishgan va xoqon (qag'an) qo'shinini tormor keltirishgan. Xoqon va uning mulozimlari yana islom dinini qabul qilgan, biroq aholining aksariyati uni qabul qilmagani uchun ular ham dindan qaytganlar.

VIII asr oxiri - IX asr boshida Bulanning avlodlaridan biri — Obadiya Xazar xoqonligi taxtiga o'tirgan va yahudiylikni davlat dini deb e'lon qilgan. Biroq bu boshqa xazar aslzodalarining noroziligiga sabab bo'lib, mamlakatda qo'zg'olon boshlangan. Qo'zg'olonchilar Volga ortidan madyarlarni, Obadiya esa ko'chmanchi g'uzlarni yordamga chaqirgan. Qo'zg'olon bostirilgan, madyarlar Dnepr ortiga chekinganlar, ular bilan birga tirik qolgan isyonchilar (kabarlar) ham ketgan. Qrimdagi gotlar va boshqa xalqlar Xazar xoqonligidagi notinch vaziyatdan foydalanib Vizantiya homiyligiga o'tishgan. Shu yillarda Don bo'yida Sarkel qal'asi qurilgan, u G'arbdan Itilga keladigan savdo yo'lini muhofaza etishga mo'ljallangan. IX asr oxirida Shim. Qora dengiz bo'yiga bijanaklar (pecheneglar) bosib kirib Xazar xoqonligiga qaram bo'lgan madyarlarni Dunaybo'yiga haydab yuborishgan (895). IX asrdan boshlab Rus davlati Xazar xoqonligining asosiy raqibiga aylandi. IX asrdan rus drujinalari Kaspiy dengiziga qadar kelib, xazarlar uchun o'ta muhim bo'lgan Kaspiy Volga savdo yo'liga g'ov bo'lishgan. 913-914 va 943-944 yillarda rus

qo'shirlari Xazariya hududidan o'tib Kaspiy bo'yini g'orat qilganlar. 964-965-yillarda rus knyazi Svyatoslav Igorevich Volgaga yurish qilib, Xazar xoqonligini tormor keltirgan. Itil va Samandar vayron etilgan. Sarkel shahri bosib olingan. X asrning ikkinchi yarmida xazarlar islomni qabul qilish va tobe bo'lish evaziga Xorazm yordamida vaziyatni tiklamoqchi bo'lganlar. Biroq ichki nizolar, ko'chmanchi xalqlar (bijanaklar, g'uzlar)ning bosqinlari, 964-965 yillardagi mag'lubiyat va boshqa natijasida X asr oxiriga kelib Xazar xoqonligi barham topgan.

Xazar xoqonligi o'z faoliyati davomida Osiyo va Yevropa xalqlari tarixiga kuchli ta'sir o'tkazdi. Turk xoqonligi va Vizantiya imperiyasi munosabatlarida muhim rol o'ynadi. Bundan tashqari arablarning Sharqiy Yevropa sarhadlariga kirib kelishining oldini oldi. Shunga qaramasdan davlatchilik asoslari mustahkam bo'lmasligi natijasida yangi kuchga kirib borayotgan Kiyev Rusi zarbalariga dosh bera olmadi. Bunda tarixning o'zgarmas qonuniyatlaridan biri davlatlar qanchalik qudratli bo'lmasin, uning asoslari mo'rt bo'lsa uning inqirozi muqarrar ekanligi ko'rindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ҳасан Ато Абуший "Туркий қавмлар тарих" Тошкент Чўлпон 1992
2. Л.Н.Гумилев "Қадимги турклар" Тошкент "Фан" 2007
3. Усмон Турон "Туркий халқлар мафкураси" Тошкент ЯНГИ аср авлоди 2021
4. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi X harfi . Toshkent. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi 2005
5. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Xazarlar>
6. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Xazar_xoqonligi
7. https://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/HAZARSKI_KAGANAT.html

WHAT SHOULD BE FOCUSED ON TEACHING ENGLISH TO PRIMARY SCHOOL PUPILS?

Urokboeva Marjona Dadajon kizi

A first-year student of Foreign Languages Faculty

Jizzakh State Pedagogical University

E-mail adress: marjonadadajonovna@gmail.com

Annotation: This article sheds light on what to pay more attention to when teaching English to elementary school students. In order to further increase students' enthusiasm for learning, to develop their speech, and to form the ability to answer quickly and correctly, classes are organized with the help of various games, various songs and poems depending on their interest. will be compatible.

Key words: primary classes, fun games, educational environment, competence, motivation.

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ingliz tilini o‘rgatishda nimalarga ko‘proq e’tibor qaratish kerakligi yoritib berilgan. O‘quvchilarning bilim olishga bo‘lgan ishtiyoqini yanada oshirish, nutqi rivojlanishi va tez va to‘g‘ri javob berish malakasi shakllanishi uchun ularning qiziqishiga qarab har hil o‘yinlar, turli hil qo‘sniq va she’rlar yordamida darslar tashkil qilinsa maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich sinflar, qiziqarli o‘yinlar, ta’lim sharoiti, kompetensiya, motivatsiya.

Аннотация: Эта статья проливает свет на то, на что следует обращать больше внимания при обучении английскому языку учеников начальной школы. В целях дальнейшего повышения интереса учащихся к учебе, развития их речи, формирования умения быстро и правильно отвечать занятия организуются с помощью различных игр, различных песен и стихов в зависимости от их интереса.

Ключевые слова: начальные классы, веселые игры, образовательная среда, компетентность, мотивация.

INTRODUCTION

The reason for the most basic and positive changes in modern primary education one of the decisions is the 2012 decision of the First President of the Republic of Uzbekistan Resolution PQ-1875 dated December 10, 2016 "On measures to further improve the system of foreign language learning". Based on this decision, foreign languages, basically, learning English is a game from the 1st grades of general secondary schools in the form of lessons and oral speech lessons, and from the 2nd grade, the alphabet, teaching of reading and grammar begins step by step. According to the decision, Chet constantly working on the further development of language learning In all areas of education under the leadership of the coordinating council incomparable scale work was started. For example, the 2013-2014 academic year play foreign languages in the first classes of general education schools continuous training in the form of classes and oral speech classes was placed.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Researchers consider English as a subject between both categories. They believe that it serves the formation of knowledge and skills they push One of the well-known Methodists, T.Q. Sattorov, is the subject of the English language based on its pedagogical and psychological characteristics, it is classified as:

1. The speech environment for communication in the mother tongue and English is very different. An environment for students to communicate in English outside of class almost non-existent. There is always a natural environment for the mother tongue.
2. The mother tongue is embedded in the daily activities of a person. For English and there is no such possibility. Communication with students in English classes in order to teach, it is necessary to create artificial speech situations.
3. The human child perceives and understands the environment with the help of his mother tongue and communicates with people. The situation in teaching English is completely different. Pronunciation, grammar, and lexical aspects of the language are

studied, and an opinion is expressed in English perception and understanding take the status of a practical goal.

First and second graders are still much more playful, so it is better to use more games to increase their interest in English. For example, "What's your name?", "Snowball", "Chain of words", "Broken phone" and others.

Broken phone

The course of the game: players sit in a circle. Everyone gets a number. The coach whispers a message into the ear of the number one player. Player number one whispers what he heard to player number two. Thus, the message is transmitted in a circle until the participant sitting to the right of the leader enters the game. This last player repeats out loud what they heard. This is hardly the message that starts the game.

CONCLUSION

In conclusion, it should be noted that in teaching English, young and to master their foreign language, taking into account their psychological characteristics pedagogy that helps to fully satisfy the interest and need preparation of modern didactic developments based on technologies and them It is practical to develop a robust implementation mechanism provides a solution. [3]

REFERENCES :

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 10 dekabrdagi «Chet tillarini o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-1875- sonli qarori.
2. <https://journal.jspi.uz/index.php/fll/article/download/4151/2761/10119>
3. <https://peskiadmin.ru/uz/ispolzovanie-yazykovyh-igr-na-urokah-angliiskogo-yazyka-v.html>

ROSSIYADAN KO‘CHIRILIGAN AHOLINING TURKISTONDA JOYLASHUVI VA TURMUSHI

S. Jo‘rboev

JDPU Tarix fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar: **B.N. Mirzayev**

JDPU Tarix o‘qitish metodikasi kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqlada Rossiya imperiyasining O‘rtta osiyoga ko‘chirish siyosati sabablari, Ko‘chirish siyosatining mazmun-mohiyati, O‘rtta osiyoga ko‘chirish siyosatidagi nizomlar va qonunlar haqida malumot berilgan.

Kalit so‘zlar: Ruslashtirish, ortiqcha yerlar, rus posyolkalari (qishloqlari), nizom.

Ma’lumki biz boshimizdan kechirgan sobiq mustabid tuzum davrida milliy manaviyatni rivojlantirishga mutlaqo yo‘l qo‘yilmagan. Aksincha, xalqimizning tabiat yashash tarziga yot bo‘lgan kommunistik mafkurani xar qanday yo‘llar va zo‘ravonlik bilan joriy etishga xarakat qilingan.[1.I.A Karimov "yuksak manaviyat yengilmas kuch" Toshkent 2008. 4-b.]

chor Rossiyasi hukumatining mamuriy siyosati o‘lkani iqtisodiy jihatdan sustlash, manaviy-ruhiy ezish bilan omuxta ravishda olib borilib, uning mazmun-mohiyati o‘lka xalqlarini ruslashtirishga qaratilgan edi. Bu siyosat tig‘i imperiya vasiyligidagi Buxoro amirligi va Xiva xonligiga ham qaratildi. Bu siyosatni Buxoroda "Rossiya imperatori siyosiy agentligi (1885-1917) Xivada esa "Amudaryo bo‘limi"(1873-1917) olib bordi.[2. Q. Ergaahev, H. Hamidov O‘zb tarixi Toshkent- 2015. 289- b] Hukumat mustamlaka hududlarini kengaytirish va "ruslashtirish" borasidagi harakatlarini XX asr boshlarida ham davom ettirdi. Bunga, stolipinning 1906-1910 yillardagi mashhur agrar qonunlari, jumladan, o‘lkaning tub aholisidan "ortiqcha

yerlarni" tortib olish to‘g‘risidagi"Turkiston nizomining 270-moddasiga qo‘sishimcha kiritish haqida" gi qonuni asos bo‘lib xizmat qildi. Ularga ko‘ra tub aholi yerlarini tortib olish amaliyoti qonuniylashtirildi va kuchaytirildi, rus qishloqlari davlat o‘rmon chorbog‘lari va chorvadorlik uchastkalarini tashkil qilish maqsadida katta yer maydonlari mahalliy aholidan tortib olindi.

Chunonchi, yuqorida ko‘rsatilgan "ortiqcha yerlarni tortib olish to‘g‘risida" gi qonun joriy qilingan dastlabki yildayoq Sirdaryo viloyatining Avliyota uyezdida 100 ming desyatinden ortiq maydonda yangi ko‘chib kelganlarning 3.000 ta xo‘jaligiga mo‘ljallangan 63 ta qishloq uchastkasi tashkil qilindi. 1912-yilda Sirdaryo viloyati ko‘chib keluvchilar fondiga 73.674 desyatina, shu jumladan 65.409 desyatina dehqonchilik uchun qulay yerlar tortib olindi. Bu yerlarga shu yili viloyatga Rossiyadan ko‘chirib kelingan 4.630 jondan iborat bo‘lgan 1.569 oila joylashtirildi.[3. Xoliqova. R Turkiston chor Rossiyasi mustamlakachiligi davrida Toshkent-2017 86.b]

Podsho mamuryati Turkistonning doimiy egasi bo‘lish uchun "ko‘chirish siyosatini qo‘lladi" Fon kaufman tashabbusi bilan 1875-yildayoq Avliyota tumanida Rossiyadan ko‘chirib keltirilganlar hisobiga 8 ta rus qishlog‘i vujudga keldi[4.Q. Usmonov, M. Sodiqov, S. Burxonova o‘zbekiston tarixi]

1886-yilgi "Nizom"da hukumat tasarrufida qolayotgan bo‘sh turgan davlat yerlariga rus aholisini joylashtirish muhim ekanligi qat’iy belgilab qo‘yildi. Ko‘chib kelganlarga katta imtiyozlar berilgan. Jumladan, ular mablag‘, turar joy, yer maydonilari kreditlar bilan taminlangan. Ko‘chib kelganlar 5 yil davomida soliqlardan ozod etilgan, keyingi 5 yil davomida soliqlarning yarmini to‘lagan Rossiyadan ko‘chib kelganlar asosan qishloq aholisi bo‘lgan.[5. S. Tillaboyev, A. Zamonov o‘zb tarixi darsligi Toshkent 2019. 51.b]. 15 yil davomida (1875-1890) Turkistonga 1300 oila ko‘chib kelib joylashib, 19 ta rus qishlog‘i tashkil topdi. Ayniqsa, 1891-1892 yillarda Rossiyada ocharchilik boshlanganda Turkistonga ko‘chib keluvchilar nihoyatda ko‘payib ketdi. Anashu ikki yil davomida 25 yangi rus qishlog‘i (posyolkasi) paydo bo‘lib, rus dehqonlari soni ikki barobarga ko‘paydi.

Mahalliy aholi bilan rus dehqonlari o‘rtasida yer- suv masalasida, sug‘orish inshootlaridan foydalanish xususida o‘zaro to‘qnashuvlar kuchaydi. Turkistonni ruslashtirishda keskin burilish 1892- yilda boshlandi. Xuddi shu yili Rossiyadan o‘zboshimcha ko‘chib kelgan minglab "kelgindilar" mamuriyat nazorati bilan kelganlar qatori ularga berilgan huquqlardan foydalanishlari mumkinligi joriy qilindi.[6. H. Sodiqov, N. Jo‘rayev o‘zb tarixi 296-b Toshkent 2001]

1891- yilda Rossiyada sodir bo‘lgan ochlikdan so‘ng Turkistonga bamisoli vabodek yopirilib ko‘chib kelayotgan oilalar oqimi ko‘paydi. 1906-yildayoq o‘lkaning besh viloyatida 451 ming tanob yerga ega bo‘lgan 136 rus posyolkalari paydo bo‘ldi. Har bir xo‘halikning tomorqasi 34,5 tabobdan iborat edi [7. Дело канцелярии туркестанского генерала-губернатора. 1907. №_2]

Chor hukumatinig bunday agrar siyosati natijasi o‘laroq qishloq aholisi o‘rtasida yersizlar soni ko‘payib ketdi. Yersiz xo‘jaliklar o‘kaning ayrim tumanlarida 40 foizga qadar yetadi. 1910- yilda butun o‘lkasida yersiz dex xo‘jaliklari soni 30 foizni tashkil etgan [8. R. Shamsitdinov, Sh. Karimov, S. Xoshimov, O‘. Ubaydullauev]

Rossiya imperiyasi ko‘chirish siyosatini amalga oshirish uchun 1896-1906 yillarda 3000.000 oltin so‘m miqdorida xarajat qildi 1907-yilga kelib bu xarajat 13000.000 so‘mga yetdi. Shuningdek Rossiya impeeiyasi har qanday yo‘l bilan bo‘lsada unumdar yerkarni rus dehqonlariga ajratib berishga harakat qildi va yer solig‘ini oshirib mahalliy aholini o‘z yerlarini sotishga majbur etdi. Mahalliy aholidan tortib olingan yerlar Sirdaryo viloyatida 47.600 tanob, Farg‘ona viloyatida 75.000 tanob, Samarqand viloyatida 3000 tanob, Kaspiy orti viloyatida 7000 tanobni tashkil etdi.[9. Xoliqova.R Turkiston chor Rossiyasi mustamlakachiligi davrida Toshkent-2017 83.b]

1889-yil 13-iyulda yana bir qonun qabul qilinib, ko‘chib kelgan Ruslarga imtiyozlar va madaniy yordam berishlar belgilandi. Turkistonni ruslashtirish soyosatida keskin burilish 1892- yilda boshlandi.Mustamlaka o‘lkaga ruslarni ko‘chirish masalasi bilan shug‘ullanuvchi "Ko‘chirib keltirish boshqarmasi ham

tuzildi. Turkistonda esa 1906-yilda "sirdaryo ko‘chiruvchilik rayoni" tashkil etilib, mahalliy aholi yerlarini erkak (mujiklari) uchun tortib olib berish rejasи tus oldi.

Bu jarayonning barchasi ruslarning ko‘chirish, ruslashtirish siyosatidan tashqari, yana agrar siyosatning amalga oshirilishi edi. [10. Q. Ergashev, H. Hamidov o‘zbekiston tarixi Toshkent-2015 289]

Rossiya imperiyasi hukumati xuddi samara yoki orenburg guberniyalari singari o‘zining ajralmas qismiga aylantirish shart bo‘lgan "yangi turkiston" ning ulkan loyihasini rejalashtirgan edi. Shuning uchun ham 1886-yildagi "Nizom" da rus manzilgohlari qurishga alohida etibor qaratilgandi. 295-moddada aytilishicha, hukumat tasarrufida qolayotgan bo‘sh turgan davlat yerlariga rus aholisini joystirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan.

Nizomda Turkiston o‘lkasiga, ko‘chib kelishi uchun faqat Rossianing nasroniy diniga mansub qishloq aholisiga ruhsat berilishi alohida takidlangan edi. Rossiyadan ko‘chib kelganlar qishloq aholisi bo‘lib, ular 100 oiladan qilib joylashtirillar va mamuriyat shu yerda maktablar va cherkovlar qurishga mablag‘ ajratar edi.

Bundan tashqari 300 ming rus xo‘jaliklari tuzishga mo‘ljallangan sug‘orma maydoni 3 million desyatina teng sug‘orma yerlarni mustamlakaga aylantirish to‘g‘risida dastur ham rejalashtirilgan edi. 500-600 desyatina yerga ega yirik xo‘jaliklar tuzildi. Endi ayrim ko‘chib kelgan shaxslar emas, balki yirik korxonalar ham daromad olish maqsadida o‘lkadan yerlarni sotib ola boshladi.

Rossiya imperiyasining ko‘chirib keltirish siyosati turkiston o‘lkasidagi mustamlaka tizimini musthkam�ash maqsadida amalga oshirilgan edi [11.genderi. Org.2022].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. I.A. Karimov " yuksak manaviyat yengilmas kuch " Toshken 2008 4- b
2. Q. Ergashev, H. Hamidov " o‘zbekiston tarixi " Toshkent- 2015 289- b
3. Q. Usmonov, M. Sodiqov, S. Burxonova " o‘zbekiston tarixi "
4. H. Sodiqov, N. Jo‘rayev " o‘zbekiston tarixi " Toshkent- 2001 296- b

5. S. Tillaboyev, A. Zamonov " o‘zb3kiston tarixi darsligi " Toshkent 2019 51-
b
6. Дело канцелярии туркенского генерала- губернатора. 1907 N_o2
7. R. Shamsitdinov, sh. Karimov, S. Xoshimov, O‘. Ubaydullayev
8. R. Xoliqova Turkiston chor Rossiyasi mustamlakachiligi davrida Toshkent-
2017
9. Genderi. Org.2022

THE ROLE OF INFORMATION SERVICE IN JOURNALISM IN UZBEKISTAN

Sh.I.Muhammadjonova

1st stage master of the University of Journalism and
Mass Communications of Uzbekistan

Annotation: The energy that society can provide for democratic principles is vital and effective. This is a real situation of professional modern journalism, it is possible to focus on supporting non-governmental social analytical information websites, information and information sources websites, for this purpose it is possible to develop a separate state fund. In this article we can discuss about data the main role of information services in journalism in our country.

Keywords: journalism, mass media, communication, improvement, information services, data, security system.

In Uzbekistan, relations with relations, communication with the people are becoming an important social institution. Public opinion is a mirror that reflects civil society in itself, find its proof in life. President Shavkat Mirziyoyev said, "During the day when communication with the people, people's dreams, people's dreams, and living with people's pains and worries is rising to the level of state policy, we will only be able to succeed if social media become a platform for dialogue and a platform of opinion with every communication. "we can make progress." he said.

Ensuring transparency in society is not easy. It's no secret that he has a lot of outbursts. It is not appropriate to sit idly by as if there is something wrong. Scorching the fleas and setting the blankets on fire is tantamount to cleaning up the transparency effort. The only correct way to answer the question of what to do, then, is to find an

answer from a scientific point of view! In this way, real transparency is possible. The role of disclosure is to act in relation to the judicial opinion.

Journalism is a type of social activity. The owners of this activity (journalists) are engaged in collecting, analyzing and disseminating socially relevant information through mass media (press, radio, television, news agencies, etc.). One of the forms of public propaganda and propaganda of journalism. The nature and purpose of journalism depends on the social nature of society. The term journalism was originally applied to a collection of magazines, and later to all periodicals. Today, the term journalism refers to the product of journalistic activity, a set of related professions, as well as education and science related to this field. Journalism activities include press, radio, television, news agencies, documentary films, etc.

After the independence of Uzbekistan, republican journalism entered the democratic stage, and a new system was formed, which helps to democratically renew the society and establish a legal democratic state. In the course of the formation of the journalism system, special higher education in journalism was founded in the republic. In 1949, a special department for training highly educated journalists was established under the Faculty of Philology of the Central Asian State University (now UzMO). This department was transformed into an independent faculty in 1967. By the decision of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan (April 26, 1996) the honorary title "Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan" was established. In addition to UzMU, journalists with higher education are trained at Nukus State University, as well as at the University of World Languages of Uzbekistan. Since 1997, the International Social Center for the Retraining of Journalists has been operating at the State and Society Building Academy under the President of the Republic of Uzbekistan.

The activity of the information service is to inform representatives of hokimia (hokimality departments) and citizens, as well as representatives of civil society institutions representing neighborhood committees and various NGOs, and to create an environment of trust and cooperation. This, in turn, serves the successful

functioning of state administration and authorities. The information service can carry out its activities in several directions, aimed at different groups of the public or aimed at achieving specific goals (for example, forming the image of the public administration body). The activity of the information service is aimed at ensuring the openness of information of local executive authorities, ensuring the rights of citizens and organizations to receive information about their activities.

The main goal of the information service is to establish two-way communication between the population and local state authorities, to facilitate the free use of open information about the activities of local state authorities. In order to solve the tasks assigned to it, the information service cooperates with IT of the higher state body, regional and structural divisions of the executive power, and various services of other ministries and agencies of the republic.

An acceptable relationship between the news service and journalists will develop if you follow a few general rules:

- fair play - not to present false facts about the activities of the administration;
- providing high-level service to the press - helping journalists to prepare news in accordance with their tasks and work pace. If the main information about the activities of the administration does not reach the journalists in time, it may not reach the population;
- do not ask to "stop an unpleasant incident" - such requests show the applicant's unprofessionalism and cause a cautious attitude towards him. In addition, sometimes it is precisely such requests that reveal all the "problems" of a particular event to the management of the publication - otherwise it may be ignored. It is better to explain to journalists the objective reasons that led to this or that situation;
- not to reduce the general flow of mass information to the press - prior to the presentation of news, they should be sorted chronologically, classified according to the level of importance and relevance, and the information should be distributed correctly among publications. It should be remembered that a good information service is not an auxiliary, but one of the main departments in the administration of

the mayor. This is a high level of social cooperation that must be done in almost everything.

A journalist is not just a news reporter. This work is performed by both the announcer and the reporter. Of course, both journalism and journalism are part of journalism. Commenting, editing, interpreting, analyzing, and discussing the social resonance that occurred after the reporting of an event, socio-political or cultural-economic problem is considered the work of a publicist, but publicism itself is based on the foundation of journalism. let's not forget that he is carrying.

In conclusion, it can be said that the more transparency in the country is reflected in the legal framework, the more it will serve to further improve the modern management of the society and raise the morale of the leader.

REFERENCES:

1. <https://journalist.uz/oz/n/6464>
2. Literature textbook
3. People's word site
4. Handbooks on journalism
5. Do'smatov D., qizi Shodiyeva G. N. O'ZBEK TILSHUNOSLIGIDA SO'ZLARNI TURKUMLARGA AJRATISH TAMOYILLARI //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 8. – C. 770-774.
6. Komilova N. A. COMPARATIVE ANALYSIS OF LEXICAL VERBALIZERS OF THE CONCEPT “GENDER” IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES //International Scientific and Current Research Conferences. – 2022. – C. 103-106.
7. Komilova N. A. Comparative Analysis of “Gender” Concept and Issues of Gender Field in English and Uzbek Languages.

8. Abdilkadimovna K. N. Comparative And Linguocultural Analysis Of The Concept "Gender" In Uzbek And English Languages //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 112-117.
9. Мирзаахмединович X. F., Комилова Н. А. ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ГЕНДЕР КОНЦЕПТУАЛ СЕМАНТИКАСИ ВЕРБАЛИЗАТОРЛАРИ НОМИНАТИВ ТУРЛАРИНИНГ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ //МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА. – 2021. – Т. 4. – №. 6.
10. Shodieva G. N. Q., Rakhmonova M. A. Q. INFORMATION PERIOD CHANGE OF PEOPLE'S OUTLOOK, NEGATIVE AND POSITIVE IMPACT OF THE INTERNET //Scientific progress. – 2021. – Т. 2. – №. 8. – С. 563-566.

THE ESSENCE AND FUNCTIONS OF CREATING A CARD, CHOOSING A METHOD FOR CREATING A CARD

Yokubov Sherzodbek Shavkat o‘g‘li

Fergana Polytechnic Institute

E-mail: sherzodbekyokubov95@gmail.com

Olimova Durdon Shuhratbek qizi

Fergana Polytechnic Institute

ABSTRACT

This article provides information about the nature and tasks of creating a map, choosing a method for creating a map, scientific and methodological principles of creating a map, and ways of creating maps.

Key words: map, composition, design, event, phenomenon, generalization, nature, scale.

INTRODUCTION

Creating a card means creating its original. Map making is sometimes understood as technical work performed in a cartographic factory. But it was more appropriate to use the phrase map making instead of "map making" for making geological maps. The scientific-methodical principles of creating a card are based on the following:

1. To study the nature and nature of the depicted events and phenomena.
2. Clarify the cartographic image of the features and boundaries between objects and their contents.
3. Selection of cartographic representation methods that perfectly express the nature of objects.

4. Studying events and phenomena and developing generalization methods for them.
5. Identifying the relationship of the object depicted on the card with other natural objects, developing methods of placing special content on the basis of drawing cards[1-6].

In addition, determining the relationship between the components of nature, correctly interpreting the data, and matching cards with different contents are among the methodological principles.

THE MAIN PART

The essence of the depicted object is cartographic resources. it is studied with the help of special literature, large-scale maps, aerial photographs are also used. Before drawing up the map, the described phenomena are divided according to the level of exploration of the territory, the distribution of phenomena in the place is determined. Field data are also used for the development of maps, and maps based on field data are used as a cartographic basis in most places. Availability of resources during mapping. i.e. time, scale, originality, etc. is taken into account[7-11]. The extrapolation method is used for areas with little information, with the help of which the open areas of the card are filled with special content.

Several methods are used to create cards. The most widespread of them is the method of localization, that is, the representation of data in three-dimensional space. Discrete objects are placed on the geographical basis using existing natural boundaries - relief objects, geological structures, hydrogeological networks, etc. By means of the interpolation method, it is possible not only to describe quantitative phenomena, but also to describe discrete phenomena in the field. The many uses of aerial photographs have led to the inclusion of the decoding method as a scientific method of map creation. The next method is the generalization method, which is not only a method of creating cards. but it is considered the main feature of all cards. In the generalization method, the main, important events and phenomena are selected

for the card, they are highlighted, secondary, unnecessary objects are removed from the card. In addition to the above methods, the method of similarity is also used when creating cards[12-20].

Currently, designing and creating maps is one of the main tasks of thematic cartography. cards are created with strings in tune:

1. Direct observation of objects and events in the field.
2. Processing of sources not found in cartographic view using mathematical and other methods.
3. Compilation of maps using statistical and field data using automatic methods.
4. Creating cards with the help of generalization methods using different themed cards, that is, developing cards with new content from one card to another.

In nature mapping, the nature of the area can be described as a whole or a specific natural component or phenomenon of it. In this way, card taking is divided into complex and branch types[21-26]. Carding also varies depending on the scale of the area covered and the series of cards. It includes the development and creation of maps of different levels and regions (from large-scale maps of small regions to small maps of the entire world). The scale of card acquisition is determined based on its purpose:

1. Local - large-scale maps (up to 1:100,000);
2. Regional - medium scale (1:200,000 - 1:500,000);
3. Subglobal - small scale (1:1 000 000 - 10 000 000);
4. Global -1:10 000 000 and smaller scale[27-33].

REFERENCES

1. Khakimova K. R. et al. SOME TECHNOLOGICAL ISSUES OF USING GIS IN MAPPING OF IRRIGATED LANDS //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 4. – C. 226-233.
2. Zokir A., Sherzodbek Y., Durdon O. THE STATE CADASTRE FOR THE REGULATION OF INFORMATION RESOURCES FOR THE FORMATION

AND IMPROVEMENT //Educational Research in Universal Sciences. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 47-53.

3. Shavkat o‘g‘li Y. S., Zuxriddinovna M. S., Qizi O. D. S. ARC Create an Agricultural Card in GIS and Panorama Applications //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES. – 2022. – T. 3. – №. 6. – C. 429-434.

4. Mukhridinkhonovich A. Z. Actual Issues of Design of Small Towns in Uzbekistan //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES. – 2022. – T. 3. – №. 6. – C. 576-580.

5. Berdaliyeva Y. X. et al. Gis Dasturlari Yordamida Geografik Asos Qatlamlarini Joylashtirish Va Ularni Boshqarish //International Conferences On Learning And Teaching. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 312-314.

6. Allahanov Z., Isakov S. Old architecture or modern architecture in Uzbekistan //Збірник наукових праць ЛОГОС. – 2020. – C. 64-67.

7. Arabboevna A. M., Shavkat o‘g‘li Y. S. The Use of Geoinformation Systems in the Study of the Land Fund of Household and Dekhan Farms //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2022. – T. 8. – C. 163-164.

8. Юнусалиев Э. М. и др. Составные компоненты деформирования и разрушения синтетических тканых лент для грузозахватных приспособлений в строительстве //Энерго-ресурсосберегающие технологии и оборудование в дорожной и строительной отраслях. – 2020. – C. 431-438.

9. Ogli Y. S. S., O‘G‘Li A. P. A. KOSMIK MA'LUMOTLAR YORDAMIDA YER TUZISH LOYIHA ISHLARINI OLIB BORISH //Ta’lim fidoyilari. – 2022. – T. 25. – №. 5. – C. 23-25.

10. Abduraxmonov A. A. et al. DAVLAT YER KADASTRIDA GIS TEXNALOGIYALARIDAN FOYDALANISH //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 8. – C. 228-233.

11. Абдукадирова М. А., ўғли Ёкубов Ш. Ш. ЭЛЕКТРОН РАҚАМЛИ ХАРИТАЛАРДАГИ КОНТУРЛАР ЧЕГАРАСИ УЛАРНИ МАЙДОН (ПОЛИГОН) КҮРИНИШДА ЧИЗИШНИНГ ARCGIS ДАСТУРИЙ ТАЬМИНОТИ ОРҚАЛИ АВТОМАТЛАШГАН УСУЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 8. – С. 133-136.
12. Ахмедов Б. М., ўғли Ёкубов Ш. Ш. КАДАСТР СЁМКАСИНИ БАЖАРИШ УЧУН ТОПОГРАФИК АСОСЛАР //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 8. – С. 287-291.
13. Shavkat o‘g‘li Y. S. et al. QISHLOQ XO ‘JALIK KARTALARINI YARATISHDAGI GEODEZIK ISHLAR //THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 460-466.
14. Shavkat o‘g‘li Y. S., Zuxriddinovna M. S., Shuxratbek qiziOlimova D. RAQAMLI TASVIRLARNI QAYTA ISHLASH VA QAYTA ISHLASHNI TOIFALASHTIRISH //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2022. – Т. 2. – №. 18. – С. 425-429.
15. Ilmuddinovich K. S. Methods Of Teaching English To Young Learners //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2020. – Т. 2. – №. 11. – С. 65-69.
16. Ilmuddinovich K. S. The methodologies of learning english vocabulary among foreign language learners //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 4. – С. 501-505.
17. Мирзаахмедова У. А. и др. Надежности И Долговечности Энергоэффективные Строительные Конструкций //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 48-51.
18. Умаров Ш. А., Мирзабабаева С. М., Абобакирова З. А. Бетон Тўсинларда Шиша Толали Арматураларни Кўллаш Орқали Мустаҳкамлик Ва

Бузилиш Ҳолатлари Аниқлаш //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMUY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 56-59.

19. Arabboevna A. M. et al. In orthophotoplane technology photomod mosaic module //International Journal Of Discourse On Innovation, Integration And Education. – 2020. – Т. 1. – №. 4. – С. 93-97.

20. Musinovich S. M., Khaitmuratovich K. I., Raximovna K. K. Methods of Care and Irrigation of Fruit Trees //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 18. – С. 505-513.

21. Хакимова К. Р., Абдукадирова М. А., Абдухалилов Б. К. РАЗРАБОТКА ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ В КАРТОГРАФИЧЕСКОМ ОПИСАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ //Актуальная наука. – 2019. – №. 11. – С. 34-38.

22. Abdukadirova M. A. The Role Of Builder And Building In The Development Of The Country Is Invaluable //The American Journal of Interdisciplinary Innovations Research. – 2021. – Т. 3. – №. 05. – С. 81-84.

23. Хакимова К. Р., Абдукадирова М. А., Абдухалилов Б. К. РАЗРАБОТКА ТЕМАТИЧЕСКИХ СЛОЕВ НА ОСНОВЕ СОВРЕМЕННЫХ ГИС-ПРОГРАММ КАРТ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО АТЛАСА //Актуальная наука. – 2019. – №. 11. – С. 39-43.

24. Khakimova K. R. et al. DEVELOPMENT OF CADASTRAL MAPS AND PLANS IN THE GEOINFORMATION SYSTEM //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 10. – №. 4. – С. 212-216.

25. Arabboevna A. M. Biological Activity of Typical Irrigated Gray Soils //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES. – 2022. – Т. 3. – №. 6. – С. 285-289.

26. Мадумаров Б. Б., Манопов Х. В. НАЧАЛО РАБОТЫ С ARCGIS. ARCMAP //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES. – 2022. – Т. 3. – №. 6. – С. 325-333.

27. Rakhmatullayev G. D., Manopov X. V., Mirzakarimova G. M. Current problems of increasing soil fertility //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 6. – C. 242-246.
28. Nomonov J. O. O. FARGONA VILOYATIDAGI MADANIYAT VA ISTIROHAT BOGLARI //Science and Education. – 2020. – T. 1. – №. 8. – C. 27-30.
29. Mamatkulov O. O., Numanov J. O. Recycling of the Curve Planning in Gat Technology (Auto Cad) Program //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – T. 18. – C. 418-423.
30. Axmedov B. M. et al. Knauf Insulation is Effective Isolation //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES. – 2022. – T. 3. – №. 6. – C. 298-302.
31. Kasimov M., Habibullaev E., Kosimov L. Determination of the chimney roll //An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – T. 10. – №. 6. – C. 1313-1318.
32. Ilmuddinovich K. S. The methodologies of learning english vocabulary among foreign language learners //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – T. 11. – №. 4. – C. 501-505.
33. Мирзабабаева С. М., Мирзаахмедова Ў. А. ДРЕВЕСИНЫ И СТРОИТЕЛЬСТВО //INTERNATIONAL CONFERENCES ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 96-101.

ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИ МАРКАЗЛАРИДАГИ ХИЗМАТЛАР СОНИ 2026 ЙИЛДА УЧ ЮЗГА ЕТКАЗИЛАДИ

Умаров Ҳикматилло Аҳадович

Бойсун туман адлия бўлими

Далат хизматлари маркази бош мутахассиси.

Аннотация: Ўзбекистонда 2022 – 2026 йилларда давлат хизматлари тизимини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш Миллий стратегияси ҳамда уни келгуси икки йилда амалга ошириш бўйича “Йўл харитаси” тасдиқланди.

Калит сўзлар: мобил-ID тизими, давлат хизматлари, электрон хукумат, миллий стратегия, йўл харитаси.

Стратегия “Давлат хизматлари кўрсатишида фуқаро марказий ўринда” тамойили асосида ишлаб чиқилган. Давлат хизматлари кўрсатишнинг миллий тизимини сифат жиҳатидан янги босқичга ўтишини таъминлаш мақсадида 2017 йилда туман (шаҳар)лардаги “ягона дарча” марказлари Давлат хизматлари марказлари этиб қайта ташкил этилди.

Марказлар бошида 32 турдаги хизмат кўрсатганган бўлса, ҳозирда уларнинг сони 172 тага етган. Ўтган давр мобайнида 55 миллиондан ортиқ хизмат кўрсатилди.

Жисмоний ва юридик шахсларга хизмат кўрсатиш шинам, инновацион биноларда амалга оширилмоқда. 207 марказ ва уларнинг 142 филиали мавжуд бўлиб, улардаги операторлар сони 1,7 мингга яқин. Бундан ташқари, хизматлар қулай ва шаффоф шаклда, олис аҳоли пунктларига жойига чиқсан ҳолда сайёр тартибда кўрсатилмоқда.

Хар бир хизматни жорий этишдан олдин маъмурий тартиб-таомилларни соддалаштириш бўйича таҳлил қилинади.

Шунга кўра, бизнес-жараёнларда реинжириинг усулларидан фойдаланган ҳолда давлат хизматлари кўрсатиш жараёнлари оптималлаштирилмоқда. Натижада давлат хизматларини кўрсатишнинг умумий муддати салкам 787 кундан 471 кунга қисқартирилди. Марказлар орқали давлат хизматлари кўрсатишнинг жорий этилиши натижасида 200 дан ортиқ тартиб-қоидалар қайта кўриб чиқилди ва соддалаштирилди.

Аҳолига қулайликлар яратиш мақсадида давлат хизматларидан экстерриториал фойдаланиш тартиби жорий этилди.

Аҳолининг талаб ва истакларидан келиб чиқиб давлат хизматларининг янги турлари жорий этилмоқда. Хусусан, бир қанча давлат хизматларини композит шаклда кўрсатиш йўлга қўйилди.

Жумладан, янги туғилган чақалоқ нафақат туғруқхонада, балки бир вақтнинг ўзида поликлиникада, ота-онасининг доимий яшаш жойида, давлат мактабгача таълим ташкилотининг навбатига рўйхатга олинади. Шунингдек, бола туғилиши муносабати билан бир марталик нафақа ҳам тайинланади.

Хозирда давлат хизматлари кўрсатиш марказлари давлат томонидан кўрсатилаётган хизматлар умумий ҳажмининг чорак қисмини ташкил этмоқда.

2022 – 2026 йилларда давлат хизматлари кўрсатиш тизимини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш бўйича Миллий стратегия давлат хизматлари кўрсатиш тизимини комплекс ривожлантиришнинг дастурий хужжатига айланди.

Стратегияга мувофиқ давлат хизматлари кўрсатишни тартибга солувчи қонунчилик базаси такомиллаштирилади. Маъмурий тартиб-таомиллар самарадорлиги оширилади.

Соҳага замонавий АҚТни кенг жорий этиш, давлат хизматларини кўрсатишда идоралараро электрон ҳамкорликни кенгайтириш, мавжуд

маълумотлар базаларини рақамлаштириш ва маҳфий ахборот хавфсизлигини таъминлаш йўлга қўйилади.

Давлат хизматларининг янги турлари ва шаклларини жорий этиш, хизматлардан фойдаланиш имкониятларини ошириш ва кўрсатилаётган хизматларни илмий-амалий таҳлил қилиш ва бошқалар амалга оширилади.

Стратегия доирасида марказларда иш юритиш қофозсиз шаклга ўтказилади. Давлат, банк, ижтимоий хизматлар кўрсатиш ва бошқа маъмурий тартиб-таомиллардан ўтишда мобил-ID, банк пластик картаси орқали идентификация қилиш, биометрик идентификация – face ID каби шахсий идентификациянинг муқобил усуллари жорий этилади.

“Смартфонлаштириш” даврида Ягона интерактив давлат хизматлари порталининг мобил иловаси “from web to app” (вебдан иловага) тамойили бўйича илова кенгайтирилиб, такомиллаштирилади.

Шунингдек, бу орқали оммабоп хизматлардан фойдаланиш мумкин бўлади. Мобил илова орқали кўрсатилаётган хизматлар сони ҳозирги 60 тадан 250 тага етказилади.

Умуман олганда, жорий йил охирига қадар давлат хизматлари марказлари орқали кўрсатилаётган хизматлар сони амалдаги 172 тадан 200 тага, 2026 йилда эса 300 тага етказилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 20.04.2022 йилдаги “Давлат хизматлари кўрсатишни соддалаштириш, бюрократик тўсиқларни қисқартириш ҳамда давлат хизматлари кўрсатиш миллий тизимини ривожлантиришнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ти ПФ-113-сон Фармони

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	THE ESSENCE AND FUNCTIONS OF CREATING A CARD, CHOOSING A METHOD FOR CREATING A CARD Yokubov Sherzodbek Shavkat o‘g‘li, Mavlyankulova Sitora Zuxriddinovna Page No.: 3-8
2	XVI АСР ЕР-МУЛКЧИЛИК МУНОСАБАТЛАРИ ТАРИХИГА ДОИР Мирзаев Бекзод Нуралиевич Page No.: 9-13
3	АБДУЛЛАХОН II НИНГ ЎЗБЕК ДАВЛАТЧИЛИГИ ТАРИХИДА ТУТГАН ЎРНИ Мирзаев Бекзод Нуралиевич, Рўзиев Сардор Баҳриддин ўғли Page No.: 14-19
4	ИНТЕРФАОЛ ТЕХНОЛОГИЯЛАРГА УСТИВОРЛИК БЕРИШ АСОСИДА ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ТЕЗКОР ЎРГАНИШ МОДЕЛИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ Давронова Фотима Пирназаровна Page No.: 20-32
5	ИПАК ҚУРТИНИНГ ТУХУМЛИК ДАВРИДА РАНГГИ БЎЙИЧА ЖИНСЛАРГА АЖРАЛУВЧИ ЯНГИ ЗОТЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ГЕНЕТИК ИМКОНИЯТЛАРИ Н.К. Абдиқаюмова, Е.А. Ларькина Page No.: 33-37
6	PRINCIPLES OF DIVISION OF WORD CATEGORIES IN UZBEK LANGUAGE Shodieva Gulrukh Nazir qizi, Hikmatullo Haitboevich Dusmatov Page No.: 38-43

7

**ISSIQXONA EKINLARIGA ZARARLI ORGANIZMLAR TA'SIRI VA
ULARGA QARSHI KURASHISH USULLARI**

Saidqulova Jahona Botir qizi

Page No.: 44-46

8

**MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA RAQAMLI
TEXNOLOGIYA VA MULTEMEDIYA TEXNOLOGIYASINING O'RNI
MUASSASASIDA O'QUV JARAYONINING QO'LLANILISHI**

Allamov Oybek Ilmiy rahbar, Qalandarova Shaxnoza Odilbek qizi

Page No.: 47-50

9

**FIZIKA FANIDAN LABARATORIYA MASHG'ULOTLARI DAVOMIDA
INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH**

O'rmonboyeva Muslima

Page No.: 51-53

10

**BRYUSSEL KARAMINING FOYDALI XUSUSIYATLARI VA INSON
SALOMATLIGIDAGI AHAMIYATI**

Qo'chqorova Go'zal Fahriddin qizi

Page No.: 54-56

11

**LEXICOGRAPHICAL FORMATION AND THE USAGE OF MILITARY
TERMINOLOGY IN ENGLISH**

Saidazimkhon Shodikhonov

Page No.: 57-62

12

**HARORATNI IPAK QURTI RIVOJLANISHI VA QURT BOQISH DAVRIGA
TA'SIRI**

Bobomurodov Murod Xojimurotovich, Boykulova Dilfuza Djo'rabekovna

Page No.: 63-68

13

FACTORS CAUSING DEFECTS AND DISEASES IN BREAD PRODUCTS

Utanova Nazirakhan Makhmudjonovna

Page No.: 69-73

14

O'ZBEKISTONNING MARKAZIY OSIYO DAVLATLARI BILAN SAVDO-IQTISODIY VA INVESTITSIYAVIY HAMKORLIKNI RIVOJLANTIRISH – TARAQQIYOT OMILI

Botirov Islombok Ulug'g'bek o'g'li

Page No.: 74-77

15

BUGUNGI KUNDA YOSHLAR HAYOTIDA VIRTUALIZMNING AHAMIYATI VA DOLZARBLIGI

Sunnatova Sarvinoz Abror qizi

Page No.: 78-82

16

KOGNITIV TADQIQ METODOLOGIYASI

Utanova Vaziraxon Maxmudjon qizi

Page No.: 83-87

17

O'ZBEK SHE'RIYATIDA INVERSIYA HODISASI

Suxanberdiyeva Sitora Sanjar qizi

Page No.: 88-91

18

РОЛЬ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ГИМНАСТИКИ В ЖИЗНИ ДЕТЕЙ

Раззакова Севара Джамшидовна

Page No.: 92-95

19

DIKVOT ASOSGA EGA BO'LGAN DESIKANTLAR SAMARADORLIGI

Fozilov Lazizjon Odiljon O'g'li

Page No.: 96-99

20

JALAQUDUQ TUMANIDA SANOAT VA QISHLOQ XO'JALIGINING RIVOJLANISHI, BUNING NATIJASIDA ATROF-MUHITNING IFLOSLANISHI VA INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI

Umarov Bekzod Baxtiyorjon o'g'li, Ne'matillayeva Odinaxon Muhidilla qizi

Page No.: 100-105

21

MOSH (Phaselus aureus Piper.) DAN YUQORI HOSIL OLISHDA AGROTEXNIK OMILLARNING AHAMIYATI

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich, Karimov Abduxolik Abdullayevich

Page No.: 106-111

22

XAZARLARNING ETNIK KELIB CHIQISH TARIXIDAN

Qudratov O'rozboy Asat o'g'li

Page No.: 112-114

23

**ВАТАНПАРВАРЛИК ХИССИ – МАФКУРАВИЙ ХАВФСИЗЛИКНИ
ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ СИФАТИДА**

Файзуллаева Мухайё Зоҳир қизи

Page No.: 115-117

24

XAZAR XOQONLIGI SIYOSIY TARIXI HAQIDA BA'ZI MULOHAZALAR

Qudratov O'rozboy Asat o'g'li

Page No.: 118-123

25

**WHAT SHOULD BE FOCUSED ON TEACHING ENGLISH TO PRIMARY
SCHOOL PUPILS?**

Urokboeva Marjona Dadajon kizi

Page No.: 124-126

26

**ROSSIYADAN KO'CHIRILIGAN AHOLINING TURKISTONDA
JOYLASHUVI VA TURMUSHI**

S. Jo'raboyev, B.N. Mirzayev

Page No.: 127-131

27

**THE ROLE OF INFORMATION SERVICE IN JOURNALISM IN
UZBEKISTAN**

Sh.I.Muhammadjonova

Page No.: 132-136

28

**THE ESSENCE AND FUNCTIONS OF CREATING A CARD, CHOOSING A
METHOD FOR CREATING A CARD**

Yokubov Sherzodbek Shavkat o'g'li, Olimova Durdona Shuhratbek qizi

Page No.: 137-143

29

**ДАВЛAT ХИЗМАТЛАРИ МАРКАЗЛАРИДАГИ ХИЗМАТЛАР СОНИ 2026
ЙИЛДА УЧ ЮЗГА ЕТКАЗИЛАДИ**

Умаров Ҳикматилло Аҳадович

Page No.: 144-146

"RESEARCH AND EDUCATION"

Scientific Research Center

"INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING 2022/11"

www.researchedu.uz

Languages of publication: o‘zbek, english, русский, қазақ, точик, қарақалпақ

TASHKENT, UZBEKISTAN
2022/ JULY 15